

**VELIKA NOĆ
1938**

GLASILO SAVEZA

JUGOSLOVENSKIH

EMIGRANATA IZ JULIJSKE KRAJINE

USKRS 1938

U tmurnoj perspektivi ukazuje nam se i ovaj Uskrs. Ne samo nama, već cijeloj Evropi i cijelom svijetu.

Od 1918 nije Uskrs bio u znaku ovakove napetosti i ovakovih crnih misli kao ovaj. Dovoljno je da se uzme bilo koje novine u ruku, bile one ovakove ili onakove, pa da čovjek osjeti i vidi kako se srlja u neizvjesnost.

U Španiji već skoro dvije godine bijesni rat u kojem je razoren bezbrojni gradova i sela, poubijano stotinama hiljada ljudi i u kojem je palo — kao nikada do sada — hiljade i hiljade djece i žena. Nikada u povijesti nisu djeca i žene ovako užasno mrvareni kao sada i nikada još nije ni jedan rat bio ovako općenito stavajući. Čak su stratezi stvorili i naziv za takav rat — totalitarni rat — i pišu se knjige i drže se predavanja kako se takav totalitarni rat ima voditi.

Ono isto što se događa na Iberskom poluočnu, to isto, samo na većoj površini, dogada se u dalekoj Kini. A jučer je to bila Abesinia — a sutra — to niko ne zna.

Jer cijeli svijet je kotač mržnje i u cijelom svijetu se bjesomučnom žurbom fabriciraju sve novija i sve savršenija sredstva za razaranje i ubijanje.

Ta žurba u pripremanju sredstava za rat i ta službena indiferentnost prema užasima koji se događaju posljednjih par godina u Africi, Evropi i Aziji — to zbumnjuje i zabrinjuje.

Čini se kao da se svijet trese u temeljima. Ono što je koncem prošloga vijeka izgledalo stabilno kao granitne klisure, sve to se ruši — negdje polagano, negdje na prepad kao za vrijeme potresa. Koncem prošloga vijeka su ugovori između država bili nešto sveta, nedotakniva. — Stvarani u doba najjačeg prosperiteta, u doba kada su državne granice bile vječkovima stabilizirane i kada se ekonomski život odvijao bez većih potresa, ti ugovori su ulijevali vjeru u sigurnost. Granice između država nisu bile barijere ni za ljude, još manje za materijalna dobra, a najmanje za kulturne tekojine. Evropa je koncem prošlog stoljeća imala tendenciju da postane jedinstveno ekonomsko i kulturno područje. Ljudi iz Zagreba, Beča, Berlina, Pariza i Londona bili su daleko bliže nego danas.

Danas su granice plotovi. Iako može avion da preleti sve državne granice u Evropi u desetak sati, iako se na pr. preko radija sluša u Zagrebu govor iz Tokija ili iz New-Yorka u isto vrijeme dok se tamo govoriti ili dok mase demonstriraju ili manifestiraju, danas je dalje, recimo, Milano od Marseillesa, nego što je bio ikada u posljednjih sto godina.

Zaista, kao da se svijet trese u temeljima i da niko ne misli na drugoga već samo na to kako će spasiti svoju glavu.

I zato dočekujemo Uskrs 1938 u tmurnom raspoloženju, a u takovom raspoloženju dočekujemo ga i ostali ljudi — bili oni u San Francisku, Londonu, Parizu, Pekingu ili Tokiju.

SRETNE

USKRSNE BLAGDANE
žele pretplatnicima, čitateljima
i oglašivačima

UREDNIŠTVO I UPRAVA

ISTRA

**USKRS
1938**

RIKAD KATALINIĆ-JERETOV:

MAJKA MARGARITA

... Vrište devet konja, laje devet lava
Zakliklato opet devet sivih ptica.
Mirna i bez riči u svom grobu spava
S puklim sreem mati devet Jugovića,
A, kip vječne boli duši na dnu skrite,
Primorskoga grada ispred vrata bilih
Majka Margarita i sad civilu evili:
»Ivane, Ivane, moje mlado dite!«

Vladimir Nazor

Prolazile su mletačke crne galije ispod bilog grada na timoru nad morem, a u dernoj kuli biloga grada tešku je civilu evili majka Ivanova, majka Margarita. Čuli su civilu na galijama mrtkim galijotima okovani u utrobi mletačke aždaje, okovani teškim sindrom i za čas stadoše i pustiše vesla, da slušaju ticu lastavice, onu drobnu ticu ča civilu evili za lastičem mladićem.

Korbač švignu po zraku i po plećima galijota i opet se galijoti uloviše vesla, a okovani Ivan na najvećoj galiji zašapta drugarima: »Nije ono tica lastavica, već je ono moja stara majka — majka Margarita — a za galijama crnim pusto se gubila oadjena civila:«

Ivane, Ivane, moje mlado dite!

Ali Ivan ne vidje više bilog grada na timoru nad morem — neke ga mrkle noći proguta mrtva voda ispod »Ponte dei Sospiri«.

Barjadi ko oblaci i crni i žuti, a na njima stravna ptica sa dvije glave. Barjadi ko oblaci, a za njima momci ko jabuke rumeni. Kidaju ih moru i majčinom cijelovu i šaliu ih tamo preko Save i Dunava na braću rođenu... Nijesu im noge okovane teškim sindrom o galiju, ali im je duša okovana tudom zapovjedi i bezbrižnom prisegom o barjak tudi. Idu momci ko rumene jabuke za barjacima i crnim i žutim a na njima stravna ptica avetna sa dvije glave — — A za momcima tužnu civilu evili, ko da kuka tica lastavica, drobna tica za lastičem svojim otetim ludo rođenom grijezdu. Samo zadnji momak razumio civilu svoje stare majke, majke Margarite na žalu pod timorom i pod porušenim bilim gradom.

Ivane, Ivane, moje mlado dite...

Barjadi ko oblaci, al barjadi naši sa bojama nade i ljubavi i snažna pjesma radosti i sreće ori se istarskim primorjem našim i svim momcima živi i zdrav i sakati, pa je i Ivan iz sela pokraj žala pod timorom i pod porušenim bilim gradom pao na grud majke svoje, majke Margarite, a stara mu majka sretno tepala:

Ivane, Ivane, moje mlado dite!

U njezinom plaću sreće plakale su sve majke Margarite, što su svoju diecu radale dlijem vječova za tigrove i lavove i strašne avetne ptice sa dvije glave — ali u večernjem sutoru mrke su prolazile drevne crne galije, aveti stravne, zajaprenim Jadranom ko da šapću: Prerano je veselje, još će biti suza majke Margarite, još će majke jecat:

Ivane, Ivane, moje mlado dite!

I kad treća sinula zora, Učka se u tamu zavila, nestalo je barjaka ko oblaka, barjaka nade, vjere i ljubavi, i gonili su spasene momke askeri tudi na nove galije, što sukljavaju vatrui i dim da ih prevezu u obećanu zemlju preko širokog mora te im pokažu tamo nove negve i stare sindire...

... I kad tamna noć zakrili zemlju i opet se vidi ko u drevno doba na dernoj kuli biloga grada rasplakanu prikazu i morem se gubi teška civila majke Margarite:

Ivane, Ivane, moje mlado dite!

ALOJZIJ GRADNIK:

TOLMINSKI PUNT

Te pesmi Alojzija Gradnika smo vzeli iz njegove zbirke »Pot bolesti«. Na koncu te zbirke je ta le opomba o tolminskem puntu:

Že početkom 18. stoljetja so se uprili tolminski kmetje proti svojemu grofu Antonu Jakobu Coroniniju. Glava tega upora je bil Šimon Golja s Kneže, ki je pobjegnil iz dežele in je bil obsojen, da mora izgubiti vse premoženje, ki je pripadlo državi.

Veliki »tolminski punt« pa je izbruhnil leta 1713. Upokorniki so spočetka imeli srećo, prišli v Gorico in pregnali goriškega glavarja, ki je umaknil na Grad. Pozneje pa so jih ukrotili od dunajske vlade poslanimi mušketirji. Načelniki punta so bili na smrt obsojeni: Ivan Gradnik, Gregor Kobal, Lovrenc Kragulj in Martin Muhih. Dne 20. aprila 1714. se je izvršila kazen na Travniku, kjer stoji steber sv. Ignacija. Odsekali so jim glave in razčetrtili njih telesa. Poedine ude so potem obesili pri Solkanu, v Panovcu in v Krojini.

I.

Zvoni od Mengor, Volč, Sveti Lucije,
Tolmin in Slap in Selo odgovarja
in ko na krilih brzega viharja
zvonjenje čez deželo se razlije.

»Kaj je?!« gastaldo v Gradu v mizo bije
in zove hlapce, sbire in vratarja.
»Na Kozlov Rob! Na davkarja slepárja!
Pijavke! Psi! Galjoti!« ljudstvo vpije.

»Dovolj si, sodrga, nam krvi pila,
dovolj si živim nam odrla kože!
Dan sodbe prišel je in dan plačila!«

In raste šum, in ko rudeče rože
kresovi zacveto vrh Bučenice,
Slemenja, Ježe, Kuka in Senice.

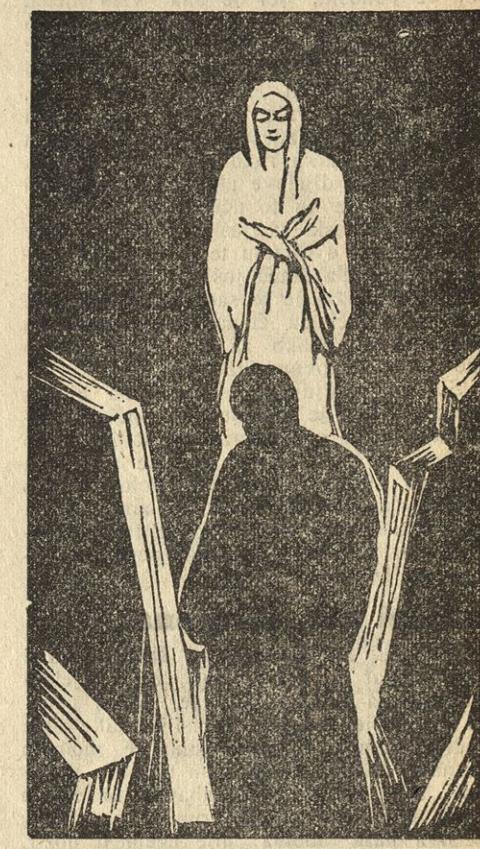
II.

In zbir vojska se iz Volč, Tolmina,
iz Ladrov, Rutov, od beneške meje,
iz Kamna, Loma, Dolj, Temljin, Modreje,
iz Kneže, Roč, Smasti in Poljubina.

Kar jih imela moških je družina
je dala jih kot daja deblo veje.
In ko jih Ivan Gradnik vse presteje,
jim reče: »Da bo prosta domovina,

da se za vedno ječa nam odklene,
da tujec ne bo vladal naše hiše
in skrunil sestre nam in hčere, žene,

da naša kri z grobov očetov zbrise
sramoto suženjstva in vso krivico —
tovariš! Za mano! Na Gorico!«

SMRT IVANA GRADNIKA

Hrup in gneča. Glava je pri glavi.
Solnce žge. Orožje se leskeče.
Mušketirji gledajo preteče.
Molk. — Še enkrat sodba se objavi.

Ivan Gradnik stopi in pozdravi
zadnjikrat tovariše iz ječe
in s pogledom išče: sredi gneče
najde jo in vidi: jok jo davi.

In vrvorna se ves in strašen reče:
»Rajši v smrt, kot pod teh tujev pete!«
Klekle, moli in podobe svete
se dotakne z ust. Šepne: »Amen!«
Meč zažviga. Krik. Ženska priteče
in kraj održe pade kakor kamen.

OBEŠENI

Na štirih krajih in v štiri vetrove;
Brd, Krasa, Gôr, Vipave, za strahove
visé obešene na črn drog
krvave glave, kosi rôk in nog.

Čez dan gavran k njim vrane v goste
ponoči govorijo ž njimi sove.

Strah žensk in moških so, psovki in
otròk.

Tako ni bil zapuščen križan Bog!

Tako gnijó na drogih mučeniki...
A daleč gori ob zeleni Soči
od solz so mokra tla že v vsaki koči,
in pest se stiska, strašna pada kletev.

O, dobro seme v zemljo to, krvniki,
vsejali ste! Zato bo dobra žetev.

PO PUNTU

In rekel s prižniece je župnik star:
»Kri tekla je na Travniku v Gorici
Ne zdvajajte! Zaupajte Pravici!
Ko pride pravi čas, tedaj udari.

Tam vera je, in vere so oltarji,
kjer se je kri prelila po krivici,
a v veri, kakor v tleči plamenici,
kalijo še bodočnosti požari.

Zdaj ko oklešene ste v zimi veje,
a pride dan, ko izpod skorje vaše
privreli v listih bodo soki skriti.

Bog čuje vas in vaše solze šteje,
in kadar bodo polne solzne čaše,
krvnikom vašim jih bo dajal piti.«

KJE JE VAŠ GROB?

Kje je vaš grob in kje so pokopani
ostanki tužni vaših udov strtih
od klešč in meča. So v cvetočih vrtih?
So skriti morda v tihem samostani?

So-li izkljuvali jih gladni vrani?
So v ruševinah naših hiš podrtih?
So v naših travnikov zelenih prti?
So belim ribam v Soči bili dani?

O, saj ste davno zopet se vrnili!
Prečestokrat že srečal vas trpine
ob vznoku Krna sem in Matajur.

Ah, niste našli še miru v gomili!
Odprle so se stare bolečine —
in zopet čakate, kdaj pride ura.

Od Soče do Rečine -- od Triglava do Kamenjaka

Prevarili cijelo selo

Dane, aprila 1938. Mi smo do god. 1924 imali našu zajedničku šumu s kojom smo se ponosili, jer je bila vrlo lijepa. Spomenute godine, za vrijeme dok je bio seoski starješina Brajković Jakov, koji je vrlo dobro poznat cijeloj Čićariji, mi smo tu šumu razdijelili. Dijelio nam je inž. Polo rodom iz Pule. Mi smo tada platili svaki, ima nas šezdeset, po 700 lira ovom inženjeru, da nam razdijeli, te da nas na naše pojedine dijelove uknjiži. Mi smo bili uvjereni da je on to učinio, ali ove dane bio je naš seoski starješina Floridan Mate u gruntonici u Buzetu te je slučajno opazio da je cijela šuma još uknjižena zajednički. Kada nam je to saopćio, zaprapstili smo se videći da ćemo morati ponovno potrošiti isto toliko za uknjiženje koliko smo već dali ovom inženjeru.

Svi mi svaljujemo krivnju na bivšeg starješinu koji je bio ujedno i općinski zastupnik, jer je on sporazumno sa inž. Polo pobrao novac. Nama je time nanešena ogromna šteta, a kako inž. Polo, a tako i bivšem našem starješini, neinamo što da oduzmemmo da bi mogli podmiriti ove troškove, jer oni nemaju ništa, nego se vučare po svijetu.

Seljaci bez sjemena

Golač, aprila 1938. — Naša polja i vrtovi ostat će ove godine većim dijelom neobradjena i neposnjana, jer narod nema što da posije, jer nam se uslijed jakе zime sledio krumpir. Obratili smo se molbom na našu općinu, da bi nam pritekla i pomoć, time da bi nam nabavila uz zajam ili uz polovičnu cijenu krumpir za sjeme, ali ova naša molba nije uzeta u obzir. Odgovorili su nam da općina nema novaca.

Propadanje sela

Harije, aprila 1938. Da je život u našim krajevima nesnošljiv te da se pogoršao za sto posto vidi se po ovom: Mi smo prije rata bili vrlo dobrostojeći seljaci. Svaki je imao po pet i više krava, a da o konjima ne govorimo, jer je svaka kuća imala po par. U nas je bilo vrlo lijepo razvijeno marvogojstvo, voćarstvo i mlijekarstvo. Mi smo kroz godinu dobili na iljade kruna za mlijeko, a svake smo godine iz našeg sela izvezli na stotine kvintala šljiva, a još više krumpira. Nijedna kuća nije imala duga, a niti se je znalo za njega. Rijetko se je kada koji čoviek iz sela iselio, a kamo li familija, jer nije bila zato potreba.

Danas je to sasma obratno. Svako nastoji da se čim prije nekamo skloni. Gdje smo prije na stotine kvintala krumpira prodali, danas ga nemamo niti za sjeme, a kamoli za prodaju. Voćaka nema više niti jedan dio od onog što smo imali, jer ih je narod posjekao zbog potrebe. Krava nema niti četvrti dio, jer smo ih moralni prodati za porez, a još ono što imamo sve je kržljavo uslijed preopterećenog rada, a napose slabe hrane.

Kada bi se naši ocevi i djedovi, koji su umrli prije rata, sada dignuli iz groba, vratili bi se ogorčenjem natrag, jer bi vidjeli neminovalnu propast i ako ovako potraje ovo stanje, od nas dobrih seljaka neće biti nego bezkućnici i prosaci.

Še o požaru nad Ilirska Bistrico

Reka, aprila 1938 (Agis). V zadnji številki našega lista smo poročali o požaru, ki se je 23. in 24. marca razširil v borovih nasadih na Sv. Ahacu nad Ilirska Bistrico. Po prvih poročilih se je dalo sklepati, da je ogenj zajel velik kompleks borovcev in povzročil milijonsko škodo. Sodeč po trajanju ognja si je vsak res predstavljal neprecenljivo škodo. Vendar pa ni govora o kakšnih većih posledicah. Ogenj je opalil in osmolil kakih 17 hektarjev borovcev, deloma samo vrhove tako, da bo većina debel iz ožganega gozda se vedno dobrih za prodajo. Ker je bil tiste dnevi hud veter, je zanesel plamen daleč naokoli tako, da kljub številnim gasilcem ni bilo mogče ognja popolnoma zatreći. Požar je ponahal šele, ko je veter utihnil. Zajel pa je parcele last bistriških veleposestnikov, tako Viktorja Tomšiča, S. Samsa, Josipa Verbića in Starca. Ker oblast ni dovolila prej izsekavanje borovcev v tem sektorju, bodo nekateri lastniki sedaj z luhkoto dosegli to dovoljenje.

O najdišču premoga v blizini Ilirske Bistrice

Reka, aprila 1938 (Agis). Neposredno ob vasi Koseze pri Ilirske Bistrici so že dolgo vrsto let iskali premog, vendar niso imeli nobenega uspeha. Z iskanjem so nadaljevali v presledkih in zadnje čase je neka italijanska družba med Košezami in Malo Bukovico imela več sreće. Vsai tako se širijo govorice. Podjet-

je je po daljšem iskanju naletelo na plast, iz katere bi z izkopavanjem lahko pridobivali premog. Po natančnih ugotovitvah pa so prišli do zaključka, da izkopani premog ne bi bil za nikakršno uporabo. Sedaj študirajo možnosti, da bi v posebni tovarni, ki bi jo zgradili na licu mesta izkopanemu premogu dodejali neke primesi tako, da bi bil premog uporaben za gorivo. Ta, takoreč na umetni način izdelani premog bi prišel v promet v obliki opeke. Podjetje je zadevo o najdišču že prijavilo pristojnim oblastem in vložilo prošnjo za potrebno dovoljenje. Pričakuje pa izdatne pomoći od strani države, da bi lahko svoje načrte tudi realiziralo. Vendar ni dosedaj še nobenega upanja za kakšne posebne uspehe. V neposredni bližini stoji stara tovarna za opeko in tu še od nekdaj mnogo kopali, vendar ni do sedaj še nihče naletel na premogove plasti. V spominu nam je se kopanje premoga v bližini Vrem, kjer je tudi neko italijansko podjetje vložilo težke tisočake v razne naprave. Končno pa so morali izkopavanje opustiti kot vse naprave, ki so jih v ta namen zgradili.

Izredno nizka cena krompirja

Trnovo, aprila 1938 (Agis). Lansko jesen je bil pridelek krompirja izdaten in marsikak naš kmet je računal, da bo vzel za svoj pridelek precejšen izkupiček. Ker se je v jeseni prodajal krompir po ca 50 lir za kvintal, je naš kmet s sigurnostjo računal, da mu bo pomlad, ko jesenskih pridelkov povsod primanjkuje, dala vecji izkupiček. Toda letos se je uštel. Cena krompirju je izredno padla, celo na 18 lir za kvintal. Tudi povpraševanja po njem ni. Zato je marsikak naš kmet obupan. Vso zimo je s skrbjo čuval svoj pridelek krompirja z namenom, da ga bo spomladi lahko in dobro prodal. Danes pa nima nobenega izgleda. Nekateri kmetje so se odločili, da ga sami popeljajo v bližnja mesta, drugi, da ga bodo porabili za prašičko kromo.

Suša na Primorskem

Gorica, aprila 1938. Že tri mesece vlada na Primorskem občutna suša, ki je že dolgo let ne pomnijo ob tem času. Ves ta čas je bilo izredno lepo vreme in to posebno v zadnjem času. Prej pa je bilo nekaj dñi hude burje posebno v Trstu in na Krasu. Mesec marec pa je bil izredno mil v tem oziru, ker samo štiri dni je vladala burja.

Zaradi suše pa trpijo posebno vrtovi pa tudi drugo. Baš sedaj si vsi želijo blagodejnega dežja, ki bi pripomogel, da bi zaživila vsa narava. Ljudje so pa tako prisiljeni, da morajo svoje vsajene pridelke zalihati, če hočejo, da jim ne usahne vse.

Prekrasan je pogled po vrtovih in sadovnjakih, kjer je vse v cvetiju. Sedaj so ocveteli mandeljni in posebno lepi so sadovnjaki breskev in češenj. V tem oziru je upati, da bo letos dovolj sadja, ker vse cvete v najlepšem vremenu, sedvače ce ne bo potolka toča ali pa da ne bo prišlo kaj drugega vmes.

Klub izredno lepemu vremenu, ki bi drugače človek mislil, da je nad vse združen v seveda v primeru z dolgotrajnim pomladanskim deževjem še posebno, je to baš nasprotno. Ljudje se zelo pritožujejo zaradi bolezni. Pravijo, da povsod razsaja neko naglo prehljenje, ki ni menda nič drugega kot influenza. Po nekaterih vaseh jih že polno leži in tudi smrtni slučaji so zaradi tega pogostešji.

Sedaj je nastopil muhasti april. Po tolikem času smo vendar dobili nekaj dežja, a vse pre malo. Z vremensko spremembou se je spremenilo tudi lepo vreme, ki ga je zamenjala skoraj ponovna zima in mraz, tako da se je batiti za sadno drevje.

Umrljivost za jetiko v Julijski Krajini

Iz uradnih statističnih podatkov o vzrokih smrti za leto 1936 posnemamo, da je prišlo v letu 1936 v vsej Italiji 164.8 smrtnih primerov na 100.000 prebivalcev, če upoštevamo samo nalezljive in podobne bolezni. Umrljivost v Julijski Benečiji znatno prekaša vsedržavno povprečje z 222.5 in je višja izmed vseh italijanskih provinc le še na Sardiniji, kjer znaša 255.1. Za Julijsko Benečijo, ki je torej v vsej Italiji na drugem mestu, pride na tretje mesto Tridentinska Benečija z 200.9. Najboljše so menda po teh statistikah zdravstvene razmere v Kalabriji, kjer pride na 100 tisoč prebivalcev samo 137.4 smrtnih primerov, in na Siciliji s 139.0. Med vsemi boleznjimi je na prvem mestu jetika: vsedržavno povprečje znaša 87.2 smrtna

primera na 100.000 prebivalcev, nato pride influenca 24.8, dočim so ostale nalezljive bolezni zastopane v manjših številkah. Najvišja je številka za jetiko v Julijski Benečiji, kjer je skoraj še enkrat višja kot državno povprečje: znaša namreč 155.1, daleč pred drugimi provincami. Za Julijsko Benečijo pride na drugo mesto tridentinska Benečija s 140.8 in Sardinija s 135.5, nato sledi v večjimi številkami, kot je drž. poprečje, še Toscana s 102.2 in Ligurija s 100.5.

Pod državnim povprečjem pa je številka za influenco v Julijski Benečiji, kjer znaša samo 15.8, najvišja je namreč v Apuliji 45.1 (na 100.000 prebivalcev).

Iz teh številk vidimo, da je tudi v Julijski Benečiji najhujša morilka našega naroda jetika.

TRIESTE

Pod tem naslovom je prinesel »Il Piccolo« dne 10. aprila t. l. obširen uvodni članek svojega glavnega urednika Rina Alessija. Članek je pisan z gotovim namenom, t. da se odstranijo vse pesimistične misli ob prilike priključitve Avstrije Nemčiji. Tudi v našem listu smo prinesli z ozirom na zadnje dogodke kratka poročila. Iz tega članka pa posnemamo znatilne odstavke, da si bomo lahko ustvarili mnenje, kako presoja po položaj Trsta z one strani meje.

»V zadnjem času je prišel Trst zopet v modo. O njem se govori v zvezi z dogodki in namigavanji internacionalne politike ne samo v tujih listih. Občutek prenovljenega zanimanja poroča, da mnogi prisluskujejo njegovemu utrijanju srca z različnimi upi, da bi merili udarce. Smrt? Življenje?«

Zdravnik, katerih mesto ni nikoli počkal, tudi ne zaradi tega, ker ni občutilo svojega slabljenja, niso v soglasju ne zaradi diagnoze ne zaradi prognoze. Interesira jih njegov (od Trsta) zgodovinski značaj, njegova politična funkcija v edinstvenem evropskem delu, kjer se stikajo tri rase: italijanska kot sredozemska, slovenska kot vzhodna in nemška kot severna.«

»Novo stanje, ki je nastalo v Srednji Evropi, je rodilo dve hipotezi o bodočnosti mesta: ena je optimistična, kakor bi rekli, a druga pesimistična. Nekateri vidijo, da bo imel Trst mnogovrstne funkcije z ozirom na južne province Reicha. Nekateri pa, ki so preglobovali v razcepih starih konkurenč, predvidevajo nazadovanje. Objektivno je treba povedati, da ima Trst že svojo zasnovo na cestu in da bo v pričakovovanju bodočih razvojev obdržal svoj evolucijski ritem z gospodarstvo, da bo zmagel sprejeti in izsto tako slabko kakor dobro, zavedajoč se po svojih zgodovinskih izkušnjah, da ni dobro vse, kar se zdi tako in slabko vse, čemur tako pravijo.«

Alessi pravi dalje, da so po priključitvi prišle zopet na dan stare naloge in stalne hipoteze, razne čudne supozicije, strah in upanje ter da je vse to v enem trenutku odstranil Mussolini s svojo jasno in svečano besedo: »Tudi v novem mednarodnem položaju bodo tržaški interesi zaščiteni z vso skrbnostjo.«

Trst, bogato in srečno mesto, cilj mnogih, ki spomladi 1915. poslalo kot prostovoljce v italijansko armado »svojo mladino brez razlike na narodnosti.«

»Reggero Fauro je pisal l. 1913.: Rim je z vojaki maloštevilnih legij latiniziral svet, v Trstu je neka tisočev Italijanov absorabilo, v teku enega stoletja blizu stotisoč Nemcov in Slovanov. To je resnica, ki velja danes, kakor bo veljala jutri. Velja tudi za pesimistično hipotezo zaradi katere je jasno nemanj spekulacije. Anschluss ni napravil nobenega problema za Trst, ker tržaški problem je bil rešen z italijanskim oružjem v blikki pri Vittorio Veneto.«

Trst, bogato in srečno mesto, cilj mnogih, ki spomladi 1915. poslalo kot prostovoljce v italijansko armado »svojo mladino brez razlike na narodnosti.«

»Reggero Fauro je pisal l. 1913.: Rim je z vojaki maloštevilnih legij latiniziral svet, v Trstu je neka tisočev Italijanov absorabilo, v teku enega stoletja blizu stotisoč Nemcov in Slovanov. To je resnica, ki velja danes, kakor bo veljala jutri. Velja tudi za pesimistično hipotezo zaradi katere je jasno nemanj spekulacije. Anschluss ni napravil nobenega problema za Trst, ker tržaški problem je bil rešen z italijanskim oružjem v blikki pri Vittorio Veneto.«

Drobiz

Bane. — Pred dnevi je zgorelo 15.000 kv. m. grmičevja in pašnika.

Gorica. — Ponovno je bil potrjen adv. Pascoli, kateremu je pred kratkim časom potekla štirletna poslovna doba.

Kontovel. — Anton Starc, star 52 let, je padel pri kopanju na njivi v jamo in si zlomil nogo.

Reka. — Pred dnevi je umrl Josip Jelinčič, drž. gozdar v pokoju, star 75 let. Po rodu je bil iz Tolminja. Služboval je v trnovskem gozdu in v Sl. Bistrici. Niegova žena je umrla točno pred enim letom. Vzgojil je 7 sinov in 1 hčerko. Sožalje!

Repentabor. — S 15. oktobrom bodo otvorili tečaj za komornike pomočnike. Poleg šolske sobe bodo imeli na razpolago tudi laboratorij za praktične lekcije.

Škofije. — Z voza je padel 21letni Vesnaver G., ki je razkladal drva in si zlomil nogo. V bolnišnici bo ostal 7 tednov.

Sežana. — Družina Šavli je dobila 700 lir nagrade za rojstvo dvočkov.

Štanjel. — V nedeljo 3. aprila sta trčila dva avtomobila pri čemer je bil ranjen 27letni šofer Srečko Bertok.

Št. Peter pri Gorici. — Po treh mesecih trpljenja v hudi in mučni bolezni je umrl znani Štefan Gomšček strokovni mizarski delavec iz Št. Petra pri Gorici, starše 34 let. Sožalje!

Trst. — Orožniki so prijeli Vladimiра Licena iz Rihemberga, ki je otočen, da je ranil kabinerja Melisa dne 27. marca, ko ga je ta odvedel v zapor zaradi kraje kolesa.

Trst. — V marcu je bilo prodanih oz. kupljenih 60 imovin za skupno vsoto 8.200.525 lir. V mestu samem je bilo prodanih 12 hiš, ki so stale preko 6 milijonov lir. Ostalo odpade na hiše in posestva v predmestih.

Trst. — Prefekt je izdal naredbo, da morajo vsi hišni posestniki javiti sindikatu vse prazne lokale, ki jih oddajajo v najem. Prav tako morajo javiti, ko dobijo najemnika. Za prekršitev so predpisane občutne kazni.

Trst. — Pred sodiščem je bil oproščen Vrtovec Marij, ker ni zakrivil nesreč z motornim kolesom, pri kateri je bil težje ranjen Pahor Anton iz Štorj.

Trst. — Agencija Štefanijavlja, da so prišli ljubljanski akademici v Milano in si ogledali razne zanimivosti.

Trst. — Pri razkladanju voza se je ponesrečil 29letni Ciril Vouk.

Trst. — Italijanski listi prinašajo poročila o umrlih in padlih vojakih v Abesijski v času od

Močvirje Preval v Brdih

bodo pretvorili v umetno jezero

Že mnogo let so proučevali način, kako bi odpravili močvirje Preval v Brdih. Toda zaradi posebnosti terena se je proučevanje zavleklo in nastopili so drugi važnejši momenti, ki so bili z ozirom na položaj terena vredni, da se jih je vzelo v obzir.

Italija je posebno zadnja leta posvetila mnogo truda, da je osušila močvirja in s tem pridobila precej plodne zemlje. Po vsej Italiji so delali na tem, da se močvirja čim prej spremeniijo v polja. Z veliko propagando so revalorizirali Pontinska močvirja, močvirnate terene v Padski nižini, Toskani, rimski Kampanji itd. S tem v zvezi je bila tudi žitna bitka: čimveč plodne zemlje, temveč žita in tem manjša odvisnost od inozemstva.

OSUŠEVANJE PREVALA SE NI OBNESEL

Prav tako so nameravali, da bi izsušili tudi močvirje Preval v Brdih.

Prevalska dolina se razteza na jugu Brd in meji na koprivsko občino v smeri severo-zahod proti jugo-vzhodu. Obdana je okrog in okrog od gričev, kjer rodi Bricem trta izborni vino. Razteza se od griča pri Gradišču do Subidi pri Krminu, od gričev pri Ružičih v Blankižu, pa do dolin pri Cerovem in Dobrovem. Nadmorska višina je od 52 do 61 m. Gričevje, ki obdaja Preval, pa je visoko od 70 do 120 m. Obsežna dolina, v kateri se na strani proti Moši nahaja griček s cerkvico posvečeno sv. Marku, ima tri prirodne depresije: pri Ružičih, pri Subidi in pri Blankižu. Hudournik Berša, ki je sedaj reguliran in v kategora prihaja Barbučina, teče po dolini in jo zapušča pri Ružičih ter se izteka v Idrijo.

Ker se dolina nahaja skoraj popolnoma v močvirnatem terenu, so že pred leti regulirali Beršo ter napravili nasipe in posebne kanale za odtok vode. To delo je izvršila goriška pokrajina. Toda vsa ta dela niso prinesla zaželenega uspeha. Vsa predvidevanja o končni rešitvi tega vprašanja se se izjavljala, ker vse, kar je bilo storjenega služi sedaj komaj temu, da odtekajo vode v normalnem času. Toda se to le malo pomaga, ko pričnejo jesenska in spomladanska deževja.

NAČRT ZA UMETNO JEZERO

Zaradi tega je prišlo vprašanje prevalskega močvirja zopet na dnevni red. — Treba je bilo najti kak drug izhod. Inženirji goriške pokrajine so že dolgo časa študirali na tem, dokler ni padla ideja za umetno jezero. Po tem načrtu bi se vse močvirje spremeno s potrebnimi jezi in nasipi v umetno jezero, ki bi prinašalo mnogovrstne koristi. Načrti so sedaj v kočni fazi po katerih bi se definitivno rešilo problem Prevala in bi seveda s tem odpadla vprašanja regulacije bližnjih hudournikov. Prav za prav ideja o ustvaritvi umetnega jezera je že nastala ob času, ko so izvajali regulativna dela na hudourniku Berši, ki so požrla mnogo denarja. Toda prvotna zamisel je bila preveč optimistična ob tistem času in še sedaj, ko so se dela, ki so bila namenjena za kočno rešitev, pokazala za nezadostna, je morala priti v poštev kot radikalna, ker ni bilo najti druge rešitve. S to zamislio so se bavile vse oblasti in jo tudi odobrile, tako da so sedaj načrti že končani. Ničesar pa se ne ve, koliko bodo ta dela prav za prav stala. Brez dvoma bodo stroški znali več desetin milijonov lir, ki naj bi se v doglednem času izplačali. Problem odstranitve močvirja je pritegnil v svoj delokrog še število drugih, za katere je bilo treba dolgega proučavanja njihove rešitve, kakor tudi kake koristni naj bi prinašali.

LETOVISČE, ELEKTRARNE, NAMAKANJE VISOKE FURLANSKE NIŽINE.

Namreč z odpravo hudournikov, ki bi polnili umetno jezero je s tem nastalo drugo vprašanje: rešitev irrigacije visoke furlanske nižine, ki bi prejemala vodo iz umetnega jezera, od koder bi vodili kanali za namakanje po furlanski nižini do Tera. S tem bi bilo rešeno vprašanje, ki po svoji važnosti presega omenjene regulacije. Po dolgih in napornih raziskovanjih terena na Prevalu so ugotovili, da bi omenjena rešitev bila popolnoma mogoča in zadovoljiva. Kakor pišejo, italijanski časopisi bodo pri-

pravljali, da bodo pretvorili v umetno jezero

že navedli, se nadecajo, da se bo turizem zelo razvil in da bodo tukaj nastali številni hoteli. Napravili bodo mnoga kopališča, helioterapične kolonije za otroke itd. Posebno pa se bodo razvili vsi vodni sporti. S tem jezerom bodo preprečene vse skode ki jih nanaša hudournik Berša, ki uničuje pokrajino z nenadnimi poplavami. S tem bo tudi rešen problem pitne vode za Furlanijo, ki trpi na pomanjkanju vode. Obetajo si, da bo za nekaj let rešen tudi problem lokalne brezposelnosti, kajti pri delih bo za par let zaposlenih nekaj tisoč delavcev z Goriškega in Furlanije. Iz jezera bodo speljali dva kanala za namakanje, ki bosta mnogo pripomogla za povzročno poljedelstva v suhih predelih Furlanije. Da bodo zadržali vodo v umetnem jezernem bodo zgradili na omenjenih treh krajin velike izzove visoke preko 25 m, preko katerih bo vodila široka v lepa cesta. Kraji, ki bodo imeli največ dobička od teh del bodo Ločnik, Moša, Kopriva in Krmin, posebno pa vasi, ki bodo v neposredni bližini jezera samega.

ŽE V RIMSKIH ČASIH SO BILA BRDA ZNAMENITA

Da so Brda lepa in privlačna o tem ne bomo posebe govorili. Italijanski listi citirajo pri tem Marka Avrelia, rimskega cesarja iz 3 stoletja po Kr., ki je izbral Brda za svoj lov. Kraji mu je zelo ugodaj, ko je prišel gledat naše kraje in je slišal govoriti o Brdih. Ustavil se je na obroki pri Koprivi, do kjer bo sedaj segalo jezero.

Po drugih vesteh pa smo zvedeli, da tisoč popolnoma zadovoljni z deli za dograditev električne centrale pri Desklah in so zadele ob neprimeren teren, zaradi česar je menda nemogoča izvršitev prvotnega načrta in radi tega so morali dela usmeriti drugam.

Pod jezero bi prišlo 76 hiš, katere bi morali seveda odstraniti in tudi precej nuj in nižje ležeči vinogradi. Računa se da bo jezero globoko načne do 30 m.

Ko so kopali, temelje za jez pravijo, da so našli plin metan, ki je uhajal iz zemlje. Nadaljnina raziskovanja so dala sluttiti, da se tega plina nahaja večja množina v zemlji, ki bi prišel eventualno v potev za izdelavo petroleja in bencina, kar bi potem spremenoil prvotni načrt. V bližini Koprive so napravili z velikimi svedri 6 globokih lukenj (sond) in zemljo, ki so jo izvrtali, so poslali v Benetke na pregled. Luknje so zopet zasuli, ker je iz njih uhajal plin, ki se je tudi ob prilikl vnel z velikim plamenom in eksplozijo.

OGROMNA DELA V NAČRTU

Po načrtih, ki se sedaj končno veljavno proučujejo, vsa dela bodo sledča: voda za umetno jezero bodo zajemali iz Soče in sicer bo za to potrebna izgraditev dolgega tunela pod Sabotinom, ki bi zajemal vodo na pripravnem kraju nekje med Salono in Plavmi, ta tunnel se bo končal pod vasjo Snežnatno, kanal in bazen pri Cerovem, jezi v Ružičih, Blankižu in pod Sv. Markom, podzemni kanal od Blankiža do Ločnika in električna centrala istotam. Poleg tega so predvidevana še druga manj obsežna dela.

Umetno jezero bo imelo kakih 10 kvadratnih km površine. Od tega, kakor smo

značilno delo načrtu je zato, da je vse vprašanje, ali je močvirje Preval v Brdih došlo do končne rešitve. Zaradi tega je prišlo vprašanje prevalskega močvirja zopet na dnevni red. — Treba je bilo najti kak drug izhod. Inženirji goriške pokrajine so že dolgo časa študirali na tem, dokler ni padla ideja za umetno jezero. Po tem načrtu bi se vse močvirje spremeno s potrebnimi jezi in nasipi v umetno jezero, ki bi prinašalo mnogovrstne koristi. Načrti so sedaj v kočni fazi po katerih bi se definitivno rešilo problem Prevala in bi seveda s tem odpadla vprašanja regulacije bližnjih hudournikov. Prav za prav ideja o ustvaritvi umetnega jezera je že nastala ob času, ko so izvajali regulativna dela na hudourniku Berši, ki so požrla mnogo denarja. Toda prvotna zamisel je bila preveč optimistična ob tistem času in še sedaj, ko so se dela, ki so bila namenjena za kočno rešitev, pokazala za nezadostna, je morala priti v poštev kot radikalna, ker ni bilo najti druge rešitve. S to zamislio so se bavile vse oblasti in jo tudi odobrile, tako da so sedaj načrti že končani. Ničesar pa se ne ve, koliko bodo ta dela prav za prav stala. Brez dvoma bodo stroški znali več desetin milijonov lir, ki naj bi se v doglednem času izplačali. Problem odstranitve močvirja je pritegnil v svoj delokrog še število drugih, za katere je bilo treba dolgega proučavanja njihove rešitve, kakor tudi kake koristni naj bi prinašali.

A i politički momenat igraje je uvijek veliki ulogu. U doba Schöber-Curtiusovog plana o carinskem uniju izmedju Austrije in Njemačke vidjelo se kolikor je ulogu igrala sudbina Trsta v stavu Italije prema tom planu. A kasnije, u doba krize in odnosima izmedju Austrije in Njemačke, kad je Italija stala na stranu Austrije, vidjelo se koliko Italija pri tem misli na Trst. Sad je politički momenat bio tako velik, da je Trst postao nezacinat pred političkom stvarnošču, koju je Italija moralna primiti, ali več v prvoj fazi poslije tog dogadjaja javila se, eto, i taj problem Trsta ponovno.

Trščani su se ozbiljno pobojali, da njihov luci prijeti umiranje in da je sad došao momenat da ih Hamburg definitivno zatruče. Odatle su u medjunarodnu štampu došle vijesti, da prestanek Rimskih protokola, ki je Njemačka otkazala, kao što je otkazala i sve druge ugovore s Austrijom, znači ukidanje vseh pogodnosti za izvoz in uvoz austrij-

nizaciji Podunavlja. Nažalost, takav predlog može imati uspjeha samo ako sporazum veže London, Pariz in Rim, jer su za njegovo ostvarenje potrebna velika sredstva.

Prema nekim engleskim informacijama u Rimu se medijutim pomicajo, da bi se s Njemačkom glede Trsta moglo sporazunjeti možda in tako povoljno, da bi i promet južne Njemačke, a ne samo bivše Austrije išao na Trst. To je u znaku apsolutnog optimizma. Ali prema rimskim pesimističkim slutnjama mogla bi Njemačka da čak užire Italiji in madžarsku robu in daje spremnina manevrom dirigira na Hamburg...

Službeno se Italija još nãkako precizno ne izražava. Sve je do sada ostalo na izjavi Mussolinija predstavnici Trsta in na jednoj ostri kurzivno bilježi v »Giornale d'Italia«, u kojoj se odbijaju kot fantastične sve verzije in sve kombinacije u vezi s Trstom, s napomenom, da je to briga Mussolinijeva i da će on donjeti svoja rješenja. To čeka Trst, a bit će od interesa i za ostala svijet, naročito za one, koji mogu da u bilo kojem smislu osjeti odraz i posljedice nove situacije Trsta.

— Trst. — Že precej časa raziskujejo prostor, kjer je bilo rimsko gledališče. Našli so več kipov zgodovinske vrednosti. Teater je bil precej obsežen in je deloma še dobro ohranjen.

— Trst. — Unrli so: Ferfolia Cir 52 let, Lilič od Fritsch Marija 87, Cesar Jakob 81, Majcen por. Vata Marija 58, Čok por. Daniel Elizabeta 71, Batič Ivan 81, Kovač Ivan 74, Čermelj Josip 50, Uplašnik Romana 7, Leban Angela 64, Gostija vd. Žnidarsič Margareta 77, Kante vd. Dabović Eliza 76, Furjan Josip 23, Zafred Bruno 3, Krapež por. Stuk Marija 67, Grauner Anton 63, Godina Mihail 52, Blažica Franc 59, Pahor Franc 55, Požar Jakob 72, Dougan Ana 45, Rožar vd. Mikolavčič Katarina 74, Tuma Anton 72, Kranjc Karl 67, Sabadin vd. Matetič Karolina 76, Radonič por. Beska Margaret 56, Vrh por. Lossarini Josipina 69, Furlan Vincenc 71, Koren Karl 43, Trobec Ivana 5, Košuta Flavij 10.

— Rudnik v Kosezah pri Ilirske Bistrici nameravajo še to ponlad obnoviti. Celih 20 let je delo v njem počivalo. Sedaj nameravajo nadaljevati z njim in večjem obsegom. Kakor zatrjujejo, bo zaposlenih v rudniku okrog 500 ljudi. Pravijo tudi, da bo za rudnik zgrajena posebna električna centrala.

— Motorni vlaki bodo s 1 majem pričeli voziti tudi na progah Trst—Reka in Trst—Postojna. Pravijo, da bodo vozili po proggi proti Reki s prav veliko brzino po 90 km na uro, tako da bi trajala vožnja iz Trsta na Reko komaj 75 minut.

— V bovških gorah so obmejni mitični pred dnevi prijeli Italijana Deziderija Cavallijia, ki je menda nameraval zbežati čez mejo. Odvedli so ga v Bovec in izročili tamkajšnjim karabinjerjem.

— Goriški pokrajinski korporacijski svet je na svoji seji v sredo obravnaval poleg drugih tekočih zadev tudi vprašanje mešanicne moke za peko. Sklenil je, da mora biti v smislu običnih določb primešanih čisti pšenični moki ali 10% koruzne moke ali pa po 5% moke iz manjših vrst žita odnosno stročnic in po 5% krompirjeve moke.

— Cesto Rupa—Jelšane—St. Peter—Postojna bodo letos popravili in močno izravnali. Odpravljeni bodo skoraj vse večji ovinki, čeprav bo treba izkopati dolge zaseke v hrib. Cesta bo asfaltirana.

— Po Krasu kmečki posestniki še zmedom zelo trebajo že zdake preredke gozdove. Les ima sedaj svojo ceno in kmet rabi deuar. Okolica Vodic je že vsa gola in pusta. Vsi vedo in se zavedajo, da si s tem sami sebi delajo škodo, ker le malo ljudi zasadijo svoje izseke z mladikami. Kmetje menijo, da bi jim bilo treba dati večje davčne olajšave in omogočiti, da bi na kak drug način zbrali potrebna sredstva za amortizacijo svojih dolgov. Na drugi strani pa se pojavlja zahteva, naj bi se sečnja s posebnimi ukrepi čim bolj omejila.

— V Julijski Krajini je bilo v času od 1. julija 1936 do 30. junija 1937 obdelanega 190.181 kub. metrov mehkega in 93.540 k. metrov trdega lesa. Tako je znašala celotna producija obdelanega lesa 283.720 k. metrov. Nadalje so v deželi pripravili 1.911.700 st. dry in 181.550 st. oglja.

— Ljudsko gibanje. V februarju je bilo v vsej Julijski Krajini rojenih 1729 ljudi, umrlo jih je 1291, priselilo se jih je 3809, odselilo pa 2942. Priprastek prebivalstva je znašal 1305. Zanimivo je, da je v glavnih mestih dežele znašal ta priprastek 945, v ostalih krajih pa le 360 duš. Naravnii priprastek, ki se poda iz razlike rojstnih in smrtnih primerov, pa je znašal za mesta komaj 65, za ostale kraje v deželi pa 373 ljudi, čeprav štejejo glavna pokrajinska mesta skupno (okrog 430.000) le za nekaj desetisoč prebivalcev manj od ostalih krajev (približno 460.000) v deželi.

FRAN BARBALIĆ:

HRVATSKI I SLOVENSKI JEZIK U CRKVAMA ISTRE

Posljednjih dana stižu ugodne vijesti, da su u nekim crkvama Istre neki svećenici nesmetano uveli u crkve hrvatsko ili slovensko pjevanje. U tom pogledu kreću dakle stvari na bolje. (G. Barbalic je prevelik optimista. Op. Ur.) Izgleda, da se vraćamo u stara vremena, kada se naš narod u crkvama Istre, Trsta i Gorice mogao nesmetano moliti Bogu u hrvatskom i slovenskom jeziku. Pa to je i pravo i ne bi smjelo nikako da bude drukčije. Poželjno bi bilo, da se ne dogadjaju više onakove stvari, kao što je u župi Sv. Vítala u Porečkoj biskupiji, da se narod mora isporuđati putem tumača.

Držimo da je sasvim sigurno uvadjanje hrvatskog i slovenskog pjevanja posljedica sporazuma od 25 marta 1937. Poželjno je, da se sporazum i dalje u istom smislu nastavi, da budemo jedan drugome kao pravi ljudi. Želimo da Hrvati i Slovenci u Italiji nadju u Crkvi onu slobodu u vjeroispovjedaju katoličke vjere, kako su je imali prije rata. A nadamo se da će stvari u smislu sporazuma između Italije i Jugoslavije i na drugim poljima krenuti na bolje.

Katolička Crkva, koja je po svojoj instituciji naskroz nepolitička i kojoj je prva i jedina zadaća, da propovijeda i naučava Kristovu nauku i uči sve narode. Ona je od uvijek učila i Hrvate i Slovence, ali u njihovom materinskom hrvatskom i slovenskom jeziku. I kada pogledamo po Istri, Trstu i Gorici sve one crkve gdje se prije propovijedalo i učilo hrvatski i slovenski nauk kršćanski, onda vidimo, da su granice Hrvata i Slovenaca sizale daleko na zapad sve tamo do mora. Crkva katolička je najbolje označila etnografske granice Hrvata i Slovenaca u Istri, Trstu i Gorici, bolje i točnije, negoli su to kroz vijekove i vijekove činile sve svjetske oblasti. Jer, budimo iskrene, u Firenzi se nije propovijedalo ni hrvatski ni slovenski s jednostavnog razloga za to, jer nije bilo potrebno, jer nije bilo kome, jer tamo nije bilo ni Hrvata ni Slovenaca.

Ali je Crkva katolička od uvijek strogo pazila na to, da svaki narod čuje riječ Božju u svom materinskom jeziku. Tako je to bilo, jer je tako moralo biti, a moralo biti i danas.

Prazne su riječi, da su hrvatski i slovenski svećenici slavenizirali Istru. Oni to nisu mogli učiniti, jer je Istra bila pusta kada su se tamo naselili naši pradjedovi. Talijani su bili na obalama u graditima na obali i ostali su do dana današnjega, dok su sela u unutrašnjosti Istre bila naseljena Hrvatima i Slovincima.

Pa gdje bi Talijani dozvolili, da im naši svećenici propovijedaju Kristovu nauku u jeziku kojega oni ne razumiju? Da to nije tako dokazuje nam zdravi razum. Najbolji su nam svjedoci sami biskupi Talijani, koji su bili imenovani na biskupske stolicama po Istri, a rodom su bili ponajviše iz unutrašnjosti Italije, dakle pravi Talijani.

Znamo, da se u crkvama Istre, Trsta i Gorice moglo slobodno propovijedati i naučavati katoličku nauku u hrvatskom i slovenskom jeziku. Imamo dokaza, da se u tim crkvama upotrebljavalo i naše staroslovensko pismo, glagolica, koje su nam ostavila sveta braća Ciril i Metod. Dokazuju nam to mnogobrojne listine i crkvene i svjetovne, koje su nam se sačuvale do dana današnjega, dokazuju nam to razne bilješke pisane glagolicom, stari glagolski misali, što su se našli i upotrebljavali po raznim istarskim crkvama, pa mnogobrojni glagolski napisi po zidovima Božjih crkava, zvonici, privatnim kućama, grobovinama i zvonovima. U tom pogledu možemo mirne duše reći, da nam ni u jednom kraju, gdje obitavaju Hrvati nije ostao toliki broj glagolskih spomenika, kako je to u Istri.

Glagolica to naše staro hrvatsko pismo je naš ponos. I baš Istra je najbogatija tim hrvatskim spomenicima. Najstariji takav spomenik od godine 1.100 do danas poznat i uklesan u kamenu jest cijelog slavenskog svijetu poznata »Baščanska ploča«.

Našla se u Valunu na otoku Cresu takodje druga jedna ploča, nešto manja od Baščanske, koja još nije pročitana, već samo djelomice od popa Vinka Premude. Načodno bi ova Valunsko glagolska ploča bila starijeg datuma od Baščanske.

Mnogo se pisalo i nije još posve proučena druga jedna listina, koja bi bila u neku ruku gruntonica Istre, a to je Istarski razvod iz godine 1275.

U ovoj su listini označeni medjasi između posjeda ogleskog patrijarke, pazinske općine, mletačke republike i drugih nekih istarskih plemića. Ovaj je Razvod pisan i na hrvatskom jeziku i to našim stariim hrvatskim pismom glagolicom. Samo se po sebi nazvete pitanje: Pa zar je moguće, da bi se u jednoj zemlji mogli pisati spomenici i listine na hrvatskom jeziku i to još glagolicom, a da tamo ne bi bilo Hrvata? Odgovor je jasan i ne treba na nj odgovora.

Sve ove činjenice nisu mogle nego osvjeđaći i same biskupe talijanske narodnosti, da u njihovim biskupijama po Istri stanuju i Hrvati i Slovenci. I oni su poštovali i jezik i pismo svojih vjernika, pa su ga i dozvoljavali, da se u katoličkim crkvama upotrebljava, te su čak hrvatski jezik i hrvatsko pismo i branili.

Evo imena tih vrijednih Talijana uz čije se ime nalazi ubilježen datum njihovog biskupovanja.

TRŠČANSKI BISKUPI

1) URSINUS DE BERTHIS (1.598 do 1.622) u svojem izvještaju »ad limina« godine 1.603., ističe, da su, osobito u krajevi, koji pripadaju Mlecima, pridošli mnogi svećenici glagolasi, jer je bilo pomanjkanje latinskih svećenika. Više je nego sigurno, da su ovi svećenici bili Hrvati, i stalno nisu tamo došli, da propovijedaju hrvatski vjernicima Talijanima, jer ih ovi ne bi razumjeli.

2) ANTON MARENTINUS (1.646 do 1.663) u svojem izvještaju »ad limina« godine 1.650., piše, da su u Trnovom, Premu, Podgorju, Draguē i Sovinjaku svećenici glagolasi. A dvanaest godina kasnije (1662), ovaj isti biskup u drugom izvještaju »ad limina« veli, da se i u Trstu svake nedjelje i blagdana drži hrvatska (slavenska) propovijed i to u crkvi Isusovaca.

3) IVAN TRANI (de Riambi) (1.692 do 1.712) u izvještaju »ad limina« godine 1.695 i 1.698, veli, da i u crkvi Bl. Dj. Marije od Moraa oo. kapucini propovijedaju (ilijski) hrvatski. A kome Isusovici i kapucini u Trstu propovijedaju hrvatski? Talijanima sigurno ne.

Ovdje moram napomenuti, da Črnić u svoj zbirici navadja biskupa Ivana Trani. Po šematzmu trščanske biskupije nema biskupa toga prezimena. U ovo doba t.j. godine kako ih citira Črnić bio je prema šematzmu trščanske biskupije u Trstu: Joannes Miller, Wolfgangus Richard de Riembs (1.692—1.721).

KOPARSKI BISKUPI

1) JERONIM RUSCA (1.620—1.630) piše godine 1.693 izvještaju nunciju u Beč, da po selima njegove biskupije imade svećenika, koji vrše službu Božju hrvatskim (ilijskim) jezikom, a »po prijevodu sv. Jeronimak služe sv. Misu. Jer, piše biskup Rusca, kada svećenici ne bi tako radili ne bi od svojih župljana ništa dobili.

2) PETAR MORARI (1.630—1.653) u izvještaju »ad limina« godine 1.633 piše, da imade 15 seoskih župa u kojima su sv. žeteti hrvatskoga (ilijskoga) jezika i da se na hrvatskom (ilijskom) jeziku obavlja služba Božja.

3) BALTAZAR BONIFACIUS RODIGHINUS (a po Jeliću Baltazar Coroniani) (1633—1660) u izvještaju »ad limina« godine 1633 piše, da mu je biskupija male na osmim gradova Pirana i Izole ima još 13 sela (kod Morarija vidjeli smo bilo je 15 seoskih župa) ali ne će da im nabraja imena, jer ih Talijan teško piše i izgovara

tiče Naldini da su u župama njegove biskupije nastale povoljnije prilike, jer su nekoje knjige prevedene na hrvatski (ilijski).

Godine 1705 u izvještaju »ad limina« piše: »U ovoj mojoj biskupiji ne čuje se drugi jezik osim hrvatskoga (ilijskoga), pa sam od prvoga početka moje uprave shvatio potrebu, da se u Kopru osnuje sjemenište za učenje hrvatskoga (ilijskoga) jezika. Godine 1709 nade, se da će to sjemenište biti naskoro otvoreno. I zbilja. Godine 1710 u zakladnici biskupske sjemenište u Kopru, koje nosi njegovo ime »Naldinianum« odredjena su četiri besplatna mjesta za buduće glagolase. On je sretan tim svojim pothvatom te u izvještaju »ad limina« piše: »osnovao sam sjemenište za učenje hrvatskoga (ilijskoga) jezika budući sav narod svih istarskih biskupija govori tim jezikom.«

Prema njegovoj oporuci od 25 marta 1706 odredio je biskup Naldini, da spomenuto sjemenište bude njegovim baštinikom:

»Unico mio e totale Erede del residuo che si trovera di mio conto nel tempo di mia morte... costituisco e lascio il mio simbol dal principio di questo mio governo intenzionato ed ora nascente Seminario.«

Questa intendo che sia la mia ultima volontà la quale se mai non sussistesse in qualità di Testamento voglio che abbia luogo di Legato Pio, oppure di ampia donazione a questa mia Cattedrale, ma con obbligo preciso, e non altrimenti di doversi erigere con quanto restera alla mia morte in questa Città un Seminario de Chierici per la lingua Illirica a gloria del Signor Iddio et a beneficio di questa diocesi.«

U tom naumu podupiralo ga je koparsko gradjanstvo, gradske oblasti i mletačka vladina, koja je odlukom od 7 juna 1710 odobrila biskupovu nakanu:

»Al Podesta e Capitano di Capodistria.«

Spiccano dalle giurate informazioni vostre e de' Consultori Nostri in Jure, li pietosi e zelanti oggetti di cestoto Mons. Vescovo nell' istituzione, che a tenore de' Sacri Concili va stabilendo di un Collegio o Seminario per instruire in esso nell'Idioma Illirico quattro Chierici della Citta e della Diocesi, e le prudenti Direzioni, ch'egli ha tenuta per fondervi rendita corrispondente al loro mantenimento. Ridotta pero a proprie spese in stato che ben si accomoda ad uso di Seminario, la piccola Cassetta esistente appresso il Vescovato, e formati del proprio alcuni livelli uniti ad altri, o donato, o instituiti per carita da persone pie a questo preciso fine... Veniamo in deliberazione di approvare in tutte le parti lo stabilimento e gli assegnamenti... onde abbia il suo effetto opera, che tende ad introdurre la scienza e la pietà nella gioventù, il decoro e culto nelle chiese, e l'utilità nell'anime, con merito distinto del Prelato, ed a gloria del suo Pastorale governo.

Gio. Fran. Giacomazzi, Segretario Ducale.«

U listini od 4 novembra 1710, kojega je dana ovo sjemenište u Kopru otvoreno, napisao je biskup Naldini ovo:

Ovoj našoj koparskoj crkvi prikazuje se neophodno potrebitim djelčko sjemenište, koje je svakodobno bilo časno i korisno odličnim stolnim crkvama kršćanskog svijeta. Stanovnici naših izvanjskih župa ne služe se drugim jezikom, do li slavenskim ili ilijskim, koji je posve nepoznat svjetovnom svećenstvu stanjućem u Kopru, Piranu i u Izoli (glavnim dijecezanskim gradovima), uslijed česa, isprazni li se koja dijecezanska župa ili kapelacija, od potrebe je uteći se izvanjskim, koji znaju slavenski jezik. Odajmo bivamo ne jednom prisiljeni primiti po kojeg manje sposobnog, jer nepoznatog.

(Clericorum Seminarium, quod insignioribus Christiani Orbis Cathedralibus fuit semper honorificum aequae, ac proficuum, huic Nostrae Iustinopolitanae Ecclesiae extat maxime necessarium. Cum enim Imola nostra Plebium Rosalium non alia utrantur lingua, quam Sclava, seu illirica, quam Pyrrhani, et Insulis (praecesis Dioecesis Oppidis) degens prorsus ignorat, occurrente vacantiis alicuius Diocesanae Plebis aut Capellaniae, necesse est ad exteris recurrere, qui lingua Sclavam caleant. Ex quibus non semel aliquos minus idoneos, quia ignotos recipere cogimur.)

Mora da se čovjek divi ovome biskupu Talijanu, koji bi mogao služiti kao uzor mnogim drugima u tome, kako samo jezik puka može da visoko podigne moral i vjeru kod naroda.

On je bio po uzgoju, duhu i srcu pravi pastir povjerenog mu stada.

6) ANTUN MARIJA BOROMAEIS (1713 do 1733) zahtijeva godine 1733, da kaptol u Piranu izabere za kapelana u Savudriji jednog svećenika, koji znade hrvatski (slavenski), jer stanovnici u Savudriji ne razumiju talijanski, a piranski kanonici ne znađu slavenskog jezika, da bi mogli zadovoljiti vjerskim potrebama Slavena u Savudriji.

7) AUGUST BRUTTI (1733—1747). Za njegovo doba i to godine 1734 biskupska sinoda u Kopru odredila je, da sv. svećenici, koji će služiti u seoskim župama ili u kojim drugoj crkvi gdje stanovnici govore hrvatski (ilijski), moraju se podvrgti ispitu na hrvatskom jeziku. Sinoda u Kopru je po-

Biskup Naldini

novno odredila godine 1737, da svi sjemeništarci moraju učiti i hrvatski (ilijski) jezik. Biskup Brutt određuje godine 1742, da u Kaštelu ne može služiti svećenik koji ne zna hrvatski (ilijski).

8) KARLO CAMUTIUS (1756—1776) u izvještaju »ad limina« godine 1765 piše nešto nevjerojatnoga. On tu daje izraza svome veselju, što je naučio hrvatski (ilijski), te je prigodom svojeg biskupskog pohoda po svojoj biskupiji mogao hrvatski (ilijski) razgovarati sa svojim stadom.

Godine 1768 hvali trećeore-glagolase koji su već tada bili 300 godina u Kopru i vrše službu Božju hrvatski na veliku korist duša gradjana Hrvata (Ilira), koji su došli sa selu kao i vojnici hrvatskoga (ilijskoga) jezika. Njegovim zauzimanjem je Propaganda godine 1774 stampala glagolski misal. Camutius je kasnije postao kardinal u Ogleju.

Godine 1779 sinoda u Kopru odredila je da se ne smije imenovati župnikom na selu svećenik, koji nije na ispitu dokazao da zna hrvatski (ilijski) jezik.

Ovako su eto nekada postupali mnogi biskupi Talijani u Kopru napram svome stardu, koje je bilo hrvatske (ilijske) narodnosti. Treba ih pohvaliti, ali je za žaliti, što ih danas nekoji talijanski biskupi ne naslijeduju.

POREČKI BISKUPI

I u porečkoj biskupiji imamo nekoliko časnih imena, koje moramo navesti.

1) CEZAR DE NORES (1574—1598) u izvještaju »ad limina« godine 1592 tuži se, što u njegovoj biskupiji gdje svi svećenici upotrebljavaju glagolicu ima rijetko koji glagolski brevir ili misal, pa moli da se tome pomogne, jer će se time pomoći cijeloj Istri i Dalmaciji. Godine 1596 u svojem izvještaju »ad limina« piše: »Odat ēu samo jedno, što sam Nj. Svetosti u prošlih godina spomenuo, da ne samo Istra nego sve pokrajine u kojima se hrvatski (ilijski) govori, trpe veliko pomanjkanje hrvatskih (ilijskih) knjiga. Nj. Svetost ne bi mogla učiniti ništa korisnijega ni Bogu ugodnjega nego da u tom pogledu providi.« Godine 1597 tuži se na kongregaciju, što se zaredjuje pre malo glagolasa. Zato moli da ga se ovlasti, da uzme u dušobrižničku službu nekoliko redovnika.

2) IVAN LIPPOMANUS (1598—1608) u izvještaju »ad limina« godine 1601 piše, o svećenicima glagolima njegove biskupije, a 1605 određuje, da i glagolasi moraju sudjelovati u biskupskim pastirskim konferencijama. Oni mogu svoja razlaganja držati na hrvatskom (slavenskom) jeziku.

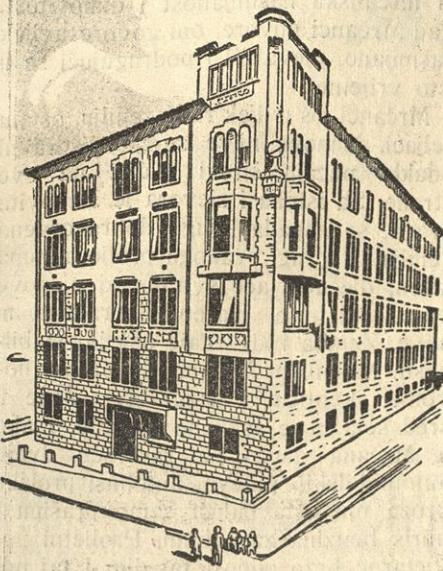
3) LEONARD TRITONIUS (1608—1631). U izvještaju »ad limina« godine 1612 piše, da veliki dio seoskih svećenika obavlja službu Božju hrvatski (ilijski) jezik.

4) RUDJER TRITONIUS (1631—1645). U izvještaju »ad limina« godine 1640 piše, da se u najvećem dijelu ladanjskih crkava obavlja služba Božja djelomice latinskim, a djelomice hrvatskim (ilijskim) jezikom.

Biskupska sinoda u Poreču odredila je godine 1650 da svećenici glagolasi moraju svaku službu Božju obavljati po rimskom obredniku.

KRIŽEV POT ZA SLOVENSKO ŠOLO V TRSTU

PRVE BORBE V ZGODOVINI ZA NASO ŠOLO

Slovenska šola pri Sv. Jakobu

Austrijske vlade so skušale germanizirati naše Primorsko kolikor in dokler so le mogle ter s pomočjo nekakšnega občega lepila uradne nemščine so Habsburžani nameravali na plečih našega naroda končno dozidati ogromen most do Jadrana, v nadi da si s tem zagotovijo nadvladje v Srednji Evropi. Ali narodni in politični potresi so že v minulem stoletju docela zrahljali to imperialistično stavbo in zanimivo je sedaj stiskati po zdgodovinskih ostankih porušenih nemških stebrov. Tudi tržaško novo mesto po svoji osnovateljici »Teresiana« imenovan je bilo po njenih načrtih urejeno kot varžno prometno oporišče s čisto nemškim značajem; nemški so bili uradi, nemški javni napisi, nemška je bila šola, a nje sin Joseph II. je uvedel nemško zemljiško knjigo ter povrhu ustavnovil leta 1784. novo župnijo Sv. Antona z nemškimi cerkvemi matičnimi in nemško pridigo. In ko so zatem ponovne francoske zasedbe zapustile tudi v Trstu več slabik kot dobrih vtišov radi brezobzirnih vojnih terjatev, je tu le tem lažje zavladala skrajna nemški absolutizem kneza Metternicha. Kar je bilo takrat po deželi farnih oz. samoniklih manjših šol ter trijalk, vse so se morale ravnati po oni pravsluli. »Politische Verfassung der deutschen Schulen in den kais. königl. deutschen Erbstaaten« (izdani na Dunaju 1817); ker je pa med take dedne dežele spadala celo Primorska, izvezvi nekdanjega benečanskega »izjemka« ob istrski obali, niso bile ponemčane šole v mestih in trgi glede poduka in uspeha ravno na boljem; saj so marsikje kakšni dosluženi vojaki vstopali s palico učencem nerazumljivi jezik, ki se ga je v tržaški okolici še pred vojno omenjalo kot »hinderhunder«.

Da spoznamo, kako mučno je bilo našemu le polagoma se probujajočem narodu otresti se takih težkih nemških okovov, naj služita sledenje dve opazki, posneti iz prvih naših tržaških listov.

V obširnem poročilu o nalogah novoustanovljenega »Slavjanskega Družtva« v Trstu omenja urednik v »Slavjanskem Rodoljubu« (marca 1849) v razpravi o koristi in potrebi slovenskih učilnic sledenje primer:

»Ne dolgo pred marcem 1848 je tožil nek kantonski komisar, da v svojem kantonu od 18 jezerov duš, v katerem 30 let že šola obstoji, ne najde 20 mož kmekiga stanu, da bi znali kakšen uredniški zapisnik podpisati.«

Ta rodoljubni urednik Ivan Cerer, takratni društveni predsednik, pač ni slutil, kako bi nas še po 90 letih zanimalo vedeti kje in kakšna je bila ta nepotrebnova šola; ali pa je imel ta sicer odločni mež v državni službi svoje razloge, da se je le mimogrede dotaknil tako značilnega dokaza o brezplodnosti tujezježnih šol.

»V »Jadranskem Slavjanu« (junija 1850) v podučnem članku o slovenskih šolah pa citamo:

»Slovenci so zbrisane glave in vsakega jezika nauk jim je lahak, ker v svojem vse pervine prave izreke in lepega zgovora imajo. Tode ka bomo ptuje proso varovali, nečemo več dati svojega vrabčev pojesti. Bo okoli 30 let, kar se je ta pot po začetnih šolah v nekterih krajev nastopila. Mladi duhovniki so uneti po visokem duhu svojega poslanstva se sij kerščanskega nauka slovensko lotiti; nekteri učitelji so otroke slovenskega branja in pisanja vaditi jeli; in slo bi bilo naprej: pa skoraj vsak šolski ogleda je pri polletni službi le nemščino, le nemški pravopis in nemško slovnico trobil, in slovensčina je morala zoper v kot pobegniti, ali se celo skriti. Svita, saj jame svitati tudi učiteljem lepši dan.«

Pod takimi in sličnimi neznošnimi razmerami urednega tlačenja so dozorevali in se približevali dogodki zdgodovinskega leta 1848. Toda na Primorskem je začelo že preje svitati. Grof Franc Stadion, ki je kot tržaški namestnik v letih 1841–47 zaslovel po svoji podjetnosti na raznih poljih, je namreč uvidel, da zaželeni preovrat tržaškega protometa zahteva tudi primeren kulturni razvoj domačega prebivalstva, karor mu ga vsljena nemščina ne more dati. Zato je dovolil, da se v obstoječih ljudskih šolah podružuje predvsem v domačem jeziku in da se v to svrhu pripravijo potrebne šolske knjige. Izmed 60 nememških šolskih knjig, ki so bile najbrž vse natisnjene v Trstu v letih 1845–1852, je bilo 13 v slovenskem (navedene v Glaserjevi »Zgod. slov. slovstva« III. str.

229, toda pod pogrešno opombo 22 in 20 v hrvatskem jeziku (glej Jadranski koledar 1937. str. 96). To je bilo za one čase nenačadna pridobitev, ki je gojovo našemu ljudstvu bila od posebne koristi. Ni sicer verjetno, da se je ta nemški plemenitaš odločil za take šolske reforme iz pravilnega presojanja narodnostnih razmer na Primorskem, ker se je kmalu potem kot guverner v Galiciji, oziroma nemški minister na Dunaju, izkazal manje hyalevrednega. Tudi znani Angelo Vivante v svoji knjigi »Irredentismo Adriatico« ve o njem poročati še prav zaniniv dogodek. Da bi ublažil starodavno sovraščvo in napetost med Trstom in Benetkami, je uprizoril grof Stadion posebne sestanke z uglednimi možmi iz italijanskih pokrajin v obih mestih. Celo sloveči italijanski zdgodovinar Cesare Cantu se je udeležil tega izleta v Trstu in je potem opisal svoje vtise v posebnem članku tržaškega časopisa »Favillek« (1846). Iz drugih časopisov se pa daje spoznati, da je Stadion ta Cantujev spis prej pregledal in prečrtil njegovo pomembno opazko: »Triste, porto della futura Slavia« (Trst, luka bodoče Slavije) in vsled tega je ta značilna opazka izpuščena v tržaškem listu. Tako se je avstrijski birokrat ustrašil pravilne ugotovitve italijanskega znanstvenika, ki je takoj na licu mesta spoznal čigava bi moral biti bodočnost Trsta ob pravilnem razvoju razmer. Ta strah pred napretkom slovanstva je pač bila glavna gospodarska sila vseh avstrijskih državnikov. Italijanski veliki državniki one dobe kakor Cavour, Mazzini in politiki Valussi, Dell'Onovo itd. so znali bolj realno mislit.

Pa vrnimo se na šolsko polje. Vse velike prekucije leta 1848 niso prinesle našemu šolstvu na Tržaškem nikakoga napredka, le v mestni municipalni komisiji je ugledni odvetnik De Rin s svojim načrtom italijanske visoke šole v Trstu predlagal tudi ustanovitev slovenske stolice na takem zavodu. Sicer se je podučevala takrat slovensčina le na državni nemški gimnaziji, a hrvaščina na tržaški akademiji (od ustanovitve tega zavoda v l. 1817.); dalje je že obstajala srbska osnova šola, pravoslavne občine v Trstu l. 1790 zasnovana po zapuščini meneca Jovana Miletiča, trgovca iz Sarajeva. Za najpotrebenjejo slovensko ljudsko šolo v tržaškem mestu, ki je razen svojih slov. občanov požiral vedno več svežega dotoka iz širokega slovenskega zaledja, pa ni bilo še nikogar, ki bi se resno in uspešno zanj zanimal. Državna oblast je le popuščala zahtevam Italijanov iz obzirov do nastopajoče Italije in nemški jezik se je v tržaških uradnih in šolah kmalu povsem umaknil italijanskemu, ki je z vzpostavljenjem mestne avtonomije zadobil neomejeno svobodo, in trajno ogrožal razvoj in značaj obstoječih slovenskih šol v tržaški okolici.

Toda prav z ustanovitvijo »Slavjanskega Družtva« v Trstu oktobra 1848 je dobilo vprašanje slovenske ljudske šole v mestu gorenčega zagovornika in vredno je, da si to rodoljubno zavzemanje za naš kulturni razvoj pobliže ogledamo. Že v »Slavjanskem Rodoljubu«, prvem društvem glasilu v l. 1849. je ponovno naglašena pravica slovenskih mestnih prebivalcev do edino pravilne izobrazbe v materinem jeziku, ki so jo željno pričakovali na podlagi ravnopravnosti, zajamčene in obljuhljene, vsakomur po novi ustanovi.

Iz daljih poročil v drugem društvem glasilu »Jadranskem Slavjanu« leta 1850. izhaja pa jasno, da je društvo v. l. 1849. predložilo oblastem dve prošnji za mestno slovensko šolo in sicer eno 26. maja 1849., a drugo še naprej. Značilno pa je pri tem, kar omenja podpredsenik prof. Šimon Rudmaš v svojem nagovoru med drugim za zboru dne 6. marca 1850.:

»Tudi še nam ni bilo mogoče oblakov, ki so nam jih zoperšniki naše jednakopravnosti nad nas nagnali, razpodiliti, ino celo zauplivost visokoga vladarstva pridobiti. Tako naši prošnji, da bi se slovensko-iliirska učilnica tukaj napravila, in de bi per nekih tukajšnjih laških šolah kaka soba za poduk slovenskih otrok v slovenskem jeziku se ravnavala se nimata nobenega dogoda in prisileni smo od bolšega vremena dočakovali.«

Torej poročevalec je obveščen, da so neki nasprotniki nastopili in celo pri vladni dosegli, da je vse odloženo; razume se tudi, da so prosilec nameravali doseči neke paralelke za slovenske prebivalce v italijanskih šolah v mestu. Obširnejše pa je cela zadeva pojasnjena v posebnem članku, ki ga je spisal urednik in novo izvoljeni predsednik duhovnik prof. Šimon Rudmaš v istem listu (marec 1850), ko se je napotil v depurtaciji z podpredsed. pravoslavnim svečenikom Germanom Angeličem k vsem načelnikom raznih tržaških oblasti. Uvodoma pravi v tem članku: »Ozir na dozdajne opravke slav. družtva: «bila sta brata Slovenec ino Ilire, razločena po vladni, razločena po veri pa zjednajena po rodoljubnosti, po mislih in sočutju», ter nadaljuje:

»Tako zvoden, in poterjeno predsedništvo je za svojo pervo dolžnost spoznalo, potem ker se je po uradni poti imenik vših odbornikov mestni gospodski obznanil, se vikiši gospodski spodobno priklenili in ji »Slavenski in o priporočiti. Živo upanje, ki nas vnema, de bo Slavjanstvu tudi v Terstu solnce pristalo, nas žene, častitim rodoljubam veselje oznaniti, ki smo ga imeli, ko smo Slavjanstvo v svojih srednikih po vrednosti spoštovano vidili.«

»Njih Prevzetenost c. k. g. Na mestnik in deželnik poglavar, in c. k. g. resnični redarstva sta nas ne le, kakor je lepa šega povikšenih in izobraženih go-

spodov prav priljubno sprijela, temuč tudi zagotovila, de Njima slavenski narod je drag, in de bota naše žele, kar bo mogoče, podpirala. Posebno vgodnost so nam Njih Milost, Teržaško-Koperski gospod Skof na znanje dali, nam dokazuje, de Njim Slovensko zloto pri sercu leži, in de sereno želijo, naj bi tukice živeča narečja se krepko razvijala, in po malim tako izobrazila, in zjednila, da bi se po celi škofi eno kakor drugo razumelo. Samo le, da bi se veči ljubomornost med narodi ne vnela, in Njim se ne očitalo, kakor de dolžnosti občina dnuhovnega Pastirja ne poznače, kakim narodu pervenost dajali. Njim zabraniti, očitnejsi našega slavniga in koristnega početja se vedeši. Spomenuli so sami, de potrebo naše prošnje v tukajšnjih predmestjih — sain Skorkoli in Ricoli — posebne sobe za produkta slovenskih otrok v slovenskem jeziku napraviti, prav živo čutijo, de bi njen spolnjenje prav radi videli, de so jo mestni gospodski tudi priporočili; de pa neki pri šolskim odboru mestne srečne leži, in Oni ne vedo, kaj gospodje storiti misljijo.«

»Ker 3. t. m., ko smo opomnene stopnie storili, gospoda c. k. vlad. srečevavca in predsednika mestne Gospiske nismo najdli, smo se čez teden zopet na pot, ino naprej k Njim in toliko raji povdali, ker so bili, obžalovanje, de pri našemu občinskemu domu bili izustili, in želite izrekli, tudi namestnika, in pervača tajnika spoznati. — Ravn tako vladu, kakor častitivo nas sprejevsi so s velikim poslavljencem s veliko pohvalo od Slovencov, in zlasti od tukajšnjih Ilirov govorili, in nas svojega celtega spoštovanja, in vse Njim mogoče podpore v naših prizadevih pozvestili.«

»Rabi bi zvedeli, česa se naši, v pervim nagovoru opomnjeni prošnji nadali morete; šli smo torej k gospodam načelnikam zgorej imenovanima šolskima odbora. Kolikor več, so smo slišali, kakor de bi Slovensčini protivni bili, ino radi jo okoli in okoli mesta zaterli; toliko bolj smo se prijetniga sprejema razveselili. G. vitez Maffei a esor in poročilnik v šolskih zadevah pri mestni gospodki je nam kmalo, ko smo ga nagovorili, ino mu slavjanski narod priporočili, povedal: de naša prošnja za učilnico slovensko-iliirskega jezika, ki jo je slav. zbor 26. Majniki l. l. viskom Ministerstvu uka podložil pri predsedniku mestnega in šolskega odbora g. Skrinci spi. Ko smo ga po dogodu naše druge prošnje prasali, se ni mogel spomniti, de bi od nje kedaj kaj slišal, je nam pa jel praviti, kako on že davnio misli in želi, med mestom in okrožjem takih šol za Slovence napraviti, tode bi novih potroškov treba bilo. Kakor poprejšni Gospodje je tudi on nam svojo pripomot v dosegovanje naših hvalevrednih namenov obljubil.«

»Gosp. Skrinci je nam, ko smo mu bili naše žele priporočili, v dolgim in prijaznim nagovoru razložil, de ga bo pri vsej njemu naročenih pravilih enakopravnost vodila, de bo, kolikor njega tiče, vsem trem tukicem živčnim jezikam v Terstu tako dobro celo veljavnost zagotoviti skerbel, kakor jo bodo po celi državi dobiti. Napravila se bo s amostnojna stolica tudi za Slavjanje; pa po njegovem meni bi se moral čakati, dokler de se nova terstjanska vladva vpelje, ker bi se poprej le kaj začasniga in nestanovitnega skleniti zamoglo, in to se mu zdi toliko prvejše ko mu je znamo, de je Slovensčina pri tukajšnjem c. k. gimnaziji po g. Macunu pridno priskrbljena. Šole, reče dalje, so mu zlo pri sercu, in si bi prizadeval, jih povzdigniti, zlasti tudi doognati, da se bo njih umljušči, kako dozorej učilo. Opomnili smo, de se nam nauk Slovensčine ne le pri gimnaziji, temuč tudi za šolske pripravnike ino sploh za normalno šolo, kjer je sicer šolski vodja letas Slavenščino učiti začel, pa vendar vsemu zahtevanju zadostiti ne more, zlo potreben dozdeva, ino zadnji poprašati: kakšne rešitve se naša druga prošnja za stran začetnih slovenskih šol nadjadi sime. Odgovori nam, de so, kakor sliši, Skorkolani zgorlaške šole začasniga in nestanovitnega skleniti zamoglo, in to se mu zdi toliko prvejše ko mu je znamo, de je Slovensčina pri tukajšnjem c. k. gimnaziji po g. Macunu pridno priskrbljena. Šole, reče dalje, so mu zlo pri sercu, in si bi prizadeval, jih povzdigniti, zlasti tudi doognati, da se bo njih umljušči, kako dozorej učilo. Opomnili smo, de se nam nauk Slovensčine ne le pri gimnaziji, temuč tudi za šolske pripravnike ino sploh za normalno šolo, kjer je sicer šolski vodja letas Slavenščino učiti začel, pa vendar vsemu zahtevanju zadostiti ne more, zlo potreben dozdeva, ino zadnji poprašati: kakšne rešitve se naša druga prošnja za stran začetnih slovenskih šol nadjadi sime. Odgovori nam, de so, kakor sliši, Skorkolani zgorlaške šole začasniga in nestanovitnega skleniti zamoglo, in to se mu zdi toliko prvejše ko mu je znamo, de je Slovensčina pri tukajšnjem c. k. gimnaziji po g. Macunu pridno priskrbljena. Šole, reče dalje, so mu zlo pri sercu, in si bi prizadeval, jih povzdigniti, zlasti tudi doognati, da se bo njih umljušči, kako dozorej učilo. Opomnili smo, de se nam nauk Slovensčine ne le pri gimnaziji, temuč tudi za šolske pripravnike ino sploh za normalno šolo, kjer je sicer šolski vodja letas Slavenščino učiti začel, pa vendar vsemu zahtevanju zadostiti ne more, zlo potreben dozdeva, ino zadnji poprašati: kakšne rešitve se naša druga prošnja za stran začetnih slovenskih šol nadjadi sime. Odgovori nam, de so, kakor sliši, Skorkolani zgorlaške šole začasniga in nestanovitnega skleniti zamoglo, in to se mu zdi toliko prvejše ko mu je znamo, de je Slovensčina pri tukajšnjem c. k. gimnaziji po g. Macunu pridno priskrbljena. Šole, reče dalje, so mu zlo pri sercu, in si bi prizadeval, jih povzdigniti, zlasti tudi doognati, da se bo njih umljušči, kako dozorej učilo. Opomnili smo, de se nam nauk Slovensčine ne le pri gimnaziji, temuč tudi za šolske pripravnike ino sploh za normalno šolo, kjer je sicer šolski vodja letas Slavenščino učiti začel, pa vendar vsemu zahtevanju zadostiti ne more, zlo potreben dozdeva, ino zadnji poprašati: kakšne rešitve se naša druga prošnja za stran začetnih slovenskih šol nadjadi sime. Odgovori nam, de so, kakor sliši, Skorkolani zgorlaške šole začasniga in nestanovitnega skleniti zamoglo, in to se mu zdi toliko prvejše ko mu je znamo, de je Slovensčina pri tukajšnjem c. k. gimnaziji po g. Macunu pridno priskrbljena. Šole, reče dalje, so mu zlo pri sercu, in si bi prizadeval, jih povzdigniti, zlasti tudi doognati, da se bo njih umljušči, kako dozorej učilo. Opomnili smo, de se nam nauk Slovensčine ne le pri gimnaziji, temuč tudi za šolske pripravnike ino sploh za normalno šolo, kjer je sicer šolski vodja letas Slavenščino učiti začel, pa vendar vsemu zahtevanju zadostiti ne more, zlo potreben dozdeva, ino zadnji poprašati: kakšne rešitve se naša druga prošnja za stran začetnih slovenskih šol nadjadi sime. Odgovori nam, de so, kakor sliši, Skorkolani zgorlaške šole začasniga in nestanovitnega skleniti zamoglo, in to se mu zdi toliko prvejše ko mu je znamo, de je Slovensčina pri tukajšnjem c. k. gimnaziji po g. Macunu pridno priskrbljena. Šole, reče dalje, so mu zlo pri sercu, in si bi prizadeval, jih povzdigniti, zlasti tudi doognati, da se bo njih umljušči, kako dozorej učilo. Opomnili smo, de se nam nauk Slovensčine ne le pri gimnaziji, temuč tudi za šolske pripravnike ino sploh za normalno šolo, kjer je sicer šolski vodja letas Slavenščino učiti začel, pa vendar vsemu zahtevanju zadostiti ne more, zlo potreben dozdeva, ino zadnji poprašati: kakšne rešitve se naša druga prošnja za stran začetnih

MATE BOLOTA:

NASMIJANI MRČANCI

Zidarić-Linorez: ISTARSKI PASTIR SVIRA

Svako selo na zemljinoj kugli ima svoju posebnu fizionomiju, a istarska sela se u tome posebno ističu. Kome od onih koji poznaju Istru nije upalo u oči, kako su na primjer naši seljaci, — ili su njihova djeca, makar školovana, koju bolje poznajemo, — sa sela na Buzešćini, neki svjetloplavi, istinski blagi, skromni ljudi, mirni i radini. Ili ljudi iz nekih krajeva na Žminjštini: realni, povučeni, odmijereni, konstruktivni. Ili ljudi iz nekih krajeva »priko drage«, razumije se drage od Lima, otvoreni, gostoljubivi, iskreno oduševljeni za nešto. Zar Vam se nije nikad dogodilo da nabasate tako u neko istarsko selo, da se zaustavite u ljetni sunčani suhi dan na dnu stepenica od »baladura«, da zatražite vode, pa da vas domaćin ili domaćica pozovu u kuću, donesu buketu vina iz konobe, narežu domaćega pršuta, a nikad prije vas ni vidjeli nišu. Po čemu su vas poznali da ste njihov i da im u kuću unosite samo dobro, kad vas prije nišu nikad vidjeli. Ni po čemu osobitome; osim po onome po čemu je i Alioša Karazamazov znao da njegov brat Mitjenko nije kriv: »Ako sve laže, Mitjenkino lice nikad ne laže.«

Istina meni su se dogadjale i drukčije stvari. Dodjem tako jednoga dana u starom krožetu i opancima svojoj kumi i prijateljici iz djetinjstva koja mi se nije nadala, a ona vidjevši moje pršljive opanke i već pocrncjene bijele čarape i običan prut u ruci, bičište od drinka, koje sam baš malo prije bio okresao putem, reče maloj mojoj fijoci: »Hođi, šći moja, strini neka ti da deset čentezimi za unega čovika.« Ali moja kuma nije mi tada bila vidjela lice, stajala je na vrhu stepenica, i sudila je samo po uprljanom odijelu i bičištu.

Posebni su tipovi ljudi iz tih istarskih sela, pak su tako osobito upadljivi tipovi mrčanski. To su ljudi sa dobre crvene zemlje, plodne i čiste, bez kamena, tipovi srednje imućnih seljaka, ali Bog bi znao otkuda njima ona vječita, iskrena, neposredna nasmijanost. Od samoga obilja sigurno ne. Jer ako su srednje imućni seljaci nasmijani, oni sasvim siromašni su još više. Bio tako jedan Mrčanac, siromašan, tanak, tuckao šljunak za cestu, a kad sam mu prišao, on je u deset minuta izbacio dvadeset smješnih rečenica, ironizirajući i sebe i svoj život i kamen koji je tukao. Onako sam, uz cestu, u pogledom na šumovite obronke oko sebe, zanesen mirisom sitne istarske niske šume, cestom koja se vilugala na drugoj strani i dnom Budavske drage ispod sebe; pod svjetlim, vedrim, užarenim južnim nebom, naistari Mrčanac se osjećao nekako čudesno svoj, slobodan i nevezan i razgovarači s njim ja sam pomislio da je Isusova družina apostola pod jednako užarenim južnim vedrim nebom morala biti sastavljena baš iz takovih ljudi, kakav je taj mršavi mrčanski starac, što tuca na cesti kamen. Upravo takav je i onaj Istranin. Rovevac iz Juršići, stari poluslijepi radnik, što živi sada u Bogovićima kod Malinske, sa svojom sedamdesetgodišnjom

staricom i koji me je jednoga dana pozvao k sebi, da vidim da li je zaboravio da svira u mijeh, ali pozvao me je pod strogim uvjetom: »da mu se ne pačam u ženu.«

Ova životna radost, koja dolazi do izražaja u humoru, u ironiji, u »petivanju medalja« drugima je posebna odlika Mrčanaca. Tako je na primjer, pokojni učitelji mrčanski, Deprato (umro u Trstu maja 1918), bio taj koji je formalno izmislio ili mene ili nekog mog dvojnika Matu Balotu. Mate Balota je bio sad junak njegovih duhovitih feliton, uz Franu Fraku, koji su izazili u »Hrvatskom Listu« u Puli, negdje 1916, sad njegov pseudonim. A taj Mate Balota mrčanskog učitelja Deprata je bio jedan poseban Švejkovski tip, mnogo prije Švejka, nasmijan istarski seljak, koji postaje smiješan u uniformi austrijskog kavalerista. Feliton Deprato »S barba Maton po Riki okolo intorno« je ne samo dobra književna stvar nego i prvi pokušaj obrade istarskog čovjeka sa humorističke strane. Kad sam pri kraju 1917 došao u uredništvo »Hrvatskog Lista« i obnovio čakavske rubrike, prvo sam pisao Depratu koji je bio u Trstu i molio ga da posalje svoje priloge. Nisam dobio njegov odgovor. Kasnije sam doznao da je ležao teško bolestan (sušica), i četiri mjeseca poslije toga bio je već mrtav. Ne dočekavši odgovor od njega, počeo sam, uz ostale šifre kojima sam se služio, da pišem u listu od 5. januara 1918 dalje i pod Šifrom Mate Balota. Deprato nije na to reagirao, ali poslije tri mjeseca kad su dopisi Mate Balote postigli svi radikalniji, on je uputio ispravak, da u listu piše neki »kampijun« pod imenom Mate Balote onako kako on ne misli. Tad je Deprato već bio na samrti a još ga uvijek nije napuštao humor.

A kakav »kampijun« radosti, smiješa i humora je bio tek pokojni učitelj Mate Črlenica. Uzimajući život sa njegove smiješne i vesele strane, on je sav bio u pjesmi i smijehu. Sjećam se jednog valturskog sajma (»samanj«) 15. augusta 1923, kad su došle roženice iz Mrčane, i kad smo zrman Usip i ja plešali na otvorenom pred crkvom. Uvečer došli su advokat Kirac i Mate Črlenica i zapjevali na tanko i debelo kako se rijetko čuje. Već je bio bolestan (grlo) i načet, kad je Mate Črlenica govorio: »Da mi ki udriže grkljan, ja bin bija lak kako lastavica.«

Mrčanci su svojom piesmom i rožnicama oživljavali sve svadbe i sve »samnje« cijele južne Istre. Oni su izmisljali stihove i stvarali melodije. Čuvan je bio svirač i pjevač koji nije bio pod drugim imenom poznat nego kao »stari Bog«. Satirična pjesma »Oj vi

ljudi, oi vi žene«, potiče od njega:

Oj vi ljudi, oi vi žene,
Aj tuntinu tanananaj
Poslušajte starca mene,
Aj tuntinu tanananaj
I nevistu spokraj mene.
Onu dotu ča je donila
Sve zajila i zapila.
Jenu škrinju od oriha
Punu laži, punu smiha
U njoj jesu dva priklieta
puna jesu mišljeg dreka
Ai tuntinu tanananaj!

A poslije »starog Boga« glasoviti par je bio Pliktar i Pistilić. Stari Pliktar (po imenu Blažina) je sigurno najbolji stručnjak ne samo u izradi nego i u svirci roženica, u stvaranju melodija i u njihovom izvodjenju. A taj sedamdesetgodišnji iaki crveni starac, koji svira još danas onako divno je takodjer jedan od onih vječito nasmijanih Mrčanaca. On mi je sam pričao, da je na pitanje zašto ne ide u crkvu odgovorio: da ne ide zato što je dobar čovjek i ne mora da Boga podmičuje. Ali u njegovom mrčanskom govoru to izgleda mnogo jače: »Niman potrebe da se tiskan Bogu u... nekamo.«

A kakav je bio Pistilić pokazuje pismo, koje mi je u zadnjem broju »Istre« uputio jedan Mrčanac njegovoga roda. To je pismo izazvalo i cijelo ovo moje pričanje. Taj moj Mrčanac me stotruko ismijava, kako sam mogao istoga dana biti na zabavi Istrana i u Beogradu i u Subotici i kako mi je Bog dobro dao, — rekao bi recimo Šime Bančić, — što mogu tako da idem od zabave do zabave. Očigledno je to mrčanska zavist, jer oni ne mogu dozvoliti da se na zabavi vidi i čuje i netko tko nije Mrčanac. Pa, zar nije tako zrmane Usip.

Ali pismo Mrčanca P. je mnogo interesantnije. Onih dvadeset redaka zadnjih toga pisma sadrže toliko nasmijanosti, radosti, oštrog opažanja, dara opisivanja, poezije i melodioznosti, da je rijetko kad na tako malom prostoru u »Istri« štampano toliko ljepote. A zar nije duhovit i melodiozan onaj kraj pisma, u komejavla, da će za drugo lito gledati:

da se po vrimenu malo bolje armān, da u Zagreb s kurajon doklempesān, pa da s mojin Usipom pod roženicu

zakantān.

Tako je moj Mrčanac ušao u literaturu sa mnogo više »kuraja« nego što ga je imao kad je ulazio u moju barku isto onako oprezno kao da se penje na bijesnoga tovara i kad je aludirajući na barku, govorio momu sinu: »Drž, mali, toga tovara za uši, da mi se ne zmakne.«

Mrčanac P. recimo Pistilić, nije nikakav školovani književnik. To je obi-

čan Mrčanac koji voli da pjeva i da se u društvu razveseli, a koji govori još lijepše nego što piše, jer on piše jako malo. U govoru baš i dolazi do izražaja ta mrčanska nasmijanost i duhovitost. Kad Mrčanci govore, oni govore uvijek nasmijano, pjevajući i podrugujući se u isto vrijeme.

Mrčanci još uvijek rade zemlju, ostaju seljaci. Njihove njive su na visoravni odakle pucaju široki vidici na sve strane. Sa istoka i sjevera je šumovita draga, sa zapada i juga dobra crvena zemlja. U dragi svakoga proljeća pupa jasen, djeca svlače svirale od njegove kore, kad nose »marendu« oračima na njive. Zemlja roditi i daje osjećaj stabilnosti. Nasmijani Mrčanci su prema novome skeptični i suzdržljivi. Žene u sred sela nose suknene modrone. Iako je Mrčana danas na raskrsću daju automobilskih puteva, autobusi prolaze kroz njiju ostavljajući samo prašinu i miris benzina za sobom. Proljetni povjetarac brzo odnosi taj dim i taj miris i vraća selu miris zemlje i sume.

Oj Mrčano, lipo si oprana
Lipotica bila golubica...

IGO GRUĐEN

SPOMIN NA STARO MATER

Od stare matere po njeni smrti prešla v naš dom je starodavna skrinja: na nji so nageljni temno razprtii, v kovanju vti kot z lastojo zastrti, a solnčnih dni mladosti me spominja.

O Sveti Križ o okolici tržaški, v njem hiša stare matere ponosna: po bregu pnejo se zidovi vaški, na vrhu se odprejo hribi kraški, mornarjem vidni skozi jutru rosna.

Zdaj mrtva je Terezija Košuta, a jaz jo gledam sklonjeno nad skrinjo: pred praznikom zvečer nad njom zasnuti, a komaj mine noč napol prečuta, šumenje svile spremlja nje stopinje.

V procesiji z molitvami in petjem brez diha je Terezija Košuta: za sliko gre z Brezmadežnim spočetjem, vsa vas posuta z žabljam je in cvetjem, na prsih v križ je speta njena ruta.

Ko pa sedli v noč pri medli luči hčere in zetje so o Svetem Petru, hitela v klet je polnit prazni buči, pred njem jaz s svetiljko šel in ključi, ves svet se zdel mi je kot drevje v vetru.

O Sveti Križ ti sen mladosti moje, ki dal polet si v dalje mi brezkrajne: zavzet poslušal sem z obale twoje, in ko da skozme širna zemlja poje, v šumenju morja čul sem njen tajne.

Vsega sem žejen pil iz čaš radosti, brezmejen bil, ko da me svet objemlje: zvenele v jađrih so daliin skrivnosti, odseval sem jim s pesmijo mladosti in s tih žalostjo slovenske zemlje.

Zdaj mrtva je Terezija Košuta, ž njo legle v grob so davne mlađe sanje: s kamenjem moja pota so nasuta v življenu bežnem brez srca in čuta, ki človek vero je izgubil vanje.

A v moji pesmi njena je beseda kot klic iz groba nad zemljó nesrečno,

in v hčerki moji topli sij pogleda od nje se brez miru naprej razpreda, iz roda v rod njen duh živel bo večno.

SIMONU GREGORČIĆU

Težák je čas, tekó v njem ure usodne, na vseh mejah se sova nam oglasa: vihar razsul je v prah domovja naša, izrul nas in razkrópil z zemlje redne: zblaznel je svet in človek v kriji do kolen potopil vanjo je svoj zadnji, sveti sen.

Oteli nismo čolna si v viharju, brez zvezde narod je izgubil pravec; spomin imamo nate kot v olтарju, Gregorčić Simon, naš gorški slavec: ob morju in ob Soči ljubljeno zemljó zaman škropili s tvojo srčno smo krvjo.

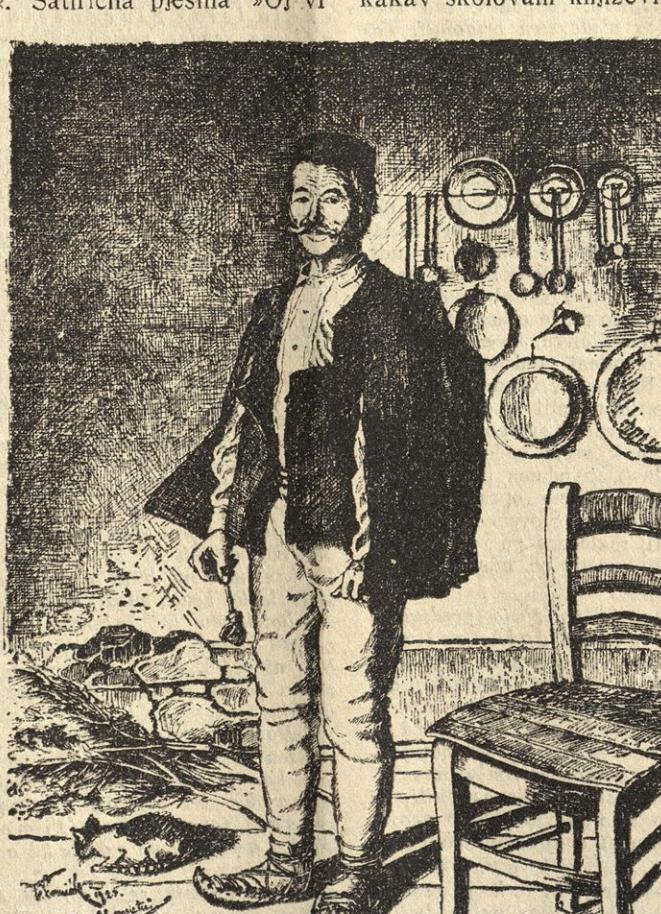
Najbolj otožno pel si med Slovenci o vsem, kar žalostnega je na svetu: o ujetem pticu, izgubljenom cvetu, o vodo tožni — in v predsmrtni senci, kako pri svetem boš Lovrenci z dedi spal, usodo zdanju narodu prerokoval.

Povsod si gledal le človeka v bedi, odpiral mu srce, solzé otiral: živel je lažje in lahkó umiral, kdor se očistil v tvoji je besedi. A ko si stal nad breznom upov in prevar, zavzdihnil si: Človeka ustvariti nikar!

Zdaj trdno spiš v planinskem raju Krna, moža te je utrudila težka hoja; čez nas zaplala je nevihta črna, zlovest postala je prerokba tvoja: ob Soči zemljá je en sam brezmejen grob, naš sen je padel vanj kot obstreljen golob.

Moj duh zblaznel je od kriji človeka: iz blodnih sanj nad narodi — privide, lobanj človeških gleda piramide, ki spomeniki blaznega so veka.

Ob njih stoji človeka v pesmi nam pomnik, sosedam njenim vsem — slovenske zemlje krik.

Čermak: SELJAK IZ JUŽNE ISTRE

Dr. MIJO MIRKOVIĆ:

MATE VLAČIĆ

Matthias Flacius Illyricus

Iz predgovora knjizi »Flacius« od dra Mije Mirkovića objavljujemo slijedeće:

Pisati o Matiji Vlačiću, koji je ušao u historiju razvitka zapadnoevropske kulture, kao jedna od najznačajnijih kulturnih ličnosti 16. vijeka, pod imenom Matthias Flacius Illyricus, pisati o njemu danas, sa perspektive četiristogodišnje vremenske udaljenosti, kada međunarodna srednjeevropska konstelacija nije ništa povoljnija od one, koja je postojala poslije Muhača, i kada ima međunarodni val protureformacije političke, socijalne i kulturne veću udarnu snagu nego u Vlačićeve vrijeme, otkrivati prizore Vlačićeve dramatične borbe za nezavisnost duha i slobodu ljudske misli, koja je isto tako potisнутa, pritisnuta i ugrožena u našim danima kao i prije četiri vijeka, približavati Vlačićevu ličnost našem vremenu i našoj problematici, pisati o njemu kod nas, — jer tudi svjet, Nijemci, Francuzi, Talijani, pišu o njemu već nekoliko stotina godina, — znači za nas upoznavati jedan veliki, čist i pozitivan karakter, koji je naš, znači upoznavati misli, probleme i situacije koje su nam uza svu vremensku i geografsku udaljenost bliske i intimne, znači priznati Vlačića za svoga.

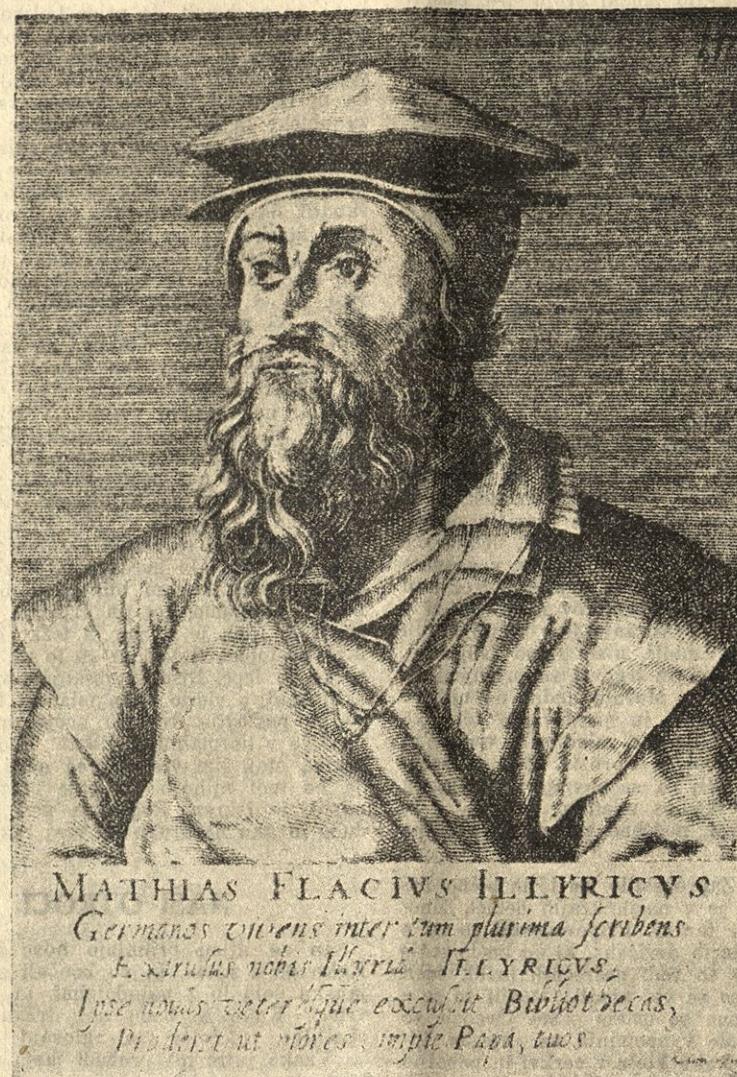
U doba reformacije mnogo je Istrana Hrvata otislo u Njemačku, ali su tamo išli ili da bi se školovali, kao Grbac (Matthias Garbitius Illyricus), ili da bi u krilu reformacije radili neki koristan posao, prevodili bibliju, protestantske knjige i spise, bili korektori u tiskarama, koje su te knjige tiskale, kao Stipan Konzul, Matija Pomačanić, Cvečić i drugi. Vlačić nije bio jedan od tih. On je ušao u Njemačku po savjetu svoga ujaka, franjevačkog provincijala u Mlećima, da nadje pravu vjeru, onu staru prvu kršćansku vjeru, koju je sada, u reformaciji, po mišljenju provincijala Lupetine, bio obnovio Luther. Za Vlačića je izvan svake sumnje da je ušao u reformaciju ne radi posla ili karijere, nego radi vjere, po uvjerenju. Kad je ušao za uvijek iz Istre u Njemačku, Vlačiću je bilo devetnaest godina.

Od svih Hrvata i Slovenaca koji su prišli reformaciji i živjeli neko vrijeme u Njemačkoj, Vlačić se odvaja još po nečemu. Svi su oni više ili manje bili u ekonomskoj zavisnosti i u subalternom položaju prema njemačkim feudalnim gospodarima. Vlačić nije slušao nikoga, nego glas svoje savjesti i svoga uvjerenja. On se nije zadovoljio sa time da bude jedan organ za propagandu reformacije medju Slavenima, on je reformaciju htio da razumije, da joj da sadržaj, da je vodi. Nigdje se Vlačić ne javlja kao izvršilac tudižnih narudaba i uputstava. Nigdje se on ne savija, nigdje zbog mjesta, karijere i udobnosti života, ne žrtvuje svoje uvjerenje. To je nesalomljivi borac za istinu do kraja, koji svršava tragično, ali se bori još u času svoga umiranja.

U toku cijele svoje borbe, Vlačić bez prestanka radi. On je jedan od najplodnijih pisaca u historiji, njegove značajne velike, promišljene i duboke folijantske sveske u zapadno evropskim bibliotekama još su i danas izvor misaone spoznaje zapadnoevropskoga svijeta. Prijatelji i neprijatelji smatraju njegov rad još uvijek »orijačkim« i »gigantskim«. Sremenici naši danas iz najnaprednijih krugova katoličke crkve, protiv koje se je Vlačić cijelog života borio, nalaze veličinu i velikopoteznost u Vlačićevim radovima. Sa protestantske i sa katoličke strane Vlačićevi spisi su neprestano predmet ozbiljnih i temeljnih proučavanja, katolički kulturni svijet smatra da »Vlačićevi imen znaci čitav je dan program«.

Na zapadu nema danas pisane historije 16. vijeka, a da se u njoj ne spominje Vlačićevi imen. Njegovo djelo je dragocjen prilog misaonoj borbi zapada, njegov karakter je medju najsvijetlijima u čitavom tome vijeku. Vlačić nije bio duhovit, miran ironizator kova Erazma Rotterdamskog. On je bio sav u neprestanom nizu stavova »za« ili »protiv«. On se toliko bio udubio u pisce i učitelje crkvene prvih vijekova kršćanstva, da bez prekida piše u njihovom duhu i tonu, da proživljava cijelim svojim bićem ono što radi i za što se bori, i da je duboko potresen svakim dogadjajem, sukobom ili nesporazumom, koji se javljaju na liniji njegove borbe.

Ta tvrdoglavost, beskompromisnost i žestina, kao posljedica potresnog unutrašnjeg proživljavanja, koja dolazi do izražaja u njegovim spisima, je uzrok da je kod nas Vlačić tako malo poznat. Jer o njemu se ne može pisati neutralno, suhoporno, analitički. Kao i prije četiri stoljeća, Vlačića se može voljeti ili pobijati. On stalno poziva da se bude ili sa njime ili protiv njega, da se pregleda njegova životna borba i njegov književni rad i da se sve to primi ili odbaci.

MATHIAS FLACIUS ILLYRICUS
Germanus vivens inter tum plura scribens
F. Kirrus nobis ILLYRICVS,
Ise adiutor teatrumque excusit Biblio regas,
Prudent ut rōres impie Papa, tuos

Vlačić nije radio kod nas, on je svoju muževan život proveo u glavnome u gradovima srednje i zapadne Njemačke. Njegovi pristalice, pristalice »flacijanske stranke« u reformaciji su bili Nijemci, ponajviše iz Thüringena. Poradi toga se i njegov rad mora ocjenjivati u sklopu cijelokupnog tadašnjeg reformatorskog pokreta i poglavito reformatorskog pokreta u Njemačkoj. Iako je Vlačić bio Hrvat i sva njegova djela nose uz latinizirano prezime Flacius i nadimak Illyricus, koji je sam sebi dao, Vlačić vodi borbu u prvom redu u njemačkim redovima. Svoju životnu snagu on je utrošio na liniji borbe za napredak opće ljudske kulture, ali u prvom redu njemačke kulture. Ima mesta u njegovim djelima gdje on i sebe ubraja medju Nijemce i gdje, govoreći o Nijemcima, govori u prvom licu množine. Društvo to i nije moglo biti. Uz sve to, njegovo porijeklo je jedna od stalnih zapriječaka, ono koči njegovu akciju, ono je povod neprekidnog sumnjičenja i omalovažavanja.

S toga je Vlačića i teško ukopati u hrvatsku reformaciju. Gdjegod može on naglašava ilirizam, i za nj to znači isto što i slavenstvo, »ilirski jezik« je njemu jedan od četiri glavna svjetska jezika (uz latinski, grčki i njemački), srce njega vuče stalno na jug medju svoje, veliki dio života provodi u Regensburgu, odašte mu je najlakši dodir sa jugom, sanja tome da osnuje sveučilište na protestantskoj osnovi u Regensburgu ili Celovcu (Klagenfurt) za Hrvate i Slovence, ali niti dobija dozvolu od gradova, niti potrebne pomoći. Zbog svojih načelnih pogleda, radi svoje borbe i uvjerenja, on je od njemačkih feudalaca, koji drže u rukama akciju, za prevodenje knjige na hrvatski i slovenski, držan daleko od ovoga pokreta, koji su opet feudalci uzeli olako i površno, ne osjećajući da bi taj pokret, ako hoće da uspije, morao da bude vodjen od Hrvata i Slovenaca i da bi se on morao proživjeti u slobodnoj borbi na isti način, kao i njemački protestantski pokret.

Može da se postavi pitanje, zašto se iz zaborava izvlači Vlačić danas i zašto se nije ostavilo da to uradi neki profesionalni historičar. Na to pitanje je lako odgovoriti. Od ilirizma, kad su u Zagrebu skupljana djela Vlačića-Ilirika do danas, u ovih sto godina, bilo je dosta vremena da se medju nama oživi Vlačićev lik i da uskrsne njegova misao. Pisac koji je Vlačića obradio na ovaj način, učinio je to iz nekoliko razloga. Od prvih gimnazijalnih godina na narodno ugroženom istarskom tlu on je u Vlačiću video jedno daleko osamljeno svjetlo u našim kulturnim naporima i jedan kristalno čist lik, tvrd, prkosan, jak, neukrotljiv, a najljepši lik, što je Istra mogla dati. U Vlačiću kao da su utjelovljene najbolje i najjače osobine našega naroda u Istri: radinost do iscrpljenja, odanost stvari, vjernost ide-

ji. Ni u čemu Vlačić ne zaostaje za velikim historijskim likovima; ništa nisu veći i značajniji od njega: Giordano Bruno, Galilei, Savanarola, Hus, Luther ili Melanchton.

U Vlačiću je tragično to, da je sve ono što je dao razvoju ljudske misli, dao neposredno zapadu i Nijemcima, i da je njegov rad kod njegovih naišao na mali odjek i može da bude primljen samo posredno u okviru primanja kulturnih vrednotu zapada. To umanjuje njegov neposredni praktični značaj za Hrvate. Ali ne umanjuje veličinu njegove ličnosti na pozornici kulturnog zbijanja čovječanstva. I dok kod nas svaki gimnazijalac zna nešto o Galileju ili Savanaroli, malo je onih, koji i toliko znaju o Vlačiću.

Ovaj rad ne može da iscripi problem Vlačića. Pisac je još kao student, stanjući u Hanauer Landstrasse, u istočnom dijelu Frankfurta na Majni, i prolazeći svakoga dana uz Weissfrauengasse u starom frankfurtskom gradu, uz ulicu, gdje se nalazio samostan Bijelih Gospodina, u kom je Vlačić umro, često razmišljao o sudbinu ovog velikog Istranina i već tada uzgred prikupljao podatke o njemu. Kasnije je iskoristio Vlačićeve rade, koji se nalaze u zagrebačkoj Sveučilišnoj biblioteci, u biblioteci protestantskog teološkog fakulteta u Parizu, u biblioteci u Oxfordu i u British Museumu u Londonu. Iskoristio je i ono, što je o Vlačiću napisano, koliko je mogao do tih radova doći. Ali ono što bi bilo moglo najvažnije, nije iskorisćeno. To su Vlačićevi rukopisi. Oni se nalaze pohranjeni najviše u biblioteci u Wolfenbüttelu u Saska, do koje pisac nije imao mogućnosti da dodje.

Tako nije mogao da sazna, da li postoji ili ne neki hrvatski rukopis Vlačićev. Ti su hrvatski rukopisi nesumnjivo postojali. Njih spominje i sam Vlačić, spominje ih i Klombner u pismima koja je objavio Ivan Kostrenić. Klombner tvrdi i da je video neki debeli rukopis Vlačićev namijenjen Hrvatima i Srbima pod Turcima. Kako je Sebastijan Krelj, Slovenac iz Vipave, bio dugo Vlačićev učenik, nije isključeno, da je »Otročja biblija«, koja se pripisuje Krelju, u stvari Vlačićev djelo. Vlačić je pisao mnogo stvari anonimno, pa kad saski knez i barun Ungnad nisu dali da se Vlačić mijesha u protestantske, hrvatske i slovenske knjige, može biti da je i ta »Otročja biblija«, koja bi po vanjskim znacima odgovarala onome katekizmu, o kome piše Klombner, Vlačićeva. Lingvisti bi to mogli ustanoviti analizom jezika. Ali postoji malo primjeraka toga djela, u Hollandiji jedan, u Jugoslaviji ni jedan. Dr. Mirko Rupel (u djelu Slovenski protestantski pisci str. XXVII) nam iznosi da je u »Otročjoj bibliji«, koja sadrži katekizam na pet jezika (slovenski, hrvatski, njemački, latinski i talijanski) i »antitezu«, razliku izmedju katoličkog i pro-

testantskog učenja, Vlačić vjerovatno izradio hrvatsko-srpski tekst. Ta biblija znači pokušaj da se Slovenci i Hrvati sjedine jezično u zajedničkom pravopisu. Nije mnogo sigurno da je Vlačić, koji je neprestano imao punu glavu grandioznih planova, koje je umio sjajno da ostvarjuje, u ovom slučaju radio nešto po planu svoga učenika Krelja. Veća je druga vjerovatnost, da je cijela »Otročja biblija« djelo Vlačićeve, pri kome mu je Krelj pomagao, jer je Vlačić ne samo bolje znao materiju, nego i sve navedene jezike: hrvatski, talijanski, latinski i njemački i možda je Krelj pomagao Vlačiću i radio po njegovim uputama. Da je Vlačić došao na misao jezičnog jedinstva Slovenaca i Hrvata je takodje vrlo razumljivo. Njegov kraj (Labinština), kao i čitava Liburnija, ima mnogo slovenskih riječi i slovenskog akcenta. I sam naslov knjige »Otročja biblija« u materinskom jeziku Vlačićevom je opet »Otročja biblija«. Ako bi se pokazalo da je ova hipoteza tačna, imali bi tako i jedan tiskani dokument Vlačićev na hrvatskom jeziku.

U Vlačićevim rukopisima možda bi se našlo i mnogo više materijala o njegovim namjerama za osnivanje protestantskog sveučilišta (akademije) za Hrvate i Slovence. Ono što mi do sada o Vlačiću znamo, saznali smo ili iz njegovih autobiografskih spisa ili iz njemačkih i latinskih protestantskih i katoličkih spisa o njemu. Kako su biografi Vlačićevi do sada bili ili Nijemci (i Ulenberger koji je pisao latinski, je Nijemac) ili Belgijanci, a talijanska monografija Načinoviceva je sasvim nekritična i niesamostralna, strani svijet nije interesiralo što je Vlačić smjerao da učini za svoju domovinu i za svoj narod.

Bilo bi potrebno proučiti Vlačićeve rukopise i iz drugih razloga. Može se u njima naći bližih podataka o njegovom dodiru sa hrvatskim protestantima u Njemačkoj, jer je bilo toga dodira, može biti i konkretnih stvari o istarskom protestantizmu. I to može biti od zamašnog značaja za prosudjivanje Vlačićeve ličnosti, možda je u njegovim intimnim pismima prijateljima više materijala o njegovom djetinstvu i školovanju u Mlećima prije odlaska u Njemačku.

Vlačić je bio racionalist. To je jedan rijedak kritičan um, koji svuda traži konkretnu i pozitivnu spoznaju što znači u historijskim proučanjima izvore i činjenice. Uz sve to njegova kriticnost i skepsa, kad istražuje dokumente, ne slabi njegovu nepokolebitu vjeru i čvrstinu uvjerenja. On je jedan od prvih velikih Slavena, koji u sebi sjedinjuju misao i akciju.

Nije samo racionalist, nego je Vlačić i odlučan determinist. U čovjeku od suda on djeluje elemenat zla, koji sačinjava sruštinu čovjeka. Sruština je materija, meso, caro. Sve je meso, razum, pamet, duša, sve je to mesnat. Volja čovjekova je opredjeljena tom materijalnošću, mesnatošću. Tako pokušava Vlačić da prodre u sruštinu čovjekove unutrašnjosti, da nadje centralni princip čovjekovih akcija, da čovjeka obuhvatiti totalitarno i univerzalno. Pri tome on ne prestaje da vodi borbu sa zlim u svijetu i u sebi, on se kroz životne patnje probija pravoj spoznaji, tražeći bez umora izlaz i svjetlost.

Vlačić je zapadnjak. On se bori pod zastavama zapada i za ideje zapada. Zapad znači pobjedu razuma i misli nad mistikom, znači naporan rad na zauzimanju zla, na smanjenju kolicičine patnje, na ublažavanju bola. Zapad znači vjeru u rad i uspjeh rada.

U svemu tome Vlačić je učitelj. Njegova misao se još prije četiri stotine godina kretala nad čudesnim visinama, gdje je zrak čist i oistar, a vidik jasan i proziran. Nije sudjeno svima da se uspnu do tih visina, na kojima hvata vrtoglavica, ali su hrabri pozvani da pokušaju da tamo dođu.

»Flacius« dra M. Mirkovića za prema preko 200 stranica i stoji 2 dinara. Naručuje se kod izdavača: Hrvatska Naklada, Zagreb, Bogovićeva 1 VII kat.

NAŠA ZEMLJA

Jaz sem kohorte rimske tu že zrla, od divih Hunov bila sem teptana, kidelia Obrov, Gotov, Markomana in Langobardov so čez mene drla.

Unicevala me je, ni me strla sekira lakomnega Benečana, ne bič ne meč in križ Habsburžana vsem, vsem samo grobove sem odprla.

Vsi bili so za mene samo hrana, da sem dojila vas, ki razorana sem pila morje vaših solz in znoja.

Se vam bom dom in še vam bom ognjišče in še naj bodo širna polja moja sovragom vašim vsem pokopališče.

ALOJZIJ GRADNIK (Iz zbirke »Pot bolesti«)

M. DRAGANOVA:

NA KRAS PO SEDMIH LETIH

V ROJSTNI VASI

Domov, domov — pel je vlak, a jaz stnjena v kotu vagona, nisem mogla verjeti. Strah me je stiskal v grlo, vsak živec je drhal, kri je sunkoma udarala po žilah.

Domov! Kaj je tako dolga pot domov po sedmih letih? Kaj je sedem let tako mnogo časa, da se je duša napolnila s tolikim strahom, da ne more verjeti, da gre zopet domov? Vasica, draga, srečna vas domač, kaj si se pomaknila tako daleč, da si niti misliti ne morem, da te bom videla čez takoo časa?

In vendor! Prešli smo mejo z vsemi formalnostmi in pozdravljajo me stari znanci: goli hribčki, poznane ceste in skromne vase. Vse je to bilo nekdaj moje, vsak kamen poznam, ali danes mi se zdi vse nižje in bolj golo.

Na postaji, na kateri sem tolikokrat prej izstopila, poiščem avtobus, ker do moje vase je še precej kilometrov. Na istem mestu kot nekdaj čaka tudi danes. Šofer mi s vso prijaznostjo pomaga prenašati kovčege. Način ponašanja, govorja in oblačenja je čisto italijanski, a Slovenec je.

»Od kod?« me vpraša.

»Iz Jugoslavije.«

»A tako, tudi jaz sem bil tam, ali nič za nas.«

Ne mislim na njegove čudne besede, glejam hiše, polja travnik, vse bi hotela da prepoznam, vse bi hotela da z enim pogledom objamem. Cesta, po kateri se vozimo, je široka, asfaltirana. Ne morem prepoznam vasic, skozi katere gremo, ker je cesta drugače izpeljana. Prej je tu bilo mnogo klanec, a zdaj je vse nekako zravnano. Veliki klanec, tik pred mojo vasejo, je skoraj polnoma izginil in nikakor ne spoznam tega »vhodak v svoje rojstno gnezdo«.

All evo, to je šola. Poznam jo po plošči nad vratmi, ki nam je bila otrokom iz prvega razreda tako zagonetna. »Veri i omiki« piše na nji. Nikdar nismo mogli razumeti kaj pomeni »i omiki«, pa se zdaj spominjam vseh naših otroških razgovorov in opažanj. Kolikokrat sem v svetu mislila na to ploščo, da li še stoju nad šolskimi vratmi in zdaj jo vidim, kakor neki čudež božji tu na starem mestu, kako še vedno govorji svoji vase: »Veri i omiki.«

Avtobus se vstavlja na trgu sredi vase, blizu cerkve. Na cilju sem, a kolena mi klečajo in sreči mi bje »za počit«, ko izstopam. Tako zapazim, da je ta naš »place« postal nekako pust in gol. Kasnejše sem videla, da je to zato ker je izginal mogočen oreh, ki je nekakd vladal temu trgu in skrival skromne, s slamo krite hiše. Pal je ta oreh in mnogo drugih, kot žrtve težkih časov. (»Oreh se drago plača«, mi je pojasnil brat.) Vas se je tako »odkriča« in gola in pusta brez zelenja, pokazuje vse svoje grde strani. Hiše se ne popravljajo, ne belijo, zidovi se ruše in prvi pogled na vas, prikazuje siromaštvo.

Poldne je, pa ni nikogar na cesti. Nekaj žen je pogledalo za mano na oknih. Do naše hiše nikogar ne srečam, kar me samo veseli. Vse je tihio. Pod našo hišo mali vrči, v njem hruške. Vse je kot nekdaj, samo je hiša siva in stara in nič več bela, kakor sem nanjo mislila.

Doma me ne čakajo. V kuhinji pri oknu četa oče morda že stotič — »Potop«. Dva plava otroka skačeta in razgrajata, a ko me zagledata, prestrašeno vrnketa. Oče se iznenaden ozre. Zagledam njegovo izmenčeno in izpišo lice. Čas je strašno pustošil v teh sedmih letih...

»Očka mu rečem, a on je šele zdaj na jasnom, kdo je pred njim. Solze mu guše vsako besedo. Ne objamo me, ne poljubi me, samo mu solze tečejo preko lica. Mama hitro priteče po stopnicah. »Hči moja, vendor si prišla zajoče, a hoče biti hrabra in premagati slabost. No, predolg je bilo čakanje na ta moment, prevec je bilo trpljenja. Uhogi starši! Vse so dali za svoje otroke, a zdaj v globoki starosti, nimajo niti sreče, da bi jih mogli videti. Vsak dan razgovarjajo o njih, čakajo jih in prvo kar me je vprašala, mama »kozi solze je bilo: »Kdaj bodo prišli drugi...?«

BORBA ZA DOM

Ko sem odhajala domov, bala sem se sprememb, katere me doli čakajo, ali pri tem sem največ mislila na starše, ki so se v tem času postarali in na težke materijalne prilike, ki pritisajo ljudi. Ali nisem mislila na neke druge spremembe. Znala sem, da bom zopet našla svoj Kras, kot sem ga pustila pred sedmimi leti in hotela sem, da zopet zaživim nekdanje življenje. Hodim po naših vaseh, gledam, poslušam. Vsi so rodni so me že obiskali. Mnogo razgovarjam, mnogo mi pripovedujejo, a jaz sem vsak dan bolj žalostna.

Poslušala sem razgovore kmetov, polnih in skrb — ene same, velike skrbi — kako bi napravili, kako bi delali, da si ohrane dom in domačijo. Tolikokrat so videli, kako so propadla lepa posestva, kako so dobri stari gospodarji ostali brez strehe nad glavo, da se jim je strah pred isto osozo zaril globoko v srce. Trpini! Mogočni ne vedo, da tako, branči svoja ognjišča, delajo največja junaštva, da so branitelji naših domov, naše domovine.

MLADINA GRE SVOJO POT

Mladina, to je druga stvar. Odrasla v tej državi ni mogla nikdar globoko občutiti,

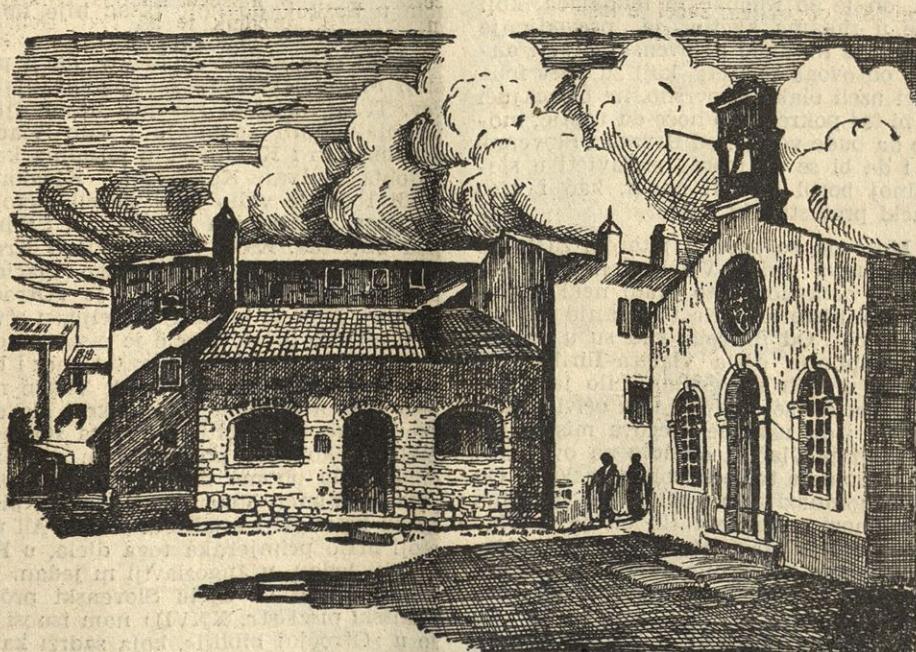
da je za mejo drugo življenje, katero bi mogočno biti njihovo. Fantje odhajajo k vojskom v italijanska mesta. Ne vračajo se navdušeni ali isto življenje s tolikimi italijanskimi tovariši, je pustilo vendor svojo sled. Domov pridejo z lepo bujno frizuro kot pravi Italijani in ko pripovedujejo o svojem življenju pri vojakih, mesajo mnogo italijanskih besed, posebno vojaške izraze. Skoraj nisem razumela nekega takega »capelle«, ki je prišel na dopust. Hyale se kako so lepo oblečeni in so ponosni, da so lepi vojaki. Ali čutijo in zavedajo se, da so Slovenci, hvalijo se kako so peli naše pesni pri vojakih, kako so se z nekim skregali radi svojega jezika itd. Ob abesinski aferi je odšlo mnogo mladih fantov čez mejo, posebno takih, ki jih doma ni vezala zemlja. In delo. Nekateri so se vrnili razočarani nazaj in nič lepega niso znali povedati o prililkah čez mejo. Govorili so, da je bolj v Italiji, da so bolje plačani za svoje delo in kar je najbolj žalostno, da jih »Kranjci« ne marajo. Čula sem, da je precej ljudi zaključilo po vsemu temu, »da ni nič za nas, tudi tam.«

Po manjših vseh, kjer ni šole, karabinerjev, niti občine, sem imela občutek, da je vse tako, kot je bilo nekdaj. Stari in za njimi mladi, se drže starih navad, delajo veden, v nedeljo gredo v cerkev v sosedno vaso, plačajo dayko in se ženijo največ med sabo. Razen nekaj obrtnikov niso vpisani v nikake sindikate. Ali zato je v večjih krajih mnogo težje. Ljudje niso samo poljedeli, a drugi, obrtniki in trgovci so prisiljeni živeti z »gospodom«. Morajo hoditi na njihove zabave, svečanosti in predavanja ter ako stari ostajajo »hladni«, mladim to vendor ni vseeno. »Mladost je norost. Želi se zabavati, plesati, želi da se navžije življenja. In tu je ono težko za mladino splošno, a še bolj za dekleta, posebno za one iz »boljih družin.«

Dekleta! Zaprepastilo me je in bolno dirnulo, koliko je v naših krajinah deklet. Mnogo več kakor fantov. Pričovali so mi o nekaterih »starih devicah«, ki so imelo svoje fante. Fantje so radi nesrečnih prilik odšli v svet in niso se vedrni. Oženili so se z drugimi, a one so ostale same. Ocenele so in se postarale v spominah na »njega«. Vi dela sem jih kako kleče v cerkvi in pobožno mole pred Božjim zaročencem. A one so vsaj bile ljubljene! Koliko je drugih, katerim je mladost minula pusta in gola. Tudi one so sanjarile in čakale, da pride ono najlepše, ali zaman. Domačih ni bilo, tujcev niso hoteli. Postale so pobožne, vsak dan so v cerkvi in vode pusto življenje starih devic, združeno s tolikimi žrtvami. Zavistijo glejajo na mlajše, pred katerimi stoji še celo življenje in jim prorokujejo isto usodo. Mogočo po pravici! Fantov, ki se lahko ozene na dom je malo a drugi ne vedo kako bi sami sebe izdrževali, a kaj bi šele bilo z družino! Tako nujno prihaja reakcija deklet. Bore se proti propadanju svoje mladosti, proti brezplodnemu življenju. Mnoge odhajajo služiti v mesta. Rozalka Slamarjeva je našla v Trstu moža Italijana. Njena mama mi je rekla: »Italijan je, ali zelo dober človek. Hvala Bogu, da je imela to srečo, ko pa naših ni.« Nekatere se nahajajo v Miljanu, pa celo v Rimu. Vsaka ima svojo historijo, o vsaki se ve kaj dela. Prihajajo na dopust v svili in s kratkimi lasmi. Druže se in plešejo z Italijani. Doma jih radi tega grde, ali čula že sem odgovor Stane: »Slovenec ali ne, to je vseenok!«

In dekleta, ki so bile po nekoliko let v šoli po samostanu! Imeli so sošolke druge narodnosti in dobro so se naučile italijansko. Vrnile so se v svoje vase, kjer ni domače družbe zanje. »Gospoda« so sami tujci. Vse so to dekleta iz naših zavednih družin, odgovjene v narodnem duhu. Dobro se zavedajo situacije. Ali vendor jih često vidimo v italijanskem društvu, z učiteljicami, učitelji in uradniki iz vseh uradov. Govore s prepričanjem o »Italijan«, ali veseli so, da morejo zvečer z njimi zaplesati po muziki radi. Mladi učitelji, stalno je v hišah, v katerih so edine »signorine« v vasi. Te naše »signorine« govore mnogo proti njemu ker je on »osebnost« katera se ljudje upraši.

Tako sem imela srečo, da so me po vseh otroci, ki so me držali gotovo za neko učiteljico, pozdravljali s fašističnim pozdravom in »Buon giorno«. Ne gre mi iz spomina mali palček, ki je gotovo prvi oblek hlače, kako je samostveno vzdignil ročico v pozdrav. »Iz vrta«, sem pomisliša.

Medulin u južnoj Istri

Otroci! Kako sem bila žalostna, ko sem slišala iz šole njihovo petje, poslušala njihove razgovore, kjer se meša toliko italijanski besed. Da li vas bodo vendar doma obdržali za nas? Da li bo vendar naš slovenski dom močnejši od vseh teh sistemov? Hvala Bogu, doma govorijo povsod na Krasu samo slovensko. Doma — in še nekje — v cerkvi.

DOLINARJEVA »DOBRAVA« V IZVEDBI »SLOGE« V KRAJNU

Kranj, april 1938. V soboto 2. t. m. je tukajšnje »Primorsko podporno in prosvetno društvo Sloga« vprizorilo Dr. Dolinarjevo dramsko »Dobravo«, za katero je vladalo veliko zanimanje bodisi med emigrantmi kakor tudi med domačimi prebivalci. Režija je bila poverjena članu »Narodne Čitalnice« v Kranju, gospodu Metodu Mayerju, kateri je v veliko vnero in poln navdušenja za take prireditve, katere obravnavajo življenje naših bratov za mejami ponovno pokazal, da sočustvuje v vsakem primeru z nam.

Gospodu Mayerju bodo izrečena tisočera hvala za njegov trud in delo v našem društvu z željo, da bi nam ponovno ponagaj do sličnih uspehov.

O tej vprizoritvi poroča tedenik »Sobota« iz Kranja: Igra obravnava življenje Slovencev v fašistični Italiji. Osrednji moment igre tvorita ljubezen Slovencev do rodne zemlje in neusmiljeno priganjaštvo renegativ.

Primorski rojaki niso dosegli v igralski umetnosti naših večjih diletantskih družin, toda moj namen niti ni, da bi jih ocenjeval s te strani, kajti od novincev kaj takega ne smemo niti pričakovati. Bolj važno je, da so nam »Sloga« prikazali igro, ki obravnavava snov iz življenja naših ljudi onkraj meja pod fašističnim režimom.

Naši diletantski pa tudi drugi održajo seznanjanje občinstva s takimi igrami. Zato nas veseli, da so »Sloga« našli pravo torišče za svoje odrško udejstvovanje: le igre s tako snovjo naj polnišo njihov repertoar, kajti igra z drugo vsebino imamo prilogo videti na ostalih održih.

Interes za rojake onstran meja radi čudnih abnormalnih prilik izgineva. Sledstev, da zanimanje klub pritisku zoper dygime, je dovolj; eno naj bodo take igre. »Sloga« je dolžna vršiti to poslanstvo. Le s podvojenim delom bo mogočo pripraviti našo publiko, da poseča slične prireditve v večjem številu. Prepričan sem, da bodo sledili vzgledu g. režiserja Mayerja tudi člani drugih održov. Onim, ki so pojni rođljubia ter ga ob vsaki priliki tudi javno prodajajo, pa lahko prav zaupne povemo, da jih nismo videli na prireditvi, pa ne samo to, tudi drugod vas ni in zato ostanite doma za vselej, kajti časi so prenesti in za slavnostno širokoustrežje neprimerni.

SREČKO KUMAR — PETDESETLETNIK

Te dni je praznoval naš rojak Srečko Kumar petdesetletnico rojstva in obenem tudi petindvajsetletnico svojega izključno glasbenega udejstvovanja.

Rodil se je v Kojskem 9. aprila 1888. Učiteljišče je končal v Kopru, a nato je dovršil konservatorij »Giuseppe Tartini« v Trstu. Svoje glasbene studije je nadaljeval v Lipsku in na Dunaju. Po svetovni vojni se je vrnil s češkega v Trst, kjer je v Škednju ustanovil solo, ki se je pozneje združila s tržaško Glasbeno matico. Tu je bil do 1924, ko je ustanovil zbor Učiteljske zvezze za Primorsko. Z uspehi je šel z njim od italijanskih mest do Bolgarije. Zbral je več zbirk pesmi, tako »Novi plameni« (Kojojeve, Adamičeve, Premrleve pesmi). Iz Trsta se je preselil v Ljubljano in postal pevovodja in učitelj Glasbene matice v Ljubljani. Pot ga je vodila nato v Zagreb, kjer je postal pevovodja Kola, učitelj »Muzičke akademije« in soustovnitelj glasbene šole »Lisinski«.

Njegovo delovanje je raznovrstno: klavirski pedagog, pianist, glasbeni organizator, izdajatelj in urednik, vodja pevskih zborov. Propagiral je posebno našo klavirsko literaturo. V naših krajinah, v Nemčiji in na Češkem je prirejal klavirske koncerte, na klavirju je spremljal mnoge naše odlične pevce. Omenili smo že njegovo organizatorno sposobnost. K temu moramo še dodati, da je veliko pripomogel k ustanovitvi znanega »Trboveljskega slavčka«. V Zagrebu je izdal revialno zbirko mladinske glasbe »Grlico«. V zadnjih letih se je Kumar preselil iz Zagreba v Beograd, kjer nadaljuje svoje plodonosno delo na glasbenem področju.

Njegova umetnost je pustila globoko zarezo v plodnem polju našega glasbenega življenja. Vplival je predvsem na našo mlajšo generacijo in ji pokazal moderno umetnost. Njegovo delo za našo glasbeno kulturo je zelo veliko in pomembno. Toda to se ni končano in govorovo bo še kaj dodal k svoji veliki zgradbi izvršenega dela. Jubilantu z naše strani posiljamo iskrene čestitke.

Vse italijanske časopise naglaša, da so sedanji Francovi uspehi v Španiji predvsem zasluga italijanskih čet. — (Agis).

Svojčas je naš list neštetokrat poročal o novih letališčih in drugih napravah za civilno in vojno letalstvo v Julijski Krajini. Zadnje čase je Italija skoro popolnoma opustila skrb za te naprave, pač pa poročajo italijanski listi, da so ob 15 letnici italijanskega letalstva dne 27 marca t. l. slovensko otvorili 29 letališč, 26 skladnič in 5 novih zavodov, med njimi šolo za praktično letalstvo v Florenci. — (Agis).

MIHO KRVAVAC:

ISTRA SE MIJENJA

XI. Moj nećak Aldo Emilio

Objavljajući ova opažanja životnih prilika našeg naroda u Istri, naišao sam na negodovanje starijih hrvatskih i slovenskih nacionalnih radnika iz Istre, koji svi žive u Jugoslaviji i od kojih nijedan već niz godina nije svraćao u Istru. Njima su moja opažanja izgledala sa narodnog gledišta defetistička, po njihovom mišljenju ona nisu smjela da budu ni objavljuvana. Njima izgleda da sam ja u Istri video samo crno, samo jednu stranu medalje, samo sjene. Ja nisam mogao napisati ništa drugo nego ono što sam video i čuo. To što sam video i čuo, su činjenice. Činjenice su stvarnost. Stvarnost je u životu često neugodna. Istarska stvarnost današnja nije meni manje mučna nego njima. Pisao sam o njoj onako kako sam je sam proživio. Ta stvarnost je jedan subjektivan doživljaj ali taj doživljaj su izazvale činjenice. Činjenica je da sam u Istri naišao na drugove iz djetinjstva, koji više neće da mi budu drugovi, da sam naišao na selo koje polako mijenja svoj lik, da sam video kako seljaci gube svoj stogodišnji seljački korijen i pretapaju se u masu plaćenih radnika i proletera, primajući sve ono što donosi novčana civilizacija i kako pri tome gube one moralne rezerve koje su prije imali.

Jedna od tih činjenica je i moj novorodjeni nećak, sin moje najstarije sestre, Aldo Emilio. Djedovi po majci i po ocu toga moga nećaka su Hrvati, dapače »tvrdi Hrvati« koji još uvijek nose staru sukunenu nošnju. Baba mu je Hrvatica i nepismena seljanka, kao i moja mati, koja nosi suknene modrone i ore teškim plugom kao muški. O »rasnom« porijeklu toga moga nećaka ne može biti dakle sumnje. Otac maloga Alda Emilia je Tone, koji jedva unije da napiše ime. Bjesan, mlad, punokrvan naš čovjek. Ali taj čovjek ima imanje, dugove, poslove. Ima svoj mali kamenolom a sada je rudarski radnik, zajedno sa bratom i ocem. I član uprave »Dopolavoro« i čovjek pun ambicija, koji svim silama hoće da se socijalno podigne, da otplati dugove, da se istakne više od drugih, da reprezentira. Jedan od načina da se istakne je sticanje veza. Jedna veza može biti i seoska učiteljica. Učiteljica pristaje da mu kumuje djetetu. I zato djetete dobija ime Aldo Emilio.

Mali Aldo Emilio ne zna ništa. On plače noću i siše mlijeko moje sestre. On je neodgovoran. On je upao na ovaj svijet u tom našem dalekom kamenitom selu, oko kuće gdje se on rodio nalaze se gromaće kamenja, vrtili su zapušteni i škaljavi. Ja znam da će njega i mati i obe dvije babe i tetke i ujak zvati Mile. Ali on je u knjigu rodjenih zaveden kao Aldo Emilio iako to može biti i nije bilo tako ugodno popu koji ga je krstio i u knjigu zavodio. Na njegovo čelo je udaren službeni žig.

Ni mojim ni njegovim roditeljima nije umrlo ni jedno dijete i ja prepostavljam i nadam se, da će Aldo Emilio ostati živ. Dok se bude s djecom igrao prije nego podje u školu, djeca će ga zvati Mile. U školi će opet postati Aldo Emilio i onda će ga djeca zvati ili Aldo i Milio. Kad bude pošao na posao, opet će biti zapisan kao Aldo Emilio. Kad bude vojnik opet će biti Aldo Emilio. Ako mu bude istavljena mornarska knjiga (matrícula) on će opet biti Aldo Emilio. Aldo Emilio će ući u život, Aldo Emilio će ući u povijest procesa raspadanja našega naroda u Istri. On će u tome procesu biti samo zrno pjeska, ali takvih zrna će biti mnogo. Njegovi drugovi će biti Romano i Italio, Benvenuto i Mario, Cesare i Gino, sinovi naših Ivana i Antuna, Usipa i Mate.

Aldo Emilio nije ništa kriv za to što je Aldo Emilio, ali zato što je Aldo Emilio, on će možda na jednoj strani biti voljen, na drugoj neće. Može se dogoditi da ostane ipak moj nećak Mile a da za uvijek nestane Alda Emilia, ali bi taj moj nećak bio opet samo jedno zrno koje nije progutalo more, dok će druga zrna nestati u pjesku što morski valovi odnose. Mogu se desiti i razne druge historijske kombinacije, mogu, ali ne moraju. Ono što je važno to su činjenice. Aldo Emilio je kršten i zaveden. To je činjenica. Sa tom činjenicom i sa mnogim drugima, sličnima toj, mi moramo računati.

Kad smo mi bili mali, okviri našega života zahvatili su stare, iskonske prostore. Mi smo spavalni na šušnjaricama napunjennim ožbuljanim listom kukuruza, pokrivali smo se teškim oporom ali toplim povaljanim ponjavama od bijele vune. Jeli smo ono što je zemlja dala, kruh i palentu sirom ili sa jednom zafrihanom slanom srdelom, ako ribe nije bilo. Isli smo po svima poljima, šumama, po svima stazama uz more, okupljali smo se na paši oko starih dvorova, pokriveni slamom. Znali smo sve grmove, gdje se mogu u proljeće dane nači šparoge i sve šikare, gdje se zimi mogu uhvatiti kosovi. Životi starijih generacija, bilo da smo ih gledali ili slušali o njima od djedova, očeva, matera i baba, ležali su pred nama, neposredno, kao putokazi, kao svjetla, kao opomene. Iz

tih minulih života pod istim krovovima i na istim stazama strujala je u nas jaka životna sila. »Ove ulike je posadija tvog pradid, to je bilo une zime, kad smo živu tovaricu hitili u jamu, zašto nismo imali, s kin da je hranimo...« govorila je baba. A ove brađe posadili su tvoj otac, kad je tvoj otac bija malo veći od tebe, na ledini, u škulju, kadi ni bilo ontar zemlje, kako na plati...»Uvakov snig ni bija ud unega lita, kad je pokojni did umra. To je bilo uvak. Tvoj otac se je ubolija, dobija je maldepet, did je na konju poša u Vodnjan, po medežiju svojeni ocu, na putu se je na konju sledija, doša je doma ledeni, dobija je i on maldepet, otac je škapula, did je poša...«

Zivot nam je tako pružao neprestano primjere i uzore postupaka, osnove za naša kasnija načelna i praktična držanja. U svima prošlim generacijama i u sadašnjoj živoj generaciji naših očeva mi smo vidjeli nešto vejlko, herojsko. U stilu života naših očeva od prvih erotičkih motiva, o kojima smo saznavali, do njihove borbe za život, drugarstva, uzajamnog pomaganja, pozrtvovnosti, sve je bilo klasično, homersko. Jednoga dana, kasno jeseni, negdje 1906 vraćao sam se kući u nedjelju s mora sa možda trideset uhvaćenih glavočaka, koliko ih nikada poslije nisam na udicu uhvatio. Približavajući se raškršću blizu naše kuće, video sam kako baba nekuda trči, plaćući.

— »A kuda to trči moja baba?« pitao sam kovačevog sina.

— Pa ča ne znaš, Jure Grubić je two-ga oca svega izriza s kosirom. A da ni bija Ive Belić, ki je ulovlja s golom rukom za oštrosu od kosira i sebi tako usika dva prsta, tvoj otac ne bi bija živ usta. Sad voze ova dva u špita.

Kasnije smo slušali, kako je otac gledao, kako mu u bolnici šiju rane i nije ni zubima stisnuo, pa kako je na sudu oko te svadje on, izrezan, bio najbolji advokat Juri Grubić, pa smo onda, kad je Jure Grubić izašao iz zatvora i kao odštetu otišao nam njive i donosio ulje, vidjeli da je uzrok cijele svadje bilo vino, svi su ti dramatski zapleti i raspleti ostavljali u nama duboke tragove, junaštva, dobrote, prijateljstva, ali i vječito živog, aktivnog i opasnog elementa strasti. Naši očevi su nam izgledali ju-naci iz Kačića, sad Miloši, sad Zrinski, sad Skenderbezi, samo još bolji od njih, jer su zadojeni jednim plemenitim kršćanskim moralom, koji uvrede prašta i svoje krivice priznaje.

Radeći na suncu, u zemlji i kamenu, oni su nama izgledali kao divovi koji su sad izašli iz utrobe te zemlje i sve što oni rade to je nekako sveto i posvećeno

i to mora uspjeti. I kad bismo se sa njima vraćali u večer s posla, mi smo putem pokušali da uhvatimo takt teškog koraka težaka, a kad bi nas, pri povratku, u polutami pred starom kućom zališi miris domaćeg dvorišta i cvjeća sa balkuna a u kući obasjao plamen saognjista, mi smo se uz očeve osjećali neizrecivo ponosni i sretni. Najponosniji smo bili, kad smo i mi uspjeli da cijeli dan kopamo ili da cijelu noć držimo veslo u ruci.

Naši očevi i mi mladi smo rijetko išli u grad. Prvi put sam išao u grad s ocem da prodamo veliki vez kolaca za vinograd. Cijelu zimu, nekoliko mjeseci, je baba ove koce sjekla i kresala, sad smo u gradu dobili toliko da smo kupili kvintal brašna i još neke sitnice. Kad smo vozili koce u grad, velika kola su bila u vrh puna. Sad je vreća brašna bila izgubljena pod nama na dnu kola. Ne, posao sa gradom, ne nosi ništa dobra. Ali živjeti se mora.

Mi smo znali da smo nešto drugo nego što je grad i bili smo uvjereni da smo mi nešto mnogo, mnogo bolje. Kakva li su samo tjesna dvorišta u gradu, ne mogu ni kola da se u njima okrenu, i kako su uske, tamne, bez života gradske ulice. Mora da su strašno glupi ljudi, što živu u tim uskim, tamnim uličicama, punim neugodnog mirisa i starih stvari. Kako je to kod nas na selu, na mirisnim sjenokosa ili na širokom plavom moru sasvim drukčije i ljepe.

Aldo Emilio neće nositi opanke, iako će možda i on brati šparoge i loviti kosove, svirati u dvojnice i pjevati u dvolglas. On neće slušati o junastvu rada-nego o dugovima koje treba platiti i o novcu koji treba zaraditi. Nikad on neće osjetiti, onaj ponos, koji smo osjetili mi kad smo prvi put dobili suknjeni krožet od domaće vune, i bijeli izvezeni rubac od djevojke, koji je mirisao na bosiljak. Između ovkiha života njegove uže sredine i školskog ovkiha neće postojati sugslost. Aldo Emilio će od prvih svojih dana prve svijesti djetinjstva ponijeti uspomenu o svadnjama koje su nastajale u kući radi novca: tko je više novca za radio i na koga je više novca utrošeno. Ako i kada podje sa svojim ocem na isti posao, poći će da zaradi novac, da sebi kupi svileni košulju i nije mnogo vjerljatno da će od svoga rada osjetiti onu radost koju smo proživljavali mi i naši očevi.

Aldo Emilio se rodio u vrlo nesretnom vremenu. Ali dok on poraste do motike i kose, tko zna što će biti od svih nas, i od cijele ove jalove civilizacije, koja je i tebi, moj jedni nećaku, dala tako nepojamno glupi lik.

GERVAIS DRAGO:

BATUDA

Pepić i Franić, dva stara kumpanja, na ceste batudu tuču, sunce pali kot nemo, leno se seni vuču.
Pod bregon more dremje, nig der čoveka, ni tića, ni glasa se ne čuje, leh ona dva batića.

Pote se Pepić i Franić i stare ih kostibole, sunce prez milosrja peče škini ujin gole.
Muće i prez besedi delaju svoj posal, da bi od kamika većeg manji kamik postal.

A kad bude polne zvonilo storit će va hlade piknik kus palenti od čera i svakemu po jedan čik.

IVO ŽIC-KLAČIĆ:

KUKURINOVA MARIJA PIŠE MUŽU

A... na Krku, novembra — 37

Istočih bijele radosti na žalu pred našim selom, Brojim mjesecu i godine u pustoj samoći; Ivane moj, suze su mi nagrdile i sči i lice očekujući brod s kojim Ti moraš doći.

Uvele su dojke, kojih se ni namilovao nisi; osijedile kose... Mladost je moja prošla. Ne, nema više za mene ni proljeća ni cvijeća, tužna je jesen došla.

Noću sjedim na kominu poređ dogorjele vatre, grijem beskrvne ruke i mislim na Tebe. O, dragi, kako je teška samoća bez dobrog druga, a, kako srce zebe.

Istočih mlađost svoju u vječitom čekanju. Ne znam da li su mučniji snovi od jezive javе... Ivane, kućo moja, jesu li još onako nasmijane oči Tvoje mile, oči plave?

Usaho je onaj krošnji orah na sredini dvorišta, usahle su one crvene i bijele ruže u vrtu poređ zida. Nestaje polako Tvojih mirisavih rukosada, i u grudima bol me kida.

Pišem Ti ovih nekoliko redaka pri uljanoj svijeći. Napolju fijuće bura... Jao! kako su ledene ove novembarske noći! Dragi, šaljem Ti hiljadu pozdrava i poljubaca. Ivane moj, hoćeš li ikada doći?

MATE BALOTA:

KRIŽI

Od Šanghaja do Madrida ljudi se grizu, trumpetaju priko svakega zida jeni na druge laju.

Svi su danas vrtoglavlji pak misle da čine milostinju kad kako iz nike ljubavi jeni druge propinju.

Veliki petak je svaki dan posvuda se dižu propela dobar čovik ne uđe ni jedan od Hamburga do mojega sela.

Kad god se teplo srce rastvoru Ka cvit u prvo proliće i digod se plamik misli razgori valje na križ se natice.

Žalost i strah je uvik pod križi mrak je i zemlja se trese kolemba se zid na velikoj hiži Vihor će sve da raznese.

U buri i mraku pod križi stojimo čekajući da se zemlja raspukne u jadu mučimo, u strahu motrimo, ma će li čovik da uskrne.

DRAGO GERVAIS:

DAŽJIC

Oblačić je jedan od nekud dotekal boh zna kade se j' fantina sve tepal i kot, da ga i sram,

da j' tako mići i sam, se i razjadil, raširil

i nebo pokril. Zvrnul je kablić i pal je dažjić.

Pokle ga i' soper čapal morbin, nestal je kot dim.

A mat se je jako jadila, zač njoj se i' roba zmočila, ča se i' va vrte sušila.

VLADIMIR NAZOR:

PULA

O Pula, Pula, negda gnjezdо gusarsko I trgoviste galeota sinjih! Pećino morskih robijaša, sklonište Djemija grdnih, NOVARA I ZRINYH!

Ja prokleh tebe u dan ropstva našega. Jer ti si suze naših majki pila, Momaka naših jer si meso gutala I srkala si krv iz naših žila;

Al srce moje danas plaće za tobom, Jer nad tvoj dugi ne će ni sad proć. ... Grade naš tvrdi, uzdaj se i čekaj me: Na b'jelom konju jednom ču ti doc!

PAZIN

O Pazine, o zelen vrte proletni Na rubu Fojbe, što sad gnjevna uji! U duši mojoj danas tužno pjevaju Svi luzi tvoji, vrela i slavuji.

U tebi ja sam prisluskivo kucanju Širokog bila naše stare zemlje, I čuh, gdje u snu zmaj se velji maknuo. Sto njiva naših u dubini dr'jemlje.

O srce Istre, ne će te iščupati Iz naših njedra! A sva tvoja žedj (Dok čežnja stara uv'jek će te moriti) Srk s dlana našeg čekat će svedj.

O ČEMPRESI

O čempresi u zatonu Ružarice! O galebi na rtu Savudrije! Koliko dugo vi čete još gledati, Dal ladja naša pučinama plije

I traži otok obećani, ostrvo Našega mira?... Umorni smo velje. Čempresi, — grob vi dajte crnim mržnjama. Galebi, — krila za b'jele nam želje!

I čekajte nas, čekajte nas! — Doć čemo. Jest zavjet neki izmedj nas i vas. ... O Istra, grano odsječena, vežem te Za srce svoje baš u ovaj čas.

MIRNA

O Mirna, r'jeko šutljiva! U tebi je Plug, nama draži nego mač i kruna, Sto Veli Jože njime davno orao Od Buzet-grada sve do Motovuna.

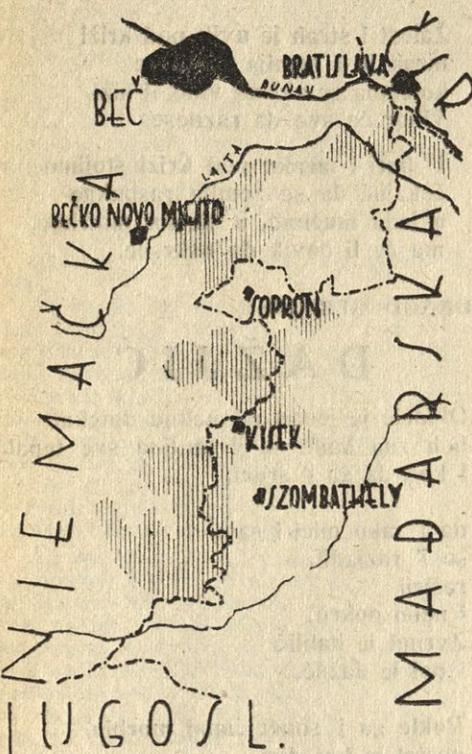
Mi čemo sada izvuć ga iz korita I, dok po njivi mračne magle plaze, Njim čemo plužit i osjećati: rastemo, A noge naše uv'jek evršće gaze.

Da, Orat čemo prema moru sinjemu Kroz šikaru, po kamenju, kroz lug. ... Volovi naši opet će nas vod

HRVATI, SLOVENCI I SRBI U TREĆEM REICHU

GRADIŠČANSKI HRVATI U AUSTRIJI

S pripojenjem Austrije Njemačkoj došli su i Hrvati u Gradišću kao i Slovenci u Koruškoj u novu državu. Mi smo uviјek do sada pokazivali interes za te naše manjine u Austriji, pa želimo i ovom prilikom, neposredno iza Anschlussa, iznijeti pred naše čitatelje neke strane kulturnoga i političkoga života tih naših sunarodnjaka. Osim toga se u Njemačkoj već od prije nalazi kao narodna manjina posebni slavenski narod — Lužički Srbi — pa budući da su sada Slovenci, Hrvati i Lužički Srbi u istoj državi — Trećem Reichu — donosimo zajedno prikaz o tim manjinama koje su nam najbliže po rasi i narodnosti.

Hrvati u Gradišću — iscrtano

Na širokom pojusu od slovenskoga Prekomurja preko Sopronja do Bratislavе a i s onu stranu Dunava u Moravskoj žive u rastresenim naseljima Hrvati. Ukupan njihov broj približava se 90.000. U Austriji (u Gradišću i Beču) živi ih oko 60.000, a skoro 30.000 Hrvata ostalo ih je još u Madžarskoj. 15.000 Hrvata u Beču će se vrlo teško moći održati, iako imaju svoje hrvatske svećenike a i jaku podružnicu Hrvatskoga kulturnoga društva, ali nemaju niti jedne svoje škole. Ništa bolja nije sudbina zadnjih austrijskih Hrvata koji žive u tri na pol hrvatske općine, u Cimovu (Hofu), u Cundravi (Au) i u Malištu (Manersdorf). Budući da nemaju svojih svećenika, dostići će ih sudbina onih 38 donjoaustrijskih općina među Lajtom i Dunavom koje su bile već prije sredine prošloga vijeka ponijemene. Bečki nadbiskupi nisu nikada imali pravog razumijevanja za narodne potrebe svojih hrvatskih vjernika.

Družica je slika u Gradišću, gdje su Hrvati još pod madžarskom vlašću imali svoje sviesne svećenike i svoje hrvatske vierske škole. Đurski sombatelski i vespriški biskupi bili su naklonjeni Hrvatima. Dok u Donjoj Austriji i u Beču hrvatskog življa nestaje, u Gradišću Hrvati napreduju iako to službene statistike ne priznaju. Oni su zdrav i gospodarski jak elemenat, narodnošću svijestan i ponosan na svoje hrvatstvo. U njemačkim i madžarskim selima nailaziš posvuda na hrvatske gostionice, mlinarice i trgovce; sedam najvećih gostionica je u Sopronju hrvatskih. Sa poštovanjem moramo promatrati žilavu napredak, mušku kulturnu i gospodarsku borbu tih hrvatskih naseljenika koji su iz nekadašnje opustošene turske krajine napravili vrt. Nekadanji selaci iz vinorodnoga Srijema, bistro dalmatinski Zagorci, Ličani i nekadanji Uskoci iz Bosanske Krajine donijeli su u te krajeve ne samo slike s olata svih skromnih crkvica i svete knjige napisane glagolicom, već i svoju životispisnu narodnu nosijuši svoju pjesmu i svoj slavenski optimizam. Još ni danas nisu Nijemci dostigli kulturno svoje sužitelje Hrvate.

Medu Gradiščanskim Hrvatima nema negata, ni njemškutara ni madžarona. Zato se ne smijemo čuditi ako se dieca njemačkih roditelja, koji su se naselili u hrvatska sela po hrvaćaju, kao što se prije pomadžarivali. Zato nije ni čudno da njemački gradiščanski tjednik ima manje pretplatnika od »Hrvatskih Novina«, premda njemački tjednik uživa vladinu potporu koju »Hrvatske Novine« nemaju.

Kulturni život Gradiščanskih Hrvata je vrlo živ. Imaju bogatu vlastitu literaturu u posebnom gradiščanskom hrvatskom narječju koje je postalo skupni izraz za kulturna stremljenja svih Gradiščanskih Hrvata, premda ima skoro svako selo svoj poseban govor koji se razlikuje prema kraju iz kojeg su se doselili pred 400 godina. Tako imamo na pr. u Gradišću uz čakavce iščekavce i kaikavce, a uz iščekavce još ikavce i ekavce. Gradiščanski Hrvati su

matizaciji. Pohrvatio ju je gradiščanski pjesnik Ivan Blažević, a namjesto koroške »ohceti« umetnuo je prizor s gradiščanskim pirovanjem s prastarim hrvat. narodnim običajima i svatovskim pjesmama. Zanimljivo je da je pred nekoliko godina na nekoj međunarodnoj pjevačkoj utakmici u Šopronu (hrvatski, njemački, madžarski) najviše uspjeha postigla pjesma »Za brigi se dela dan«, (što je prijevod slovenske »Za hribi se dela dan«) koju su pjevali pjevači iz Pajngerta. Gradiščanski Hrvati rado pjevaju. Poznato je da je Nijemac iz Gradišća kompozitor Haydn uzeo motive za bivšu carsku austrijsku himnu (i za njemačku »Deutschland, Deutschland über Alles« koja se pjeva po istom napjevu) iz hrvatske gradiščanske narodne melodije.

Političko, kulturno i gospodarsko glasilo hrvatske manjine u Austriji su »Hrvatske Novine« koje imaju preko 3.000 pretplatnika koji uredno plaćaju. Omladinski pulomjesečnik »Male crikvene i školske novice«, koji je odlično uredivan raspoređava se u 2700 primjeraka medu hrvatskom školskom omladinom. Hrvatsko kulturno društvo razasila svake zime preko 5000 lijepih kalendara medu Hrvate u Austriji i Madžarskoj. Meršićeva »Povist katoličanske crikve« bila je rasprodana u nekoliko dana iako je štampana u nakladi od 5.000 primjeraka. Jedino je šteta da Hrvati nemaju svoje vlastite tiskare.

Gradiščanski Hrvati imaju školsku autonomiju. Održali su svoje konfesionalne škole koje su imali još pod Madžarskom, premda je Austrija u posljednje vrijeme nastojala demonitirati hrvatsko školstvo. Odmah iza rata imali su Hrvati u austrijskom Gradišću skoro 50 svojih škola. Danas ih imaju samo 36 tj. 23 hrvatske i 13

njemačko-hrvatskih. U svim školama u Gradišću je po posljednjem austrijskom popisu 6.825 hrvatske diece. Školska autonomija je bila svibnja lanjske godine donekle skućena prema zakonu o školskom nadzoru i pokrajinskom školstvu primjenom u pokrajinskom saboru u Železnoin. Taj zakon određuje da je u okolišu u kojem živi 70% pripadnika narodne manjinske jeziku nastavni jezik: u školama koje imaju u svojem okolišu od 30 do 70% pripadnika narodne manjine državni i manjinski jezik su nastavni jezici, a u školama u čijem okolišu ima ispod 30% pripadnika narodnih manjina, manjinski jezik je neobavezan predmet. Škole su državne ili konfesionalne. Za hrvatske škole su imenovani posebnoga školskoga nadzornika, hrvatskog slikara profesora Rolfa Klandusa koji je studirao u Zagrebu.

Po austrijskoj statistici iz 1924 godine stanovali su Gradiščanski Hrvati u 240 selama, a u 56 sela sačinjavali većinu, ponegdje čak i stopostotnu.

Hrvati su bili razočarani, jer Austrija nije hrvatskom jeziku dala nikakovu važnost u gradiščanskim srednjim, osobito u gradanskim i učiteljskim školama. Tamo je cijela pouka samo njemačka. Kada je austrijska politika iz srpnja 1936 dolazila sve više pod upliv nacionalističkih krugova, ljubav između Hrvata i Beča je donekle ohladila. Ove godine je Deutscher Schulverein Südmark snimao potrebnim da se sa svojim božićnicama bací i na hrvatske škole. Prošlog decembra je priredila ta borbena školska organizacija božićnice na 106 škola u Gradišću.

Priklučkom Austrije Njemačkoj položaj se do sada nije izmijenio. B.

ČITAJTE „ISTRU“!

PREPLAĆUJTE SE NA „ISTRU“!

ŠIRITE „ISTRU“!

AUGUSTA ŠANTEL: SV. PETAR U ŠUMI — (Drvorez)

ZGODOVINA LUŽIŠKIH SRBOV

Lužiški Srbi — Bu Budišin (Gornja Lužica pruska), Bo Borkov, Ch Chošebuz (Dolna Lužica pruska). V sredini poševno črtkano je Gornja Lužica pruska.

Današnji lužiški Srbi so majhen ostanek bivše velike slovanske družine, ki se je oddelila pri selitvi iz zakarpatske skupne domovine od zapadne slovanske skupine in v kateri so se razvili polabsko-baltiški narodi, pa tudi Poljaki in Čehoslovaci. Lužiški Srbi so obenem z drugimi zapadnimi Slovani prišli v svoje historično ozemlje z vzhoda. Dobe, ko so ti Slovani zasedali svoja sedanja mesta, ne moremo točno določiti, toda njihovo širjenje preko Labe in trajno naseljevanje postavljajo današnji arheologi s pomočjo drugih znanosti že v 2 in 4 st. po Kr.

Usoda srbskega naroda je bila že od zgodovinskih dob združena z usodo ostalih polabskih Slovanov. Središče starega srbskega ozemlja je bilo med reko Salo in Fuldo. Tam je bilo **pleme pravih Srbov** (Sorbov), od njih na vzhod in zapad pa sorodna in z njim združena plemena, ki so s Srbi vred zavzemala **naslednja ozemlja**: na vzhod od Tafelfichte v Jezerskih gorah ob reki Gvizdi (Queis) k njenemu izlivu v Bobro pri mestu Sagan, ob potoku Bobre izlivu v Odri pri Krosni (Krössen) ter dalje po Odri do Aurith nad Frankfurтом. Od tod je meja šla na zapad čez Fürstenwald h Kopjeniku (Köpenick) na Sprevi, dalje južno preko Soenne (Zossen), Želm (Baruth) k Dubni (Dahme) ter ob meji braniborsko-saško-anhaltski k izlivu Sale v Labo, odtod pa južno-zapadno čez Koblon (Kalbe), Popelov (Aschersleben), Nordhausen na Helmu k Mühlhausenu ob gornji Unstruti in dalje čez gornjo Fuldo na Chyžice (Kissingen) in Gorico (Garitz), dalje na Wasserlosen, Windsheim, Cholm (Kolmberg), Windshofen in po reki Vranici k izlivu Donave pri Donauwörthu. Preko Rezna pa je šla dalje ob obmejnih čeških gorah k severu k izlivu Kamencice v Labo, pa ob Češki Kamenici in Češki Lipi preko Ješteda k Jablonci in Jezerskim goram. Ti **Lužičani** obenem z Milčani so tvorili tedaj poznejšo Lužico, ki obsegata zemljo med Čehi na jugu, na vzhodu pa je meja reke Gvidze in Bobra, na severu Odra, južno od sedanega Frankfurta, dalje na zapad do Spreve ter po Sprevi k ustju reke Golesine, odtod pa k izlivu Črnega Halstrove v Labo. Na zapad je meja Halstrov in njegov pritok Polznica.

Na to ozemlje so se preselili praočetje naših Lužičanov in prinesli s seboj veselje do obdelovanja polja, do živinoreje in ribolova; obenem pa tudi prinesli s seboj vojno izvezbanost, ki so jo dobili v vedni obrambi s sovražnimi in tujimi plemenami. Na tej zemlji so mirno živelj vsaj od 2 stol. po Kr., morda celo še v davnejšem času obenem s polabsko-baltiškimi Slovani, posvečajo se svojemu mirnemu življenu, da jih ni opazil ostali svet, ki do 6 stol. molči o

vencev je torej baje nazadovalo skoraj na polovico stanja iz 1. 1910.

Zadnje štetje se je vršilo 22 marca 1934. Izvedli sta se zopet dve važni spremembni: jezikovna pripadnost se določale še pri stalno v dotednem kraju bivaljčem prebivalstvu (Wohnbevölkerung), obenem se pa spremeni tudi pojem jezikovne pripadnosti. Komentar k štetju pravi namreč, da naj vsakdo prijavi pripadnost k jeziku, »deren Kulturreis der Befragte sich zugehörig fühlte«; ne gre torej več za ugotovitev objektivne jezikovne pripadnosti, ampak za subjektivno zavest pripadnosti h kulturnemu krogu kakega jezika. Po rezultatih tega štetja naj bi bilo na Koroškem od 405.129 stalno bivajočih prebivalcev 376.930 Nemcov (93.1 posto), 26.796 Slovencev (6.6 posto) in 1403 pripadnikov drugih narodov (0.3 posto). Število Slovencev naj bi torej padlo v enajstih letih za nad 10.000. Način izvedbe štetja je bil takšen, da so se Slovenci pritožili pri Drustvu narodov.

njih. Pri tem verjetno niso imeli niti močne zveze z ostalimi sorodnimi plemenami, razpadajočimi na manjše skupine, tako na družine, bratstva, ki so jih vodili načelniki (od 1. 828 se pojavlja že naslov knez). Včasih pa so morda vendarle sklenili večjo plemensko zvezo med seboj ali silnejšo politično oblast. Tako je bilo za časa Karla Velikega, ko je med Srbi postal veliki knez Miliduh, o katerem pravi kronika iz 1. 806, da je bil »rex superbus qui regnabat in Siubis« (mogočen kralj, ki je vladal Srbon), kar je dokaz, da je že tedaj na začetku srbske zgodovine obstajala vecja srbska zveza, prav tako, kakor je obstajala v drugih polabskih plemenih. Celo še mnogo prej okoli 1. 630, torej še za Samovih časov, se spominja neki »Dervanus dux ex gente Surborum«, toda o njem ne vemo nicesar grugega.

Ni najmanjšega dvoma o tem, da moramo smatrati, da je k takim zvezam prišlo v dobah nevarnosti v času, ko so polabski Slovani in tudi Srbi prišli v stik s sovražnimi plemenami, ki so začeli prodirati k reki Sali ter preko nje na vzhod. To se je začelo po 1. 531, po padcu Durinkov, ko so Franki in Sasi razširjali svojo oblast do Sale in napadali Slovane za Salo. Že v Samovem času so se vršili posamezni boji, čeprav se je zgodovinski boj polabskih Slovanov z Nemci, ki se je končal z iztrebljenjem skoraj vseh teh Slovanov, začel že za Karla Velikega: proti Srbon se je začel ta boj l. 782, proti Luticanom l. 789. Nesloga med njimi je poraz še pospešila. Tako so bili Lutici premagani s pomočjo obodrskih »bratov« in so tudi Srbi po Miliduhovem padcu l. 805-806 bili prisiljeni podleči. In tako so propadala tudi ostala plemena. Vzroki tako naglega propada so bili — po Niederlu — naslednji: 1 neprikladnost terena — odpite ravnine — za koncentrirano obrambo; 2 notranja nesloga; 3 kulturna zrelost Nemcev; 4 vztrajanje pri poganski veri ter tudi nasprotovanje rimski Cerkevi, ki je bila pozneje največja zaveznica Nemcev, dočim Čehi ali Poljaki, ki so že v IX. in X. st. sprejeli krščanstvo, niso prišli z njo v tak konflikt. Po novih bojih, ki so jih od 1. 928 začeli saški vladarji proti Srbon, so bili Srbi pridruženi h kraljestvu Karla Velikega, s čemer je bilo že konec 10. stol. suženjstvo vseh Srbov zaključeno. Krščanstvo je počasi in ne brez odpora napredovalo in z njim germanizacija, ki se je ob Labi izredno naglo širila. Nemški pritisk se je pojavil takoj pri prvem germanskem širjenju od zapada ter postavil prve nemške gradove, v katerih službo so stopali že od 10. stol. dalje slovanski plemiči. Nemški kolonisti so se valili na slovansko zemljo od 12 in 13. stol. ter so slovanski domačini postajali čim bolj odvisni: niso se smeli več naseljevati v mestih, niti se v njih pečati z obrtjo, niso smeli stopati v cehe in ne med meščanske stanove; tako so postopoma propadali in s tem tudi seveda izgubljali svoj jezik. V kraju med Salo in Labo so bili Slovani še do konca 12. stol. zelo močni, toda v okolici Jutroboha so Nemci že v začetku 13. stol. prevladovali; l. 1293 je bilo na Arnhaltskem pod smrtno kaznijo prepovedano govoriti pred sodiščem srbsko, l. 1327 tudi v Alpenburgu v Lipskem, a v Cvikovu in Mišni l. 1423. Tako so na koncu 15. stol. bili Slovani na zapadu od Labe že obsojeni na smrt.

Na vzhodu od Labe, torej v obeh današnjih Lužicah, je bilo nekaj bolje. Tukaj so tudi ustanavljali nemška me-

sta, zlasti v Dolnji Lužici, nemške cerkve in samostane, toda ljudstvo samo je ostalo večinom slovansko, srbsko, ter si ohranilo svoje slovanske običaje, jezik in nošo. Nemška manjšina se je morala prilagoditi razmeram, graščaki in duhovniki so se seznanili s slovanskim jezikom. Predvsem pa je združitev Lužice s češko državo pomagala k ohranitvi naroda: en del Lužice je spadal pod Češko že od 1. 1086, Budišin z okolico od 1. 1319, Zhořelecko od 1. 1329, l. 1348 se je pridružil Luban, a l. 1369 za časa Karla IV. celo vsa Dolna Lužica. S tem je bilo vsaj za daljši čas ustavljeno popolno ponemčenje Lužice, kajti Karlo IV. je v zlati buli l. 1356 odločil, da naj se knezi in grofje uče srbscine, prav tako kakor je l. 1487 naročil misenski škot Jan duhovnikom. Tedaj so Lužičani smeli tudi prestopati v meščanski stan, postalni so obrtniki in uradniki ter se narodno okreplili. Morda so tudi hutski boji pomagali k oslabljenju nemške ekspanzivnosti, da si nemško napredovanje ni moglo biti ustavljeno, zlasti ko je stopil na češki prestol l. 1526 nemški kralj Ferdinand I., še manj pa l. 1637, ko je obojno Lužico odstopil Ferdinand II. saškemu grofu Johannu Georgu v dedni zakup.

Ne mislim tu dalje govoriti o žalostni usodi Lužice, ki je večinoma znana. Dobro je znano, da je od širokega ozemlja nekdajnih Srbov ostal le majhen otočič, na katerem sedaj stanuje zadnji ostank polabskih Slovanov, ki ne šteje več kod 130—150.000 ljudi (po lužiškem štejtu iz 1. 1910) in to na obeh straneh Spreve med Lubnovem (Lübbena), Kalaou, Komorowem (Senftenberg), Kamnjencem (Kammenz), Biskupicami (Bischöfswerda), Lubiji (Löbau), Mužakovem na Nisi, Barščem (Forst) in Chotebuzom (Cottbus) ter okolica Budišina. Kljub temu obstaja upanje, da ne bo ohranjena samo narodnozavedna Gornja Lužica, temveč da se bo zbudila tudi danes popolnoma ponižana Dolna Lužica. To pa se more zgoditi samo s skupnim delom vseh lužiških Srbov, kar pa ni lahko delo, kajti Srbi so že iz vsega početka po jeziku ločeni v dva književna jezika, v gornjo in dolnjo lužiščino in dve pisavi (latinica in gotica), ter so razdeljeni tudi — kot posledica reformacije — v dve veri: večina je protestantov in le kakih 12.000 je katoličanov (ena desetina), in sicer zpadno in severozapadno od Budišina ter v par ostalih župnijah (Kulow v Prusiji). Končno po dunajskem Kongresu l. 1815 pa so razdeljene Lužice tudi politično ter pripadata dve tretjini pod prusko vlado, ostala tretjina pa pod saško vlado. Dolna Lužica je vsa pod Prusijo, gornja pa deloma pod Prusijo, deloma pod Saško. In te posamezne pokrajine so zopet administrativno razdeljene na okrajna glavarstva, in sicer tako, da v nobenem primeru ne morejo Srbi tvoriti večine.

Srbi so vodili in vodijo na vse strani obrambno borbo ter premagujejo neizmerne težave. In kljub temu so si znali ohraniti svoj jezik, svoje navade in večinoma tudi svojo narodno nošo. Odločilne važnosti pa je, da so si znali ustvariti tudi relativno čisto in bogato književnost in upamo, da bodo v novih evropskih razmerah in v novih razmerah v Nemčiji z novo močjo in delom mogli to svojo posebnost ohraniti in jo še okrepititi.

Iz knjige: Dr. Josef Páta: Aus dem kulturellen Leben der Lausitzer Serben... Bautzen-Budišin 1930.

TON SMERDEL:

BILJEŠKE

sam u svom srem svu bijedu jedne čovječje duše...

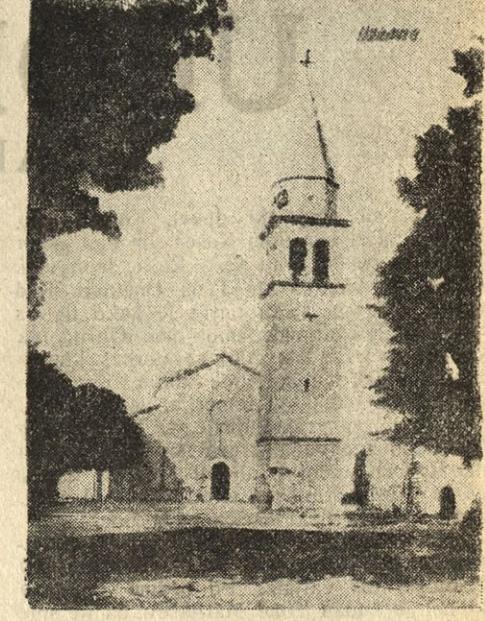
Jutro je bilo magleno i mrzli vjetar gladio me po užarenom licu. U srcu je bilo ko u kući u kojoj je pogreb. Žurio sam u svoj unajmljeni stan, dok me je tvój pogled tratio i ja sam mu otvorio srce svoje, a u meni se tad rodila jedna bezizrazna pjesma o patnji i bolu, o čežnji i tuzi onih kojima presjekoše korenje njihovog bića sa blagovnom rođnom grudom — — — — —

II

PRED VJEĆNOŠĆU

Lojze je cijelog života strpljivo orao u nadi da će ga škrta kraška zemlja nahraniti. U to je tvrd vjerovao i nije poslušao braću, koja su se na sve strane svijeta razletjela za novcem, pa mu govorila da pljune na motiku i da napusti krš. On se nije mogao rastati sa svojom potlešicom pokrivenom slamom. Ostao je sam na napuštenom ognjištu i orao iz dana u dan. Orao je i gladovao, a proljeća i ljeto su se redala. Proljeće u posmjehu kraških mirisnih trava i nabujalih potoka, ljeta u žaru sitnog klasa. Sve je ovo tonulo u čudno tjeskobne planinske jeseni u kojima su zvijezde tako krunpe...

U tim jesenjim noćima sjedio je Lojze obično pred kućom na panju, koji je još njegov pradjed posjekao u šumi i pred kuću

Lindar u Istri

dovukao. Tad bi uronio u misli i jašno doživljavao svu proživljenu bijedu svoga života... Zvijezde su krpne mirovale nad njegovom glavom, dok je njegova duša urojavalā u nerazrešiva pitanja: — Zašto su mi žena i djeca pomrli? — Zašto je ogњište moje opustjelo? — Zašto, Bože? — Hladni planinski noćni vjetar dotle je bistri zrenik nad sablasmnim planinama i u njegovoju duši bivalo je sve tamnije, a na tijelu bladnije, pa je Lojze pogrijben i umoran ulazio u svoju izbicu, da proveđe još jednu mučnu noć...

I kad su prve bure i sniježne mčeve Lojza natjerale da sjedi od ranog sumraka uz ogužić, on bi do kasno u noć uz ogaj sjedio, dok su se misli malo po malo sa sjećanjima trnule u duši kao i žar deblike smreke na ognjištu. Tad je mislio o prošlom ratu, o gladi i smrti i nije se više bunio. Osjećao je da ga snaga napaša...

Jednog zimskog dana pohodio ga je njegov drug iz vojske Jurij, kad je opazio da ga već dvije nedelje nema u crkvi. Upao Jurij u Lojzetovu izbicu i upitao starača:

— Lojze, tebi je sigurno sasvim slabo!

— Da!

— Zeliš li štograd?

— Eto! Bolestan sam, kako vidiš, dvije sedmice. Prije sam mogao i da ustanem, ali od jučer ne mogu ni da maknem iz kreveta.

Tad je uzdahnuo od iznemoglosti i malo zastao, onda odmah grčće usnicе dodaо:

— Pitao si me što želim?... Nije nasta vio... Uštio je...

Jurij je dotle zapalio vaſru na ognjištu i skuhao mljekko koje je bio donio. Pokuša da nagovori Lojze, da se malo mljekom okrijepi, ali on mahnu rukom:

— Ne mogu! Gotovo je sve... Zar ne vidiš?... Ja se ne bojam smrti... Nego prije si me pitaо, da li nešto želim?...

— Da! Samo reci! Učinit ću štograd moju, dragi Lojze!

— Dobro!

Opet je uštio. Čulo se u izbicu starčevo disanje i prigušeno pucketanje zapaljenih smrekinskih grančica. Jurij je zamišljeno nekoliko puta ustao i polstaknu vatu, da plamen ne priguši zelene smrekine grančice, onda pogledao u prijatelja i sjeo na klupcu blizu ognjišta...

Kako je bio kratkovidan, nije malo poslje primjetio da ga Lojze rukom zove k sebi:

— Jurij!... Jurij!... — zaječao je u hrepetu Lojze.

— Sta je? Šta je? — odgovorio je starač, ustao i prišao krevetu...

Lojze je jedva skupio malo snage da mu progovori:

— Jurij, dragi Jurij, zovi mi svećenika!

Jurij kimne glavom, ustane i tromo prekorači prag kućice.

Prešavši prag stane. Podupre se o štap i drhtavo prošaptava:

— Kako? Tko da ga isporuči? Svećenik je Talijan; ne zna on naš jezik, a druga je župa gdje je naš stari župnik daleko!...

Ipak oge gegajući se u župnikov stan. Don Sebastiano odmah krene. Pokušao je da razgovara sa Jurijem, ali je ovaj samo klimao glavom i jedva jedvje sustizao korač mlađeg svećenika. Uđoše u kuću. Jurij i svećenik pridošo krevetu. Lojze otvori oči. Tad mu se obrati svećenik: — Ecco! sono venuto!... Doda još nekoliko riječi namještajući stolu, ali Lojze ga pogleda razgočenim očima, pa okrene glavu zidu i u dubokom uzduhu prošapta: — Bože! — U tom trenutku podignuta desna ruka opruž

J. JARDAS:

UBORAK CEKINI

(ČAKAVSKA PRIPOVIJEST)

Lepi su pozimski dnevi. Konateć po bregeh zašal san i na Rošca, lih nad selon Marčelji. Na si kraji se z Rošac lepo vidi, utinut na Vela Viata i na Boduliju. Kad sunce seda na Učku parat je kako da va Gromičkem Planinah, tamo pod Obruč, va Čvijah dvori gore. Ako se obrneš kunitro Klanjoj vidiš pod Židovnje kunitin i dve banderi; našu i onu od imperija, našel sused.

Kad je, za vreme Ilirije, na ovih krajevih Napoleon zapovedal storili su bili Francezi na Roščeh sohi i obesili jenega cigana aš da i bil Antonoveu ukral virugi od voza. Zato i danas neki Rošca zovu Sohi.

Na sude se i' cigan skuževal da ni virugi, ukral, lego našal. Ta škuža mu ni pul Francezi niš valjala. Po ordine kapitana kljicjal je župan Tone Matijašev, da ne sme nijedan niš nač, aš i on kibi ča našal će klijebesat na soheh.

Francezi su takov red bili storili i strah va ljudi zabili, da ne bi bil za vas svet nijedan pobrać na ceste da ča najde. Nijenemu ni šabil ni kluč va vrati. Još ni landravac, ki su pasevali z Reki va Trst, se nisu ljudi bali.

Malo i' falilo da se ni na soheh zacinbuljal i barba Miha, a bil je baš dobar i pravičan čovek. Dobar va družine i nikad boljega va sušešćine.

Miha i' bil onako nekako štud čovek. Pul sakega dela sej znal inžinjer. On je govoril da bi trebe zemlju z dolca na vinč s pranki va vagoničeh zgoru vuć, a ne na hite va koše na lehu nositi. Kad je uglijeveva gore pod Snežnik palil, ordinal je Šendiku jene železne kanelice da te mu bit kod dimi na kope. I tako zavinovekom su mu bile po glave nekakove šegavarije i novotarije.

Jedanput o pozime predeleval je Miha neku prezid. Kad je s' hrasnicun znel jenu Škril našal je pod njun jedan drevni uborak. Na obe strani i' bil zadniven, a težak ko da bi železni.

S' koseričen je znel jeno dno i tot je uborak pun zlateh cekini. Miha i' vas pretrnul i odrvenel kad je to zaglijedal. On je valje na ješer prišal pak je ti beći malo uglijedal i sam sobun govoril: »Bože moj dragi, ki ji to nejde nekada tu zazidal. To i' moral storit neki od našega roda. Ki će znat, morda i' to zazidal pokojni barba IVE? Stari Matok vavek poveda da i' bil barba IVE čuda zlata z Lešandrije i Cari-grada prnesal, pak da se nikad ne zna trga ni truske temu zlatu. Da j to ki tuji zakopal već bi to zdavni bili našli rečki ježovitari, aš oni vavek po umejekh neč štvraju i beći išču. —

Miha i' bil na čude ča će storit. Znal je da se ne sime niš nač. Se i' s pod klobuka pogledal na Rošca. Bura i' puhljala i prazan špag na soheh cibuljala. Za sen ten mu se ni dalo to zlato pustiti. Znal je da ni to nijedan zgubil i da ni to ničigovo. To mora bit po pravice samo njigovo, aš je jal va praven svojen posesti ki i' od vavek njih. Ako bi pak to uenal kapitanu još bi ga tamo mogli optatati, al pak reć da i' na ceste našal. Vrag je to po kanci-lerijah hodi i z gospodun posla imet. Stari Mihalj i Mate Andrejev vavek deju da ki z gospodun črešnje zoblje da mu repi ustanu.

Još je Miha malo pomešal va cekineh, pak je otel uborak nazad zadnuit i va kakov Štred hranit. Ma kod na dešpet prišla i' z drugun rušnjun žena mu Mare. Rekal je sam sobun: — Baš te i' jezero vragi moralio jušto sad prnest. —

Kad je Mare videla pul kakovega posla i' Miha, a kad je on z uborkom srznul cekini su ju zableščeli, kodabi njoj neki zrčalo v' oče uprl, pak je rekla:

»Za ljubav Božju Miho! Ča j' to Miho?«

Zela i' va prgešić i spesti va pest prehicevala, i rekla:

»To su, tako ja zdrava, ko da bi nekakovi beći. Neč takovo i' prnesal Mate Katić-Kovačev z Benec, i Arap Fradeljev z Kaira. Miho najbolje će bit da mi to puštim po bande. Stavi to nazad kade i' bilo. Z beći i' — potari ga sveti Križ — vrag zmešan. Nedjelju i' pul Viški, pop Jure predikatal da bi laglje kamela skroz iglene uše leg bogataš va diku nebesku. A čul si i kljič pak znaš da se niš ne sime nač. Miho, pazi se Miho! Viš odovde se sohi vide na Roščeh!«

Miha i' uborak nazad zaprl. Stavil ga i' na prezid i s kamenen obložil, pak je rekao:

»To i' tu bilo ki zna kulika leta i tu neka je do Božje volji.«

Mare i' onrat znela, z oprčalnega, koša zdelicu telega konpira, slane ribi i barilčicu vina, pak je rekla:

— Sad lišto iši dokle ti se ne ostudi.

Miha i' govoril da nima pravega petida, aš da ga i' još sinoč konpiražol napuhnu. A bomića i' hital se cel konpir v' usta a ribi i' gutal za sun kostun. Smiron je neč sam sobun njurgal i petinal. Mare i' tentoga suholiva koš lomila i govorila:

— Miha ne žvergai zavinovek amen, kod Frani na Jurko. Če ti najzad presest ako buš tuliko titulat.

Kad se i' Mare spravljala doma. Miha njoj je zatracal da će njoj zaijk odrezat, aka bude koi ženskoi ča podrismula za

cekini. Ona i' obećala da neće. Miha ni sejeno va ujog veri imal, aš ono ča Mare zna ko da bi breku na rep privezel. Ona ne bi bila nijene stvari zatršutila magari da i' valje čoveku za glavu.

Kad ie najzad Mare odašla, počel je Miha sam sobun računat ča bi storil, da mu zlato ustane, i da gospočina niš ne dozna. On je bil provrčan čovek, pak je valje znal ča će.

Znel je lišto uborak z gromači, zamotal ga i' va ponelnjak i stavil va koš. Oprtil se i' i šal je obrać labori i zanki. Na labori i' tići lovil, najveć dršći i brinjavki, a na zanki zeci. Za sreću i' valje va jenoj zanke znel jenega zeca. Vica Studenika i' šla z Reki pak kad je videla da i' Miha zeca ulovil rekla mu i' :

— Barba Miha, morda bite i lesicu ulovili. Čera mi i' zela jenu lepu kokošu najbolju nosicu. Va Studenoi već nemoremo ni živet pred ten smradon.

— Baš nesem va Griže, — rekao je Miha. — žezele podlec aš sam našal lesicu jamu. Lego znaš ta naruga se rada na ribu ulovi. Morda neseš z Reki ribi pak biš mi kad je le. dala ienu za v' žezeza.

— Ju mane, barba Miha, — rekla je Vica. — nesem baš lepi osliči, županu Matesine. Odgrnite, obrus na košare, ribi su lih pul vrh pale zamite, kad je za takovu stvar, kuliko van rabi.

Miha i' zel jenega osliča od jeno poljunta.

Vica i' zavila Studenu, hvaleć Mihe i moleć mu za zdravlje. Miha i' pak pod Sternički Breg v' jamu uborak hranil, pak je šal na Čmaž.

Va Čmažev kalić je stavil zeca. Zadnje nogi mu i' zamastil va blato a glava i' štrčela van. Na jedan grmić stavil je međi rogi malo maha kod njazlo od ščikli i nutar je stavil osliča. Glava i' bila v' njazle a rep je preko visel. Kad je Miha to se finil, rekao je sam sobun — Ja tako je; ki v' jamu leti se maha lovi — i šal je brzo nazad.

Kad je sopeta počel prezid raskapat kanul je v Reke polne hitil, pak je šal Miha doma na obed.

Z' obedon je Miho rekao:

— Mare neka ženske pašće blago obredit. Neč se mezdrí po nebe i nekakovi ianicići se delaju pak bi moglo nevremje zavrnut. Počan je malo veja iskat na Čmaž i ča noganj.

Miha i' brzo kola parićal i kravi zapregal. Mare i' na njega zijača:

— Ki ti zlodel je danas da tako za ten delon haptiš. Ne uževaš bit ta nagli. Ca ne znaš da i' trebe prvo kravi napojit.

Miho ni otel ni čut ča Mare petina i čarpa, leg je s palicun od korbača pred krvani na tloci križ storil, da njun ka ženska roki ne da, aš bi mleko zgubile i pošnul je kravi.

Puten su kravi silile na saki kalić pit ma Miha iih ni nikako pustil na vodu.

Kad su prišli na Čmaž Miha i' spregal kravi pak su zajeno tekle na kalić. S prvemi nogami su va vodu zašle i se na nos duhale, kako su za sun željun pile. Okol njih su se na vode oni kolonbari delali i zadevali va onega zeca. kega i' Miha jutro va kalić stavil. Bilo i' reć kako da se zec zdiže i spušča.

Miha i' počel sakomantit i Maretu zvat:

— Mare teci videt zec se kupa.

Mare i' pritekla počela se i' čudit i rekla:

— Miho pak ča žbalis, kod žaba v' jaja, leg zgrabi jenu sten i hiti va niega. Al ćeš mu morda soli na rep klast.

Miho je popal jedan babulj i zadel je zeca. Z grabljami ga i' potegnul z vodi i rekla:

— Viš kod je velik. Od koži će mi Pavlić baretu storit.

Kravi su pustili neka konate a oni suši veje grabit i v' lancuni nakladat. Miho i' šal da će jedan lešić odrezat za trtu uvit i šrami malo bolje pripet. Sopet je počel sakomantit:

— Teci brzo Mare još jeno čudo videt!

Kad je Mare pritekla pokazal njoj je ribu na grmiće. Ona i' zabljena v' ribu gledala i otela i' skopnet od čuda. pak je rekla:

— Bog me šental, ako san još videla ribu na grmiće. Bi ti se valje greh smutil kamo i' šla njazlo delat.

Miha i' rekao:

— Šegavo blago,

Laznul je z jenun mlijavicun po kite i oslič je pal na travu. Mare ga i' digla i rekla:

— Baš je lep oslič. Od obeda i' palenti ustalo, ov oslič i vrčićac vina pak će ti bit dobra večera. Barba Zvane Kosov vavek reče da muškemu mora bit riba.

Miha i' bival na dele dosta časana i pačuhast. Najvolel je neč protat, pak su mu i govorili — proto krpica — ma onda i' za se moći veje grabil. Brzo su voz naložili, zapregli kravi i šli doma.

Kad je Mare drugi na šterne vodu kalala ni mogla od manje leg je povedala kume Zvanke Andrejevoi, da i' Miha našal uborak cekini. Ona i' Marete obećala da neće nijenoi ženskoi povedet, a još doma

reduć povedela i' tete Jelete. Ona i' valje povedela tete Lucete. I tako kuma i' rekla tete, teta kume, obdevre strine pak je prejnoći so selo gučelo da i' barba Miha. Gržan čuda beći našal. Jože Konjar je rekao da i' Miha našal na ceste vreću beći. Andre Čapila je rekao da i' videl, kad su Miha i Zvanina Lucin skopali va Repičeštri barili zlata i brentu srebra.

I tako, kako je već va sele, neki i' rekao ovo, neki ono, saki i' malo priložil, pak je najzad i franceskoi komande v' uše prišlo.

Drugi dan okol južinske dobi, ženske su se parićevale kafe pit a Mihe i' bil konpir pečen. Otel je poč vričićac vina otočit, tot pridu va kuću: jedan soldatina granačer, župan, Tone Matijašev, i sudac Josina Suša-Jurajev. Miha i' valje mrzli potrosul, aš ie suminjal poč su prišal. Žensken je kafe presela, one su se još iache drestrashile. Miha i' le valje nase prišal pak ie liuden dal katridi da malo sedu. Sudac je rekao da moru časak, ma čuda ne. Da njun je poč valje ča, a i Miha i Mare da moraju š njimi aš da jih neč kaptitan zove. Miha je rekao:

— Na slavu Božju, gospočine se ni urtevat. Ukrali nismo niš, storili nismo niš, pak neće bit pržuna ni nikakove kaštig. Lego ne remo tako ča, ečete jedanput pit, a ja i Mare čemo ča tentoga nase hitit. Nemoren poč va zavojech pred gošpodu.

Prnesal je golicu najboljega vina. Granačer se i' načelje golice držal. Mare i' nočela cmihat, a Miha njoj je podinučec rekao:

— Bilo ti prez tega bit. Da biš bila samo zaijk preišla ne Bog daj.

Kad ie golica par puti okolo šla rekao ie župan svecu:

— Kume, ja ga već čujen, a i poč je ča, da nas preveć ne čekaju.

Mare i' va kancilerije držala kod to polova veia. Ona ni još nikada bila na nikakoven sude. Se njoj se i' nekako svet vrtel. Na zide i' visela figura na koji je bil cesar Napoleon. Ona i' misla, da i' va njo oče uprl i da će, sad na, neč na nju zazijat.

Bilo i' malo strah i Mihota, ma on se i' onako va se zel i koražno se držal.

Kapitan je najprva Mihota pital kako se zove. Mare i' tihno rekao:

— Miha ne povedaj kako ti i' ime.

— Sejeno su to si čuli i nasmeli se.

Mihu su počeli zajeno za cekini zvedat i na se vije motat, da bi ča z njega zvindrili. Miha i' bil nekako vreda strah pasal pak se i' onako va se zel i vavek jenu vilil:

— Ja nis još svoi živedan niš našal, ni neznan za nikakovo zlato ni za uborak, lego za onega va ken muku držimo i za onega v' Rečine na kega, knez malinar, ubere muku za plaću kad nan samelje breme frumenti al šenice. Ja ni ne znan kakovi su cekini. Od Bele nedelji nisan ni cvančiki videt. Niman ni patakuna za paket tabaka. Neka vide gospodine, znel je spod cinturina mošnu od praščega mihura, ni praščica tabaka niman ni za fajfu ni za čiku. Morda imaju on kakov mokulić od cigara bi mi bilo za čiku, aš ja, da mi proste, prez te nesnagi od čiku ne more nikako bit.

Kapitan je va sebe pomislio, da ni trebeda Miha niš krije kad je tako koražan i očit. Sejeno ga i' valje pustil leg mu i' rekao da neka niš ne zavija, da i' najbolje ako drito po istine povede pak da će bit čuda manji kaštig. Tajit da ni sejena koristi, kad je Mare cekini videla i žensken povedala.

— Mare sama ne zna ča govoriti, — rekao je Miha, — ona ni vragu tega cekina nikad ni videla. Njoj sako malo neč, ne budi promjenjeno ko da bi va glavu trupi. Tr te to gospodine i sami videt da ni na sen šeste.

Mare ni još bila pravo na se prišla kad su iu počeli zvedat. Kapitan njoj je zatracal da mora se po pravice povedet i naiprvo reć kad je to bilo ča su delali i kade su bili.

Ona se je tresla kod prut i rekla:

— To i' bilo on dan kad smo ulovili zeca va kaliće, a ribu na grmiće. — Mare drita budite. To ni tako bilo — ča bi delal zec va kaliće, a riba na grmiće. — Zec se i' kupal se i' gore skakal, rekla i' Mare, a riba i' na grmiće njazlo delala. Bil je baš lep oslič. Ja sam dobro zapoštala, aš je jušto on večer otel gospodina kapitana, Bog nas očuv

GLAGOLJICA U TRSTU

U broju 6 od 11 veljače o. g. bili sveuč. prof. g. dr. Ante Dabinšmo iz »Obzora« prenijeli članak vića »Glagoljaški natpis u Trstu. U br. 56 od 10 ožujka vraća se ponovno »Obzor« na tu temu, p. prenosimo i taj članak budući da je ovaj drugi članak nastavak prvoga i da je izazvan interesom što ga je prvi članak pobudio.

Bilješka objelodanjena u »Obzoru« od 3. pr. m. o nekom glagolskom natpisu u Trstu izazvala je pažnju onih ovdašnjih krugova, koji se nalaze još uvek u vezi s Trstom i uopće s krajevima današnje Italije, gdje je nastanjen naš svijet. Ovom prilikom je utvrđeno, da se vjerna reprodukcija cijelog natpisa nalazi u knjizi Antonija Tribela »Una passeggiata storica per Trieste« na str. 257. Knjiga je izašla već god. 1886. Za Tribela je mještina glagolskih, židovskih i grčkih slova u drugom retku natpisa, ispod izreke »rotat omne fatum«, svakako glagolski tekst, pa on stoga tvrdi, da ga do sada nitko nije umio ili htio pročitati (iscrizione glagolitiche che nessuno poté o volle mai decifrare). I u pitanju datiranja natpisa ima Tribel svoje mišljenje. Za njega se glagoljski znali između IIIM i LXII imama tumačiti kao broj jedan, tako da bi se natpis imao da čita god. 2163 od postanka Trsta. I budući da je Trst osnovan, kako se mislio, god. 715 prije Krista, odgovarala bi god. 2163. od postanka grada godini 1448. od rođenja Kristova. Na kući je zbilja malo dalje urezani broz 1448. No u glagolskom natpisu nalazi se »salut. MCCCC«, zatim slovo »zadek« deveto u židovskom alfabetu, i napokon VIII. bi dakle značilo godinu 1498. Ovo bi bila godina, kada je kuća na novo podignuta ili proširena, ista godina kada je njezin vlasnik, kanonik Giambattista de Monticoli premješten u Ljubljani. O njemu i o njegovim pretima ima Tribel nekoliko pojedinosti, koje se tiču doduše tršćanske mjesne povijesti, ali koje imaju dosta značajnu vezu s borbama između Sigismunda Luksemburškog i Venecije radi Dalmacije.

Porodica de Monticoli se spominje, tvrdi Tribel, već god. 1335. Giovanni de Monticoli bio je naime vikar oglejskog patrijarha. Kasnije su Monticoli igrali ulogu tokom ratovanja Sigismunda s Venecijom god. 1411. Mletački saveznici bijahu onda austrijci vojvode Ernest i Fridrik. Taj je mletački savez bio oduran ne samo Tršćanima, koji su u Mlečanima vidjeli svoje zaklete neprijatelje, nego i stanovnicima tršćanske okoline i visoke Istre, koji su bili Slovenci i Hrvati. Kada su naime Mlečani utvrdili Udine (Videm), došlo je do otvorene bune protiv Austrije. Buntovnici su zauzeli Muho grad (Mocco) i htjeli su svakako, da dodu pod vlast Ljubljane. Ovom je prilikom poslan u Trst, da umiri duhove, Petar de Monticoli iz Sassuola blizu Modene, koji je, kako se čini, zbilja imao uspjeha, pa je vršio u dva povratka, od 1420. do 1425. i od 1426. do 1428. god. službu gradskog kancelara u Trstu. Od toga vremena je dodan uz porodično ime de Monticoli naziv Cancellieri.

Seljačka buna nije međutim bila savsim bez uspjeha, jer su tom prilikom, kaže Tribel, neki krajevi podredjeni vlastima u Ljubljani. Monticoli je međutim došao do novaca: god. 1448. sagradio on na najomtajnijem mjestu staroga Trsta, oslonjenu na staru rimsku zidinu, stojnu kuću, uz koju bijahu voćnjak i vrt. Žena mu bijaše neka Lucija de Cergna, pa je od nje imao sedmero djece. Najviše se od njih istakao Krsto, koji je ne samo bio gradski notar u kaznenim stvarima (pubblico notaio al banco dei malefizi) nego i valjan ratnik, kao što je to dokazao, kada je na čelu seljaka iz tršćanske okoline potukao Mlečane i dapače ubio njihova četovodju (contestabile). Da se osveti Tršćanima, Republika je otpremila protiv njih vojsku od 20.000 boraca, koja je podsjedala Trst od 4. srpnja do 10 studenoga 1463. god. Onda je naime pošlo za rukom Tršćanima pomoću seljačkih četa i austrijskih pomoćnih čdreda, da potisnu Mlečane do blizu Doline. Rat bi dalje trajao, toliko je ogorčenje bilo s jedne i s druge strane, da se nije metnuo po srijedi papa Pio II., koji je kao Enea Silvio Piccolomini bio neko vrijeme tršćanski biskup. Između gradske posade na čelu koje je stajao Krsto de Monticoli, i zapovjednika njemačkih pomoćnih četa došlo je odmah iz toga do teških razmirica, koje potjecaju na razmirice između njemačkih četa i odreda kod nas tokom turske opasnosti. Nijemci su naprosto navalili na grad i opljačkali su se temelja kuću de Monticoli. Što su tu našli bogatstva, pripovijeda savremeni ljetopisac, prelazi svako opisivanje. Tu je bilo dragocjena pokućta, raskošnih nošiva, bakrenog i kostrenog posudja, 200 vrčeva vina, ulja i žita u izobilju. Sam je Krsto de Monticoli ubijen 14. kolovoza 1464. braneci svoju kuću od Nijemaca. Sinovi njegovi su pokušali da se obrate sudu, ali su bili loše sreće, tako da je

cijelo imanje otišlo na dražbu. Ali su same cesarske vlasti imale ipak, kaže ljetopisac, nekog obzira, pa su pustile sinovima Giambattisti i Petru, da otkupe cijeli razrušeni posjed, tako da su izgradili na novo kuću i bili u stanju, da dadu urezati u zid mnogo spomenuti glagolski natpis.

Kako se vidi iz ovoga razlaganja, ne može natpis nikako poticati iz god. 1448., kako bi to htio Tribel. Mnogo je vjerojatniji stoga datum 1498., koji se oslanja na brojnom značaju slova »zadek«. Ali ostaje ipak poteškoća, kako da se čita prvi broj natpisa, dali 2163., kako to hoće Tribel, da li 2213., kako bi odbijajući godinu postanka Trsta (715 pr. Kr.) odgovaralo god. 1498.

O Giambattistovoj svadbi s delanom katedrale sv. Justa nema kod Tribela nikakva podatka. Ali se za njegova brata Petra zna, da je bio prijek i da pače opasan čovjek, pa se pričalo, kako je u svadbi ubio nekoga Bitina Tomiću, što mu nije stajalo na putu, da bude izabran za proveditura tršćanske općine. Ali kao da je s godinama dosta opao u svom značaju. Jer dok mu je prva žena bila iz dobre kuće, tako da je njegov sin Krsto, rodjen god. 1494., postao gradskim vlastelinom, druga mu je žena, Bianca della Motta, bila kći običnog ribara. Posljednji član te porodice bio je Lazar de Monticoli ili, kako su ih češće zvali, Cancellieri. Poslije god. 1540. ne spominju se Monticoli više.

Predmetni glagolski natpis, koji je sačuvan u tršćanskom lapidariju, nije bio

nepoznat našem svjetu u Trstu. Kuća je naime, premda u starom gradu, bila dosta značajna i na vidnom položaju. Ali je među našim ljudima u Trstu bilo tajnog dogovora, da se o tome ništa ne piše od straha, da ne bi Talijani otstranili taj natpis. Da je Krstu de Monticolis jezik tršćanske okoline bio dobro poznat, o tome nema ni najmanje sumnje. Inače se ne bi dalo zamisliti, da je toliko tih godina stajao na čelu tamоšnjeg seljačkog svijeta u borbi protiv Venecije. Zanimljivo je međutim, da rivalitet između istočne i zapadne jadranske obale nije bio ograničen na Dalmaciju, nego da je išao sve do Trsta. Jedino su mletačke našebine u Istri, između njih osobito Piran i Kopor, današnja Capodistria, a bizantijska Justinopolis, stajale čvrsto uz Veneciju, koja im je dopuštala, da imaju svoja solila i da trguju izravno s inozemstvom. Razlika između ovih istarskih gradova i Trsta može se primjetiti donekle još danas, ali je bila veoma jako izražena u vanjskom izgledu stanovništva, u nošnji i u samom govoru. Tršćani nisu naime sve do Napoleonova vremena govorili mletačkim dijalektom, kao što govore danas, nego je njihov jezik bio dosta sličan dalmatinskom, kako je to u običaju u našim primorskim gradovima, najduže na Kruški. Dapače se za Trst moglo reći, da je sačinjavao dijalektalnu sponu između romanskog jezika Dalmacije, Furlanije i dijalekta Retoromana u alpinim predjelima Karnije, Kadora i Graubündena.

htevajo, da se narodna banka razdeli in da dobe svoj denar. Vsak pameten čovek mora po imenju lista želeti, da pade nešrečni Beustov dualizem.

Slaba notranja politika tira državo u siromaštu, ki je za državo pogubno. Junija 1878 je državni aparat — državno zastopstvo to ni, ker ne zastopa vse države — dovolil Andrassyju 60 milijonov za berlinski kongres. Toda ni verjetno, piše list, da bo Andrassy s temi milijoni delal čudežne in preplašil poslane na berlinskem kongresu, da bi radi tega delali drugačne sklepe. Tako gospodarijo ljudje, ki so brez obrazu. Vse puščice, ki so letele nanje, jih niso vrgle z ministrskega stolčka. Ma ministarski stolili se mogočno ziblejio ljudje, katerih imena so učakala žalostno slavo, kajti zavozili so državni voz na rob propada. Delali so z ljudmi kakor z živalmi; prikratili so deželam pravice s tem, da so deželnim zborom tako stisnili meje, da se v njih ne morejo gibati. Da bi lažje vladali, so si ustvarili državni zbor po svoji in ne po ljudski volji, a celo ta zbor jim ni bil do konca zvest. Četudi sede v njem največji njihovi privrženci in mnogo takih, ki žive ob drobtinah, ki padajo od njihove mize, so se vendar oblaki v državnem zboru zgostili in nastal je vilihar, ki te ministarske stole tako omajal, da ni varno več sedeti na njih. Država je podobna strojneli stavbi, krog katere razsajajo hudi viharji. Če Bog ne pošle moža, ki bi imel toliko moći in razuma, da stavbo zopet utrdi, ga mu ne bo mogoče več najti.

Seveda je bil list radi takega pisanja v juniju 1878 večkrat zaplenjen.

BRDA

še svojemu so rodu srca verna,
še naša tu se glasi govorica,
še čitajo tu pesmi se Prešerna,
še nada je v bolesti pomočnica.

Še skrivna solza moći miračna lica
in še je žalost v srcu neizmerna,
ko kraj Podgore, Pevmne in kraj Mirna.
se bela v solncu zablišči Gorica.

Bo še živila naša tu beseda?
Bo še med brati sladkomila vez?
Ne bo nikoli bratu brat krvnik?

Srcé vprašuje, trepeta in gleda
na tri strani; tam že odprt je jez:
Koprivno, Rutarji, in tam Ločnik.

ALOJZIJ GRADNIK
(Iz zbirke »Pot bolestik«)

GLAGOLSKI NATPIS U TRSTU — SLIKA IZ KNJIGE »UNA PASSEGGIATA STORICA PER TRIESTE«

LOJZE DOLENC:

TRŽAŠKI SLOVENCI PO UVEDBI DUALIZMA

(ODLOMEK IZ RAZPRAVE: »SLOVENSKO POLITIČNO ČASOPISJE V TRSTU«. NAGRAJENE S SVETOSAVSKO NAGRADO PRIMORSKEGA AKADEMSKEGA STAREŠINSTVA)

Od uveljavanja dualizma dalje so imeli tržaški Slovenci več časopisov. Od 1867 do 1869 je izhajal v Trstu dvakrat na mesec političen list »Primorec«, ki ga je urejeval V. Raič; od 1869 do 1870 je pa izhajal tudi dvakrat na mesec prav tako političen list »Jadranska zarja«, ki ga je urejeval Martelanc. Od teh dveh listov nismo imamo v Ljubljani nobenega izvoda;

»Primorec«, ki je nehal izhajati 1869, je bil 1871 obnovljen. Začel je izhajati 1. januarja in je imel podnaslov: političen in podučiven list. Izhajal je dvakrat na mesec, in sicer vsako prvo in tretjo nedeljo v mesecu. Lastnik in odgovoren urednik je bil V. Raič, tiskala pa je list tiskarna Rupnik in drug v Trstu. Izšlo je 20 številki.

Program lista, objavljen v prvi številki, pravi, da bo list vedno čvrst odnev javnega mnenja v tržaški okolini; da bo odkritosrčno in brez zlobnih namenov grajal vse napake, ki ovirajo narodni napredek; da bo vedel ceniti vsako dejanje za slovenske interese, ki je vredno priznanja. Dalje piše, da bo »Primorec« v vednem stiku s slovanskimi brati in da se bo nestrashno boril za jugoslovenski program. Važnejše zunanje zadeve bo prinašal, kolikor mu bo prostor dovoljeval.

Svoj program je list točno izvajal. Ostro je napadal Italijane in Nemce, vneto pa je zagovarjal jugoslovenski program in šrilj panslavistično idejo. Hohenwartovo vlado je list sprejel z mešanimi čuvstvi, prešel je končno v opozicijo proti nji, češ, da le oblijublja, s tem pa Slovenci ne morejo biti zadovoljni. Ostro je napadal slovenske poslance, zakaj podpirajo tako vlado.

Radi ostrega pisanja se je število načnnikov zmanjšalo in list je prenehjal iz-

hajati. Zadnja številka je izšla 31 decembra 1869.

Ko je prenehal izhajati »Primorec« niso imeli tržaški Slovenci nekaj let nobenega časopisa. Zato si je politično društvo »Edinost« prizadevalo, da bi začelo izdajati svoj list. In 8 januarja 1876 je začela izhajati v Trstu »Edinost« s podnaslovom: Glasilo slovenskega političnega društva tržaške okoline. List je izhajal vsako drugo in četrti soboto v mesecu. Lastnik, izdajatelj in odgovorni urednik je bil Ivan Dolinar, tiskala pa je list tiskarna Avstrijskega Lloydja.

Politične dogodke, tako notranje kot zunanje, beleži list v začetku brez vsakega komentarija; kmalu pa se razglibie in začne kritizirati Andrassyjevo vlado, kateri napoveduje skrajšen padec. Zlasti pa napada vlado, ker je zaprla meje in zadrževala prostovoljce, ki so hoteli na pomoč Srbom v vojni proti Turkom leta 1876. Avstrija, piše list, bi moralu pustiti do godok svojo pot. S tem, da pomaga Turkom, izgublja simpatije Slovanov, kajti Rusija tega ne bo mogla mirno gledati. Ako bo ostati Avstrija trdnja in močna, se mora nasloniti na Slovane, ki so jo rešili pogue tudi takrat, ko so ii Madžari in Italijani omajali temelje. Avstrija naj postane zvesta zavezničica Rusije.

V notranji politiki, pravi »Edinost«, naj se odpravi madžarska hegemonija in centralizem v deželah, ki so zastopane v državnem zboru. Dualizem je že sedaj za Avstrijo škodljiv in ne bo mogel obstati, kajti po desetih letih so ga že vsi siti. Dualizem je dal Ogrom vse, drugim pa nič. Dualizem je pripravil Avstrijo ob vso moč in veljavu na zunaj in znotraj. Sedaj jo pa hoče uničiti še finančno, ker Madžari za-

OVIH dana su zagrebačke novine dojnjene vijest da je neki Carminati, nadvođno učitelj iz Istre, a rodom iz Šibenika, izvršio niz prevara. Osim toga doznajemo da se isti prikazuje kao učitelj iz Istre — izbjeglica, i da kao takav ide naoko, naročito po školama, i da traži potpore.

Još godine 1934 je naš Savez bio prisilen da izda u našem listu upozorenje (broj od 15. juna 1934) o tom Carminatu, pa prenosimo ponovno tu obavijest Saveza, koja glasi:

Upozoravamo da neki Vjekoslav Carminati iz Šibenika, koji se izdaje za bivšeg učitelja u Trstu te za žrtvu fašističkog režima, živi vec niz godina isključivo samo od potpora. Carminati umije na vrlo spretan način izmamiti od raznih ustanova, bankovnih zavoda, nacionalnih organizacija i od emigrantskih društava obilate potpore. U posljednje vrijeme pojavio se u Dunavskoj banovini gdje na isti način iskoristava tamоšnje organizacije. Upozoravamo ovim putem sva emigrantska društva da ne uđovoljavaju njegovim molbama, već da ga prijave organima javne sigurnosti.

IZ SAVEZA JUGOSLOVENSKIH EMIGRANTSKEH ORGANIZACIJA.

JOSIP A. KRALJIĆ:

U SOVINJAKU

Iz mojih uspomena i doživljaja

FRANE FLEGO

Oktobar 1896 godine. Nedjelja. Vlak je jutro kroz maglovito jutro i približavao se Buzetu. Putovao sam kroz još nepoznate krajeve pa su moje oči neprekidno tražile po onim zelenim i ošišanim brijegovima i brežulicima prvo mjesto mog službovanja, što mi ga je otkrio i uvrstio u mój registar nomenklature istarskih mješta i gradova dekret »Bezirkshauptmannschafta« u Kopru.

— Ono, eno tamo na onom brežuljku... ono vam je Sovinjak, a ovo u dolini Buzet... tamo Dragu — protumači mi neki seljak, koji je sedio do mene i neprekidno dimio iz svog zemljaniog lončića.

Dugo nisam skidao očiju sa onog zde-pastog bijelog zvonika u hrpi sivih kućica, na koje me je upozorio moj suputnik. U meni se nešto smutilo: Tko zna kako će mi tamo biti... Hoću li se snaći... Kako će me primiti... Kako da započнем?...

I dok sam tako razmišljao sa nekom tjeskobom u duši, vlakovodja najavi zviždukom ulazak vlaka u buzetsku stanicu.

»Pingente-Buzet«, pročitah na pročelju stanične zgrade... Tu sam.

Na peronu gospodin sa malim »spitzbartom«. U ruci mu kukasti štap a pod pazuhom snopić novina i knjiga.

Silazim.

— Josip Bačić, učitelj — predstavili mi se gospodin sa bradicom posmatrajući me pri tom brižljivo onim svojim dobročudnim nasmijanim, pronicavim i uvijek treptecim očima.

Ovaj prvi susretaj sa prijaznim i ljubaznim kolegom u nepoznatom kraju raspršio je namah moje neraspolaženje i povratio mi u dušu mir, što su mi ga još čas prije smutili oni prvi dojmovi o onom svom gnijezdu visoko na brežuljku nad zamaglijenom dolinom Mirne.

Upitismo do prve kuće.

— Gospodin Frane Flego... a ovo je naš mladi učitelj u Sovinjaku — upoznava nas Bačić tarući si pri tome ruke, a da si nisam nikako mogao protumačiti zašto.

Pred mnom stajao je krunjnj i čovjek sa neobično dugačkim brćima i lijepim, umiljatim ko baršun mekanim očima... Ime, koje mi je bilo dobro znano i alik poznat mi po slikama u »Našoj Slozi«, jedan od naših najbistrih ljudi, koji su se bez naročitih škola podigli visoko nad razinom prosječnosti i istaknuli kao vodici i učitelji našega naroda u Istri.

Flego mi stisne ruku i vidno zadovoljan našim dolaskom provuči si par puta obim rukama svoje ljipe urediene i ponovo njegevane brkove vodeći nas u sobu, gdje je već njegeva uzorna gospodja prestala stol.

— Dakle u Sovinjak?

— Šalju me... tako glasi dekret...

— Neće vam biti zlo... Tamo ćete doduše imati borbe, ali mi se eto svr borimo... Sovinjak je mali osinjak — osmehne se dobročudno prokušani narodni borac. — Ali vi ćete se snaći. Nači ćete tamo našeg Žiganta Sirotića-Matišu, Sergobane, Kosmića, Matulina, Miha Majera i druge, a pored toga tu su i naša junačka Jermanija, Pračana, Polje itd. Svi će vam oni pomoći, a vi samo mirno, mudro i uvijek istim odmjerenu korakom dalje... Pokorit će se oni... Ne bojte se sova, ako su to i noćne ptice... nasmije se ponovo razneženi buzetski lav sa Počekajem.

Riječi izvirale su mu iz ustiju poput nekog mlog i slatkog zuja i padale na vru dušu kao blaga očinja poduka i blagoslov na pokretnici iz diačke bezbrižnosti i zbiljski život. Postao sam njegov. Osvorio me potpunoma i od toga sam ga dana i većim zavolio i cijenio. Naš otac, koji sa Počekajem, sa one visoke posmatralice pod surom brdskom kosom Čičarije ravna i upravlja čitavom kotlinom i okolnim mještima, dok mu je Buzet hram u kojemu gori nježovo vječno kandilo za dobro i sreću izmučenog i prezrenog istarskog se-

ljaka. Frane Flego — apostol i svećenik, skrbnik i otac malog čovjeka, a Počekaj svetište, gdje se poljeva vodom krštenja i budi na život i borbu.

I kad smo se narednog jutra sa izaslanikom Mjesnog školskog vijeća, drugom Bačićem, verali po onim lomnim serpentinama iz »Miniere« u dolini Mirne do surog Sovinjaka, moje su se misli i opet vraćale k Počekaju, k Franu Flegu, u onoj bijeloj i pristaloj kući, gdje sam primio prve upute za ulaz u krš zavedenih i zatravljenih magičnim štapićem samozvanih gospodara iz Poreča i Buzeta.

— Tamo ćete imati borbe... Sovinjak je mali osinjak — ponavljao sam u sebi, kad smo već pod samim mjestom stali susretati prve ljude — tajanstvene, mučaljive i nepovjerljive... »Per me si va nella città dolente...« — dolazili mi u pamet stihovi iz Dantove pakla...

Na ulazu u selo mališko se lečnuh. Na »Peknjici« dočekao nas skup mladih ljudi sa nahterim šeširima, ispod kojih su probijali njihovi mrki i neprijateljski pogledi. Ne rekoše nam ni riječi.

— Ose Frana Flega! — izmrši ispod brka nasmijano uvijek dobro raspoloženi Bačić. — Ali... »non cruciari!... Zvrat će ti oko ušiju, al uboda se ne boj... Žalac im je već dobrano otupio, a domala će im i posvema ispasti...

Udjosmo. Na terenu smo, u jednoj ujetnoj podignutoj tvrdjavi neprijatelja opisanoj sa sviju strana našim življem. Sjeduša oaza, greben usred našega mora, kćegu sa sviju strana zapljuškuvali probudjene narodne svijesti. Tek mu se još po koji zakrsljali izdanak ropski ulagiva i sliubljuje sa njezinim surim kamenjem...

Selo daje utiske stare košnice iz koje pčeće ne lijetaju daleko.. Ukleto ostrvo.. Selo umiručili...

Pod ladanjama pred crkvom čovjek kruštravih brkova i malih ko iskra žarečih očiju. Pljucka pojalo na obje strane, razgovara i diže na mahove svoje debele sukniene hlače, koje mu onda i opet padaju duboko ispod trbuha. A tu im i jest ono pravo mjesto... Druga su pitanja preča...

— Naš Žigante — »Furlaneto« — predstavlja mi ga Bačić stišćući mu ruku.

— Ja sam Kraljić, vaš novi učitelj.

Žigante se nasmješi voliko, podigne i opet obligatno svoje hlače, protare si ci-jelom nesnicom brkove i premještavajući si po stoti puta svoj kestenjasti šešir, kojemu inače nije nikada mogao naći pravo mjesto, izusti:

— Mi kralje i trebamo. Naša je mlađa vojska već dugo bez njega, a to je ono što ne valja. Povest ćete je, a mi ćemo svr za vama. Put je prokrčen, a ova šaćica zanešenjaka neće nas zaustaviti u hodu... Vedri se... vinogradni su obrezani... smiješio se dalje zadovoljno stari Žigante nudajući nas »prezom« iz svoje velike koščane tabakere.

Drug i saradnik Frane Flega. Jedan od stozera na kojima je počivao važniji ogrank prostrane buzetske općine. Knez Sovinjšćine.

Prokušani strateg izložio mi je ubrzo čitav svoj plan. Izlizani štapić od suhe drenovine bio mu je na večer u neprekidnom pokretu. Za ognjištem uz bukletu nicala su u pepelu sve kule, kote, sančevi, sela i zascoci i ja sam već imao pred očima čitavi plan i tajne karte generalštaba u kući kneza na Stenicama. — A na rednih dana zaredali njezini generali i drugi subalterni, da mi se predstave i da mi se metnu na raspoloženje. Meni. Stari Sirotić-Matiša iznosio mi pred očima tajne puteve neprijatelja do njegova rajona. Polako — škandirajući i usipavajući si pri tom na mahove u čaši vode svoju obligatnu »soda-bicarbonata«. On je bio general na Polju, za obranu s boka, što je dolazila preko Bregova i na pola već porušene neprijateljske utvrde na Vrhу. — Stari Matulin, »Penzionato«, general-major iz junačke Jermanije. Pretstavlja mi starog Vivodu-Meniguca, šefa tajne policije i tjelesne straže kneza. — Dolaze i Sergo-

beni, tanki i vitki ko jele. Topdžije za ju-ništvu i zasluge. — A onda tiho, posvema tiho primice se šef kvarta sa Pračane, stari promišljeni Kosnić. Gračić — po bradi i po nastupu. Predaje mi klučeve svoje utvrde na jastučiću svoje mekane i plemenite duše. Slijedi ga Miho Majer, klučar tjesnijih ulaza i diplomata na dvoru kneza, a inače i šef dopisnog ureda te jedan od savjetnika našeg Ministarstva u Buzetu. — Zaredali onda niži časnici, sve od kapetana do potporučnika: Anzulo, Ninić i Bepo, sinovi »Zaneta Groznoga«, Kranjčić iz Senja, Jermani i Vivode iz Jermanije, Sirotići iz Polja, Rušnaci i Vivode iz Pračane, a onda Zidarići, Vito-lovići, Črneke i drugi. Svi sa iste staze, odvražni i smjeli. — A na posljeku stari Silvestro Vitolović, uvijek nasmijan i suzni očiju i sa velikim modrim rupcima u ruci. Tielesni čuvar svakog našeg učitelja i svećenika i kroničar svih dogadjaja, sitnijih i krupnijih. Cita iz pameti, sve redom, sa danom, mjesecom i godinom i ne ispušta ništa. Priča dugo, a onda završuje:

— Učitelji su im trn u oku, kao i svećenici! Tako je bilo sa Carom-Eminom, Rajčićem i Bačićem, a tako će biti i s vama Nego vi znate onu o Mažuranićevom maločetij... Ima nas medutim i više, a zamake su im providne... Nebojte se, čuvat ćemo vas... Dva uzastopna hica sa Stenica ili sa naše Fortice i klanci će prvorvjeti — danju i noću...

I tako redom, dolazili su svjemu strana, da mi ispolje svoju lijepu i plemenitu istarsku dušu. A onda odlazili i pričali selu o meni: imamo ga... došao je... naš je...

I tako je u nekoliko prvih dana mog boravka medju njima zaključeno »ratno vijeće« i bojni su već topovi bili porazmješeni na svim istaknutijim mjestima operativnog polja, za obranu i iuri protiv glavnine u Buzetu i njenih ekspozitura u Sovinjaku i na Vrhu.

Borba je započela.

Pod mojim prozorima čuli se noćni bojni povici: Zadev!... Morte!... Glavni pobočnici Luigia-Guardabasso i drugovi. Mute mi noćni san, prijete i izazivaju, ali uoji kapci na prozorima ostaju zatvoreni. A oni ih onda potresu sa nekoliko kamenih kugli iz svojih bojnih topova i nestaje ih u sjenama tjesnih i vlažnih uličica. Dan ih medutim zatiče u našim dalinim nasratnjima, pri svjetlu i suncu... I u okolini slave se naši triumfi. Zastave se već negdje daju na površi mesta, dok se drugde polako pomaloj, gotovo još nekud plahirno i stidno, kroz napola rastvorene prozore.

Boji se razmahao a klipovi pod mojim nogama sve češći i gušći. Dizem noge i ne sustajem. Generali provjetriju prolaze i klance. Iz Buzeta dolaze sve utješljivije poruke: Neprijatelji uzmiće, ponestaje mu municije i — hrane... Naprijed!... Vjera u konačnu pobjedu raste. Nismo sami. Uz nas gori na stotine i hiljade živih baklja, koje ne izgaraju... Istra traži svoje! Bog je s nama!

Zatekla me tako i prva Badnja noć na otvorenom bojištu. Hrist se radiao. Vanj pritisla ljuta zima i snijeg polako pršio nad selom. Selo ljepše i pitomije. Prekrilo ga bijelo velo nevinosti velike i svete noći. Prozori svuda rasvijetljeni. Ladonje pred crkvom uljuljane u san i prekrite koprenom nedužnosti i pokore... Pod njima siedala pusta i ledena. Zvonik vidljiviji no obično, opran i pomladjen... Badnja je noć! pod pobijeljenim krovovima gore badnjaci, posjećeni u našim šumama... Blagoslovjeni su uzdasima i molitvama staraca, koji pri tome ne zamijenjuju hrvatsku riječ po azbuci svojih mlađih. Ne mogu... ne znaju... Ta je njihovo, a starci se običajni moraju poštivati... I niko se ne buni... Sveta je noć!... A moje misli odvajaju se od seba i lete nekud daleko da se onda i opet vrate stapanju se sa dragim mi selima u okolici, gdje se za starim ognjištima i raspirenim badnjacima razliježu naše piesme u dimu tamjana sa naših oltara.

Srce me vuklo napolje u sniježnu i le-

denu noć. I probih se po nekom tajantom sagu u bijelu pustoš. Prve stopce u snijegu badnje noći. Moje... Osamljen?... Ne! Uz mene se stisla moja verna dvocjevka, tiba i mučaljiva, ali goruća u nekoj divljoj čežnji da se razviće u toj tišini svete noći.

Sa Fortice odjeknuše dva uzastopna hica. Progvorila je moja šarka smjelo i ieko. Znak uzbune, zov očaja — SOS.

Sustah. Tišina. Sa zvonika odbijaju satovi otegnuto i pridušeno. Ne brojim ih, već se plahirno vučem uz visoki zid groblja i sklanjam pod jedini spomenik — nadeđe razpatog Hrista. — Dolje u selu zanjenjima pjesma... Čuti su me...

Pred jednom kućom u nizini zavljao neko gorućom glavnjom. Kolut zažaren poput usijanog obruča. Odazov?... Razumjeli su me... Ne čuje se i ne vidi ništa, tek što se na pragovima ponajlju mala svijetla... goruće duše smjelih... A onda se gube kroz klance i šumice i posvema ih nestaje. Jedno se još samo niče i upravlja prema Sovinjaku. Na mahove staje, naginje se, ko da se klanja, a onda i opet kreće dalje.

— Dolaze! — izvine mi se iz grudiju pridušen uzdah. Obuzeo me strah. Što će biti ako uistinu dolaze i ako udru u selo? Niže li moj pothvat presmirom i opasan? A možda i drzak?...

Pod selom ugasilu se odjednom i ta jedina dršćuća iskra. Tamno ko u rogu. Tišina... Prevarih se!

Ali nečiji pridušeni kašali. Lečnuh se. Dolaze! Tu su! Ne sumnjam više. I ko strijela pobjrzal nizbrdo da predusretnom zlu i da zapriječim gotovu bunu.

Na pragu u selo sastah se sa četom od tridesetak ljudi. Svi zaogrnuti preko glave kaputima i gunjevima pod kojima nešto krli... Pred njima starac... Vitla nekom kvrgastom motkom i stupa neustrašivo dalje korakom mlađica.

— Stanite ljudi!... Nije ništa!... Sve je mirno!... Sveta je noć... Pozdravljavas iz moje dvocjevke, da vam bude srećno i veselo badnje veče... Našalih se... Oprostite!... Slavite i dalje veselo rođenje Hristovo... I hvala vam!... Stoput' vam hvala!

Ljudi se dobroćudno nasmijase štisćući mi ruke i čestitajući mi srećne božićne blagdane. Završio najstariji, onaj sa kvgastom batinom, izmršivim kroz zube: Neće oni vas, neće, jer — po majku, neću Boga raniti... i poljubivši me u čelo uputi za svojim drugovima, koji su se veselili i razdragani vraćali svojim kućama; izvršili su dužnost i održali zadani riječ...

Još sam dugo slušao njihovu staru svetu pjesmu: »U sej vrime godišće«, što mi je iz dalmajne dopirala do ušiju, dok mi se nisu u očima zakrijesile dvije krunpe suze, da mi osvijetle put sagradjen na čeličnom karakteru dobrih, plemenitih i jedinstvenih istarskih ljudi...

Ovako su Istrani vodili borbu, čuvali svoje ljudi i gradili svoju srećnu budućnost, u koju su nepokolebitivo vjerovali... Vjerovali i nadali se... Hrist se je rađao...

Ostadoše, al im nove ceste neće zemesti stare tragove...

BREŠKI ZVONI

Zulji su storili
Velu crekav belu,
Z lepimi oltari
Nakutili celu.

Svelemu Osipu
Posvetili su ju
I zvoni kupili
Da se dugo čuju.

A ti zvoni breški
Lepo su skladati:
Mići, srednji, veli,
Veli, srednji, mali.

Jutro, polne, večer
Oznanjavu slike,
Zov

ZVANE KASTAVAC:

CASTAVSKE USPOMENE

(IZ SPOMENICE O 25-GODIŠNJIČI KASTAVSKE ČITAONICE, GOD. 1892)

Kastavska je čitaonica bila osnovana godine 1866, dakle ravno dvije stotine godine poslije slavne kastavskе bune. Bilo je to vrlo zatvoreno društvo. Pretsјednik joj je bio kastavski plovan, časnici su bili učitelji i općinski činovnici, imala je svega dvadeset i dva člana (medju njima tri egzotična plemenitaša) i osam počasnih članova, najslavnijih imena u Slavenstvu. U nju nisu imali pristupa ni svi kastavski »grajani« a gdje bi »vanjsčaci«. Istom godine 1880 bilo je primljeno nekoliko građana »nižega sloja«, a g. 1869 bilo je odbijeno jedanaest mlađića, koji su tražili članstvo ovom molbom:

»Slavni odbor Čitaonice kastavskе. Mi potpisani mlađici sabrasmo se i odlučimo zamoliti Slavni Odbor ne bi li nas primio u kolo slike svoje, jer i mi Slave smo sinovi, jer i nas je jedna majka rodila, jer i mi smo potekli iz skalnatih bregovih, jer i u nas su tvrda slavjanska srca. Potrudit ćemo se, da od našega ponapanja zla govorilo se ne bude i da čast slavne Čitaonice ne malaksa već da se uzdigne.«

Nas je do toga čina dotjeralo domoljublje i volja k naučenju lepših i korisnijih stvari.

Ako izvoli Odbor slavni primiti nas, molimo da nam odgovori kako i što, ako ne, mi sveđeno Slave smo sinovi.

Domoljubna narodna i pokorna mlađeđa. Slijedi 11 potpisa.

Da bi se lakše razumio ovaj jaki stil domoljubne mlađeđe, treba znati, da je, u ono doba patriotske romantičke, kastavskе Čitaonice, kao prva u Istri (druga je bila u Puli osnovana 1869), o svome počinjući s pjesmom, koju je »spjeval, ukajdio i Čitaonici u Kastvu posvetio« slovenski glazbenik Miroslav Vilhar, a čija je prva kritika glasila:

Mi Kastavci Slave smo sinovi

Jedna nas je majka rodila

Tvrđni to so skalnati bregovi

Tvrđa to so slavjanska srca.

Pa ipak u tome je društvo, gdje bi se mislio da su u tišini šušteli samo listovi čitanja ili zveketale figure na sahovskoj ploči, — nikla i bila ostvarena misao saziva prve velike narodne skupštine u Istri, Tabora, koji je održan god. 1871 na rumenom brdu Sv. Mihovila (brdo je ostalo preko granične žice) okupivši i mase naroda, premda su protivnici kroz mističnu Kastavštinu širili glas: »da će (Tabor) uništiti Kastavštinu, jer da će joj napraviti veliku štivru (porez) a Kastavci redom da će u vojnike; da će Kastavščina pasti pod Hrvatsku, gdje se i od kokoša plaća porez, da, i od žene«. Zlobni susjedi pričahu, da je jedan Kastavac pošao na Sušak i pitao jednog sušačkog podrugljivca: je li istina da se kod njih plaća štivra i na ženu, a Sušačanin da je to potvrdio i još dodao uzdišući: »ja, i na kavidal i na užorut«. I da je tako nekoliko lakovljivaca izostalo od Tabora bojeći se štivre na ženu.

Potpuna demokratizacija društva izvršena je god. 1881 kad joj je za predsjednika došao Dr. Laginja. Te je godine dobila ime »Hrvatska čitaonica« i nova pravila, koja je Namjesništvo u Trstu odobrilo ovim rješenjem:

»Svjedočuje se postavni opstanak Hrvatske Čitaonice u Kastvu po pričujočih statutih.«

U ljetopisima društva upominje se Barbara Mate, zajedno sa Spinčićem, još god. 1874 u pokretu za osnivanje »Bratovšćine hrvatskih ljudi u Istri« koja je takodjer potekla iz Čitaonice; na zabavi 14-5 1876 držao je govor Laginja Mate stud. iur., a za zabavu od 23-2 1882 on je sastavio saljivi igrokaz »Šilo za ognjilo« i u njemu igralo Milana Vojvodića, krajškog satnika, zapovednika kastavskog puka »Nebojsega«, koji se je sakupliao za sedmogodišnji rat protiv Prusije (1740). Iznos seći sadržaj komada, Spomenica priča: »No prkosna mladež stade zadirkavati starca (Tomašića), kako se je on, sudac kastavski, sakrio u dimnjak kad su onomadne Kastavci bacili kapitana u Lokvu«. Nema Kastva bez Lokve. I jedna od pjesama u dodatku Spomenice sjeća nas svojim izrazima na taj dogadjaj:

Stari, mlađi, oci, dica,

Bog će pomoći i Trojica,

Stavimo se mi eravat

Ja i brat i brata brat!

Pa, po mišu, tko je onda bio sudac. Tomašić ili Kinkela? Bila su obadva. Stari Rim je imao dva konzula, stari Kastav dva suca. Statut, slobosćine i pravice!

Za jubilarnu zabavu od 24-1 1892 sastavio je pjesmu »Kastav-gradu« Rikard Katalinić Jeretov a uglazbio ju je Matko Brajša Rašan. Ta dva čestita imena pojavila su se u istom svojstvu i na jubilarnoj svečanosti Čitaonice pulske (1909) sa pjesmom Divić-gradu. Barbara Rike pjeva

Za hrvatstvo dično sveto

Ustao je prvi on

Prestrošio pleme kleto

Probudio rođni dom,

On bo prvi vraga snrvi

Prvi shrva davnji iad,

Na obranu prot tiranu

Prvi stao Kastav-grad!

Stare slave imamo dakle dosta. Još da se hoće da nadje neki umiješni jurist i uvjeri kastavskoga Malika, da ie propašču Austrije izgubio snagu »tištamenta«, pa da Malik izda Ivi Jardasu ono dvanaest katratele cekini što su zakopani u Roščima, pa da Ive s temi beči izvede one grandiozne hidrotelničke radove od Brajdice do Fortice (vidi božićni broj »Istre« g. 1937), eh, pa da onda, po tekstu u Spomenici, zagrmio:

Hajd lumbardu na zid vali
Bubanj na bok, pušku v ruke,
Bubnjači, viči, strelijači, pali
Trum tum be, pum! Trum tum be!

MIKULA LETIČ:

ZNATI JE TREBA!

Nisem pijanec. Včasih pa rad stopim v gostilno in sedem h kozarcu vina. Saj sem Slovenec.

Tako je bilo tudi oni dan v Ljubljani. Sedel sem v eni tistih gostin, katerih imena je poznal že Prešern ali celo Trubar, ter gledal okrog sebe. Mize so bile dobro zasedene, — saj smo Slovenci — družbe so bile boli ali manj glasne. Ne bom jih podrobno opisoval. Stopi, dragi čitatelj, v kako tako gostilno, in kar boš tam videl, sem ta dan videl približno tudi iaz.

Naenkrat sem opazil moža, ki se je gibal od mize do mize. Pri vsaki mizi je postal, nekaj priopovedal, ljudje so ga malo poslušali, nato so odkimali z glavo, in hajdi k sosednji mizi! — Bližal se je tudi moji mizi. Ugotovil sem, da je srednjih let, zanemarjene in zapuščene zunajnosti, vendar pa je kroi njegove oblike, izraz obraza in korak kazal, da je mož videl boljše čase.

»Dober večer, gospod!«

»Želite?«

»Gospod, za mal dar prosim, že od si noči nisem jedel. Primorec sem, prebežal sem čez mejo, Italijani so me...«

»Le počasi, prijatelj, sem ga prekinil, zmanjkalov Vam bo sape, posebno, če ste lačni. Sedite, večerjali boste z menoj in potem povesete svojo zgodbo.«

Ponudil sem mu stol, oči so se mu zasvetile in ob enem nezaupnom pogledale. Ponudil sem mu stol v drugič.

V takih ljubljanskih gostilnah, kakor sem jo zgoraj opisal, ni mnogo izbere. Jeterca, gulaž, kranjske klobase z zeljnim in nič več. Moj novi znanec pa tudi ni bil izbirnik. Prepustil je meni sestavo menuja, češ, vse je dobro, samo da je toplo.

Mož ni lagal! Jedel je hlastno. Med tem ko sem iaz ugnal porcijo jeterca, je on spravil jeterca, gulaž in kranjsko klobaso z zeljem, k vsakemu dva kruha. Tudi je pridno zalistival. Bil je pristen Slovenec, moje usmiljenje se je pretvarjalo v simpatijo.

Tudi cigareto je vzel iz potem je kar sam začel:

»Hvala Vam lepa še enkrat! Nasitili mi niste samo telo, ampak tudi dušo. Ne morete si misliti, kako je človeku hudo, ko je toliko pretrpel, vse radi svojega narodnega prepričanja, ko je moral zapustiti svoj rojstni kraj, svoj dom, družino, ko pride med brate, poln idealov, poln dobre velje, s prekipajočim, odprtim srcem, in ko tukaj ne najde razumevanja, ne najde dela, ampak samo zasmeh, zaprti vrata, ledeno hladne obrale, odkimavanje z glavami, pomanjanje, glad...«

Sledila je zgodba, čisto navadna; kljubu vsej svoji tragiki, čisto navadna zgodba. Bil je priden podeželski trgovec, zaveden Slovenec in zato trn v peti raznimi oblastnikom. Nakjer ni zatajil svojega narodnega prepričanja, začeli so ga šikanij-

Nek strepeču ribe u moru
Nek ostave zveri goru
Mora valje past mrtvā
Koi' potkapa naš Kastav!

Sve je to, naravno, simbolički rečeno, ier su Kastavci danas sasvim drugi narod nego li su bili u doba Morela i Valvazora. Pržun u Kastvu je uvijek prazan, stariji su se smirili ier su se osvijedočili da, i ako su pali pod Hrvatsku odnosno Banovinu, nema štire na ženu; mladež je, kako smo čuli, domoljubna, narodna i pokorna; sví su pak, u dugoj korizmi provedenoj u pravčnoj sreći, okopnili i stegli kajše odnosno kurdeli od brhana. Lako ti je sada biti kastavski kapitán!

Lipo:

MALEČKAR

Malečkar je bil grd in kosmat. Tudi gledal je kosmat. Smejal se tudi ni lepo. Režal se je, in bi mu takrat lahko potisnil v goltanec pest soli kakor domačemu govedu.

Malečkar je bio prav za prav lenuh. Na vodno je čepel pod grurom ali za mejo in si obirai uši. Kaj je takrat Malečkar mislil, ni znano. Mogoče je sam pri sebi zabavljai češ ljudi. Možno pa je, in je skoraj gotovo, da je koval načrte, kako se bo maščeval nad vaškimi pobalini.

Vsaka vas ima pobaline. Zaradi njih je Malečkar veliko pretrpel. Ti pobalini so bili vaški otroci z grdimi razvadami; čim se je Malečkar pokazal na vas, se jih je zbrala gruča, tekala za njim in ga obkladala s pričimi.

— Zmazki zanikni! — ie režal nad njimi. — Se bom skril za grm! In če mi pride pod goračo sam sveti Luka... Misil bo, da mu je padla tepka božja na glavo! Lumpje! Razbojni! Oh, povero Malečkar... Sveti Jožef in Marija, bodita moja kompanija...

Malečkar se je dril s hripavim, jokajočim glasom. Solze so mu tekle v črno brado. Pobalini pa so se režali...

Pobalnom je Malečkar zameril, bal se jih ni. Plašil se je psov in vojakov. Zlasti vojakov. Vedel je Malečkar, ne otresel se jih s kričanjem ne s palico. Zato se jih je izobil. Vojakov in tudi psov.

Malečkar je živel od dobrih ljudi. Namečec od tega, kar so mu dobri ljudje dali. Vendar so ljudje tudi hudobni. Trdili so, da je Malečkar zmešan — s čim, tega niso povedali. Trditev so podpirali s kretnjo roke, ki so z njim napravili čudno znamenje na čelu. Venda so mislili, da ima Malečkar v glavi uro.

Klub temu je bil Malečkar navaden beča. Prav nič se ni razlikoval od toliko in toliko drugih beračev. Usred se je po navadi na prag. To je dedna pravica, ki si jo berač lastijo.

Ljudje so dobri in bi lahko povabili Malečkarja in hišo. Malečkar pa je imel uši in teh se ljudje branijo. Uši na splošno niso priljubljene.

Zato je Malečkar obsedel na pragu. V kosmatu čeljust je momljil molitev, dokler mu niso prinesli sklede zelja.

Zelje je cenil Malečkar malo manj kot svinjsko meso. Navajen je bil zelja. Postregli so mu z njim pri vsaki hiši. Poleg tega je vedel: zelje, zlasti kislo, je naša narodna jed.

Z ozirom na to bi se Malečkar lahko skisal. Vendar se ni skisal. Umrl je.

Umirajo berači brez posebnih naznanil. Tudi oporok navadno ne pišejo. Umirač tako rekoč mimogrede. Pri nas pravijo tudi — kar na lepem je umrl. Trdit kaj takega o Malečkarju bi se ne spodobilo, ker so ga našli v hlevu.

To je bilo po okupaciji.

Naša vas se je ponašala s krčmo. Krčmar je bil Primož Kržan. Malečkar je upošteval Kržana; upošteval ga je tem bolj, ker mu je Kržan vedno postregel z žganjem. Žganje pa je bilo Malečkarju lek v žalosti in bolezni.

Malečkar in Kržan sta sovražila tujce, ki so prišli v deželo. Malečkar je molčal. Kržan pa je bil gobeždač in je tujcem povdal svoje imenje v brk. Ti so se razburili in Kržan je moral čez mejo.

Krčmo je prevzel tujec, ki je imel črno žensko, kosmatu dušo in psa, ki so mu tekli Fido.

Posej se je Malečkar krčme izogibal, dokler ga ni zgrabil v črevesiju. Spomnil se je Kržana in žganja, pa se je odločil.

Pridržal je na dvorišče. Fido je zarenčal in prikljal na prag krčmarjevo žensko. Ta je zakričala na psa in namignila Malečkarju.

Mesto žganja mu je prinesla skledo. Ni bilo zelje. — Makaroni, — je dejala gospodinja.

Malečkar je bil bolan. Upiral se mu je. Še zelje bi se mu uprl. Tada berač se ne sine zauveriti. Z muko je poziral spolzke makarone. Zasmilil se je samemu sebi: iz oči mu je lezja po kosmatem licu grekna mokrota in se nabirala v ušini bradi.

Takrat Malečkar ni molil. Pustil je prazno skledo na pragu in oddral k sosedu. Dali so mu žganja in Malečkarju je odleglo.

Se težje je odslej gledal tujce. Vendar je še hodil od vasi do vasi in žvečil zelje.

Pa so mu nekje ljudje iz same škodljivosti povedali: Malečkar, naša narodna jed ni več zelje...

To je Malečkarja potrlo. Tudi jedel ni več toliko.

Tisterga dne se je privlekel v Racetov hlev. Na stelji je mislil prespati noč. Najprej je molil, končati ni mogel. V trebuhi se mu je nekaj obrnilo. Spomnil se je na makarone. — Ne bi se jih mogel privaditi. — Je pomislil Malečkar — in umrl

NA STANIČE

Na Staniče, na brežiče

Živice je zvir,

JAKOMIĆ FRANEČIĆEV:

KOKU JE ŠAVEŠTRIĆ HAJA NEKIGA UBIU

Da ne pužabimo naš lepi zajik iz naših lepih storih krovih tamo prek noše droge Jočke, jas, čon van danas nepisat en provi dogodek u lepin zajiki ki se govori u skrajnem kantonu mej Šavrnini i Čiči, ne Buzeščini. Tu se je dugudilo mojemi sosedji Šaveštrići Hajeti tamo pred kvarnor i pet let. Šaveštrić je oš žiu.

Šaveštrić Haja je bio nizek človek, soh koku en bakalar, črn koku en kosič, ma mojen koku en ragačina. Dobar je bio un delavec. Imeu je en por njiu, dvo vrtiča, en por kokoč i puna hiš otrok. Saka nedreja je hudič ne zornica, a saka korizma ne spoved. Ni kleu, somu kada ga je žena škola, je hitiu kaka »oštija«. Pu zime je hodiu u Trs ne delo, — nosit malta zidaron. Ma onibot so bile lepe žornode i on je u por meseci zaslizu nikoliku lepih fiorinu, da si je mugu kipit mojhanički prasiči, en por postoli i da ploti nikuliku šteure. Kada je prišu doma, nidor ni pužabiu prnes sobon ena štroca belega kroha za otroke, a ku je puno zaslizu, anka en kvart kafe. Njegova žena Anica ni bila ni velika ni mojhana, ni debela ni mršava, toku, — nekaj srednjega. Pametna i šparovita ženska. Oni dvo so vezoli kroi s krojenim koku so mugli. Mesa so retko jeli, ne Vazen i za Božič, a bakala ne Vilja božja i ne Veli petek. Bože moj, droge dneve maneštra od kapoza ali repe, palenta s šephon ali s pomidori, skrob, broskve, kumpir ne bale, radic : salota. To i tamo en bakončič konpanadiga, en por klobasic, ma od tega se niso nejeli. Unoliko otrok bi bilo pojelo anka Bogi noge .

Postimo sada tu ča i gremo daje. Šaveštrić i jas smo sedeli en cespudon u hłodi pod mješon. Tu je bilo angosta meseča 1907. leta. Bilo je tepllo koku u paklo. Ja son biu ne vakanci koku študent. On je pipau soja pipica, a jaz puluvica španjolka, mepar da je bio ungareže Ma da son imeu več črne mojhane muštače pod nosom, senako so se bou pipat pred mojin sada pokojnim očen, Boh ga pomili! A biu son irkalas i gledau več za dikajinama... U ono vreme so otroki imeli rešpekt pred očen i materon (recimo pravo, pred materon eno molu manij), a ne koku sada, boh mi prosti, kada je mladina štošora...

Vručina je bila. Ukuli nas so tiči kantoli, metiji so leteli od rožice do rožice, a krove so posle travo po Drnjelovici. Mi smo čakuloli sega vraca: o štrigah, vukodlakih, mrtvih, madroni i kaj van znon sada kaj. Ponjer tega mi je pučeu guyurit o sudotih. On se je štimau, da je bio sudot. A znote zakaj? Ki ne levi ni biu zet za sudota, za njega so guyurile ženske, da mu fali puluvica nekiga... Šaveštrić je sližu poli landvera u Poli. Bržen landver s Šaveštričem, zato je Austria šla u remongo. On ni mugu nanka kukoč ubit, a prije bi ga bio kopol vidriu, nego da bi pumili, da streja u človeka. Ma kaj se je dogodilo? Naj Šaveštrić son guyuri.

On mi je guyuri: »Dragi Jakomić, koku sudot son ti prišu u Pola. Tamo so me ubukli koku enega cigona. Sudočka barata mi je prišla du vola, a bluza koku eno vreče, da ne rečen kaj je bilo z bragešama. Ma provi post, pajaco. A znoš, Jakomić, kaj smo jeli? Prežgona joha, kisela panjoka i črno kafe. A, a, tu ti je bilo dobro za štomih, ulita, srce i jetra. Ma biu son zdrav koku en tič. Se malatje so šle s vragom. E, e, znoala je Austria kaj dela... Ponjer dvo meseca so me stovili ne vohta ned Pola poli forteca. Ne reporti so mi rekli, da kada vidin človeka bliži fortece da moran iz sega glosa zakričat punemski »haltberda«. Nidor nison te besede čou. Tri bote se more ta beseda zakričat, i u človeka, kateri ne stone, se mora strejet magari direto u srce. Kada son to čuo ne reporti diboto da mi je slabo prišlo. Jaz, Šaveštrić Haja, strejet u živiga človeka, a du sada nison nanka kokoč ubiu... Ma nison ja šempio i prpros. Ali s droge bande mi je reku Miran iz Štrpeda: »Zamerkaj Silvester, Dinst je dinst, a klobase so klobase.« Bržen jas son ti biu koku u ognje. Zene bande sveta vera govorit: ne ubij, češ poč u paku, a z droge bande: ubij, ku ne forteca če poč u arija, a ti, Šaveštrić, eno por let u garnisonsrest. A moja mloda Anica? Ježumarija, boh mi prosti, kaj ču ja storit? Pamet mi je bila zmocena, u glave ena prava maneštra: šklop, doša, arešt, smrt i moja Anica. Pasja vira, ma ne enem rapporti stovili so me ne vohta. Pu dnevi je šlo lepo. Son špašzau gori i dolu pu trave, gledau dolu ne mori koku Medulinci riboloviju, a tamo dolu prek ceste son zamerkau ene lepe dikajine ne enem okne. Hm, vražje je imela oči, a bela je bila koku sneg i kravava koku en garofolo. Ona mi je nemigovala, ma jas son biu u dinsti. A kaj bi rekla moja lepa Anica? Son si misliu, boh me očuvau od greha, hodi ženska s vragom, da si ne špurkon doša... I toku je don pasau i prišla noč. Mene je taknolu poč oš ne vohta od punoči do dveh pu punoči. U večer smo čakuloli, pipoli i žrli komisbrot. Mene so me držoli za norca, da son švoh i debole i da nison nikakou jinok. Ma jas nison bacilau nič, i u sebi son si misliu, morebit imate anka pravo... Doli ne zgornike je tuklo punoči, kada son prezu dinst od Zvanet Mikulavčiča iz Nogle, boh mu daj zdrovji!

Ta moja prva noč ne vohti je bila črna koku katu izvan, a tama koku u trebobi. Šklop, — ti biš u hrvackim zajiki reku kapitanu in barbanski Mariji 51/37.

Mogorović dr. Ivo. — O istini 42/37. O slobodi 43/37. O pravdi 45/37 46/37, 47/37. **Krapš, Jože.** — Štucinkino vstajenje 13/37. **Magajna Bogomir.** — Legenda o Marti, kapitanu in barbanski Mariji 51/37.

Mira. — Ekskurzija romanistov v Italijo 49/37.

imeu, vrah ih zet se skopa. Špažižon ti ja toku zgurin i zdulin. Mir i tama, da nisi vidiu nanka prsta pred nosom. Misli moje so bile poli moje Anice, kada neenbot je nekaj šušnulo... Neka mrllica mi je passa po celin teli... Ki vrah je tu? Stojin jas tiho, a srce mi je tuklo koku nidor u mojen živjenju... Sajeta božja, nekaj se jače i bliže šuška, o sveti Šaveštri moli za mene... Zomen šklop »in di Hand« i čokan, ma neki vrah šuška i šuška... Od stroha son biu mokar koku da son se koučau u mori... Son sebi son si reku: kurajo Šaveštrič... Iz sega glosa son zakričau »holtberda«, a prs son stoviu ne peteši od šklopa. Ma. Ježumarija, šuško... ki je se daje i bliže... Sada je bilo treba zakričat drogi bot, ma jas son enu molu počokau. Šuška jače, a sree moje tuče oš jače... Drogi bot son zakričau kuliku son mugu »holtberda«. Bragešo so mi se tresle koku ne vetri... Pumisliu son: ne doša, ne mrtviga, ne arešt i ne moje Anice... Pumisliu son se Bogi... i prekrižu, pusjošau i čokau... Hrs, hrs, hrs je šuško se bliže, a jas son u ime Boga treti bot zakričau »holtberda«, da se je ne largo čolo, a moj glos sigoro se je smiliu anka Bogi i sen anđelon... Oš veča tama mi je prisla pred oči, a sree mi ni več tuklo... Sada son morau strejet u človeka, mama moja mila... Ma jas, proti zapovedi, od stroha, son zakričau i štiri bot »holtberda«, a morebit anka peti i šesti bot, kaj ti jas brižen znon... Šuška on, več je to... vidin nekaj črniča... »sveta Marija, majka božja moli za nas grešnike sada i u čas smrti noše, amen... « U ime Boga zapreu son oči, puvuku za peteši se šklop i — brruummm. Biu son van iz sebe... a nič ni več šuško... mrt je, boh ga pumili... a jas, jas, Šaveštrić Haja, son ga ubiu...

Pučeu son molit, ma neenbot, so priekli si sudot iz vaheimera z enom kapo-

ralon i z enom oberlajnandoň, ki je biu ta nesrečna noč inšpepcion ofcir. So so me prošali da kaj son strejau, ma molu besed je šlo iz mene... Ponjer se prinesli neke loči, i iskoli ubitiga. Jas se nison mogu maknat iz mesta... nesrečna moja doša će poč u paku...

Kada neenbot začojen jas en smeh, ki se je morau čut se dolu du Medulina, Premanture, a deboto anka du Barbarige... Sudoti so se držali za trebobi od smeha, a nekateri so se vojali pu trave. Her Oberlajtnant me je puklicau i jas son prišu bliže. Dou mi je roka, putuku pu rame i mi reku da son jinok. Jas jinok... ki son človeka nedužniga ubiu?? A sudot so se i daje smijoli, i gledali u ubitiga i u mene, ma jas nison od žalosti nič vidiu, i nanka nison znau, da li son ubiu moškiga ali ženske... En gefrajer me je prije za roka koku otroka i pejau me du ubitiga. Son se teu prekrižit, pugledam enu molu boje i kaj son jas vidiu, dragi moj Jakomić? Ubitiga tvura, magareca, koku biš ti reku... Ni mi bilo du smeha, ma senako son se anka jas nesmitau. Doša je bila spašena... Tužniga i nedužniga tvura son trefiu dreto u srce...

Ona noč nison spou... a drogi don son biu puklican ne report. Her Hauptman me je puhvalju pred semi sudot i Šenkau mi je pet figurini. Dubia son urlaub od oson dni i šu doma, a za muje Anice son kipiu multilvena knjiga »Oče budi volja Tvoja« od nošiga velikiga biškupa Dubrile i en brhan.

* *

Šaveštrić je finiu pripovedat, a jas son se smiju od srca. Lepa se bila ona vremena, kada son pusjošau ta istinita pripoved dubroga Šaveštriča... Mlados moja je pila i srkala doh slobode, doh muje ožije domovine, kateri ji šojen en bušić i moj pudzdrav od srca i doše. — — — Boh domovina, oš čemo se vidit — — —

U Zagrebi, ne don Posta 1938 leta.

VAŽNIJI ČLANCI U „ISTRI“ U 1937. GODINI

U lanjskom uskršnjem broju donijeli smo bili bibliografiju važnijih članaka u »Istri« od početka izlaženja do konca 1936 godine. Sada popunjavamo tu bibliografiju s onim što je izšlo u listu kroz prošlu godinu.

NARODNE MANJINE

Besednjak dr. Engelbert. — Viera i materni jezik 13/37.

Grahov Ivo. — Manjinski kongresi 29/37. Rojak dr. Henrik Tuma 51/37.

Peruško Tone — Narodne manjine i demokracija 20/37. ČSR—Njemačka i manjine 33/37. Njemačko-poljska deklaracija o manjinama 46/37.

Žiberna Joško. — Misli ob koroškem dnevu 41/37.

*

* Fašizam in manjine 13/37. Zanimiva razprava o jugoslovensko-talijanskem sporazumu 19/37. Koroško vprašanje 21/37. — Polozaj Lužičkih Srba je sve gor 29/37. O XII. Kongresu narodnih manjina 30/37. Narodne manjine 32/37. Njemačka manjina u Jugoslaviji 36/37. Kongres u Stuttgartu 36/37. Naše manjinsko vprašanje pred mednarodno javnostjo 38/37. Narodne manjine u Madžarskoi i Rumuniji 40/37.

EMIGRACIJA

Akademičar. — Naša akademска omladina 49/37.

Barba Lujo. — Naša emigracija 18/37.

Iveša Ante. — Kontakti i veze 51/37.

Legija Lino. — Slovenska beseda iz Južne Amerike. 51/37.

I. — Naša emigracija 34/37.

Peruško Tone. — Problem naše omladine 28/37. Naši zadaci 47/37.

R. L. — Problem političkih emigranata. 31/37.

Prikordažan. — Sto nas veže 40/37.

S. Milko. — Naša emigracija 11/37. Socijalno vprašanje 13/37.

* Naša emigracija 20/37. Okupljanje naše omladine 30/37.

KNJIŽEVNOST-KULTURA

Boljši Josip. — Spomin na Simona Gregorčiča 35/37.

Balota Mate. — Razgovor sa mrtvim kumom 11/37. Ča je pusta Londra 13/37. Muka Božja 13/37. U zori na Oceanu 13/37. Lipi tiči 25/37. Kuraj 36/37.

Belanić Ante. — Iz mojih uspomena na Artura Gervaisa 27/37.

Car Emin Viktor. — Umjetnikova suza 21/37.

Čermelj dr. Lavo. — Naš tisk 42/37. — Kulturna stopnja Primorskih Slovencev 38/37.

Gervais Drago. — Nasadiše nas, nasadiše... 13/37. Profesor plesa 51/37.

Kosmač Ciril. — 15 marec 1937. 13/37.

Krapš, Jože. — Štucinkino vstajenje 13/37.

Magajna Bogomir. — Legenda o Marti, kapitanu in barbanski Mariji 51/37.

Mogorović dr. Ivo. — O istini 42/37. O slobodi 43/37. O pravdi 45/37 46/37, 47/37.

Mira. — Ekskurzija romanistov v Italijo 49/37.

ralon i z enom oberlajnandoň, ki je biu ta nesrečna noč inšpepcion ofcir. So so me prošali da kaj son strejau, ma molu besed je šlo iz mene... Ponjer se prinesli neke loči, i iskoli ubitiga. Jas se nison mogu maknat iz mesta... nesrečna moja doša će poč u paku...

Kada neenbot začojen jas en smeh, ki se je morau čut se dolu du Medulina, Premanture, a deboto anka du Barbarige... Sudoti so se držali za trebobi od smeha, a nekateri so se vojali pu trave. Her Oberlajtnant me je puklicau i jas son prišu bliže. Dou mi je roka, putuku pu rame i mi reku da son jinok. Jas jinok... ki son človeka nedužniga ubiu?? A sudot so se i daje smijoli, i gledali u ubitiga i u mene, ma jas nison od žalosti nič vidiu, i nanka nison znau, da li son ubiu moškiga ali ženske... En gefrajer me je prije za roka koku otroka i pejau me du ubitiga. Son se teu prekrižit, pugledam enu molu boje i kaj son jas vidiu, dragi moj Jakomić? Ubitiga tvura, magareca, koku biš ti reku... Ni mi bilo du smeha, ma senako son se anka jas nesmitau. Doša je bila spašena... Tužniga i nedužniga tvura son trefiu dreto u srce...

Ona noč nison spou... a drogi don son biu puklican ne report. Her Hauptman me je puhvalju pred semi sudot i Šenkau mi je pet figurini. Dubia son urlaub od oson dni i šu doma, a za muje Anice son kipiu multilvena knjiga »Oče budi volja Tvoja« od nošiga velikiga biškupa Dubrile i en brhan.

* *

Šaveštrić je finiu pripovedat, a jas son se smiju od srca. Lepa se bila ona vremena, kada son pusjošau ta istinita pripoved dubroga Šaveštriča... Mlados moja je pila i srkala doh slobode, doh muje ožije domovine, kateri ji šojen en bušić i moj pudzdrav od srca i doše. — — — Boh domovina, oš čemo se vidit — — —

U Zagrebi, ne don Posta 1938 leta.

NE PLĀC...

Ne plāc, Višnjo, ne plāc

As još nimaš zač

Imit češ još zač plakat

I mater zvat

NAŠA OMLADINA PIŠE...

MLADINI

Ruši smelo vse ograde,
če za svoje sile mlade
nimaš več dovolj prostora.
A ograda je opora
za snovanje in posest;
zopet druge si postavi,
samo v večji še širjav,
da še več bo k tebi cest
in še več nad tabo zvezd.

ALOJZIJA GRADNIK
(Iz zbirke »De profundis«)

FUNKCIJA OMLADINE

Smjenjuju se generacije — po onoj Gundulićevoj »Kolo sreće uokoli, vrteći se ne prestaje...« Stari odlaze, novi dolaze. I uvijek tako — i razumljivo je da se stariji grčevito drže za ono što prolazi — što su stariji to se grčevitije hvataju i života i svega onoga što je njima život učinilo lijepim. I materijalnih dobara koje su sticali, i položaja koje su si izborili i ideja za koje su vijorili barjacima u svojoj mlađosti.

To se dogadalo uvijek — na svim kontinentima i u svim epohama — pa se to dogada i danas.

A omladina od tog života još ništa nije priborila, pa je ništa duboka ni ne veže s onim što je bilo prije nje. Ne veže je toliko da bi htjela ostati na onom dijelu puta koje su prevalele generacije ispred nje. I zato omladina sili naprijed. I ona hoće da prede svoj dio puta u razvoju, da na tim putovima pobije svoje bariake i da malo pomalo ostane na tim pozicijama koje je sama stvorila i priborila.

I u tome — u tom poletu omladine da kroči dalje od prvačne generacije — u tome je i glavna funkcija omladine u društvu. To je njezina prirodna funkcija.

Stariji se tuže na »svoje glavost« omladine. Smeta im i njihova »opozicija«. Boje se putova koji nisu još prokrčeni i kojima omladina nastupa. Ali to nije ni svoje glavost omladine ni opozicija omladine. To je jednostavno njezina funkcija.

Kada omladina ne bi bila takova, omladine ne bi trebalo. Ostati na pozicijama prethodne generacije, znači pripadati duhovno toj generaciji. A to znači i odricanje od svoje prirodne historijske funkcije. To znači stagnaciju — mrтvilo.

A ni tužba omladine da je stariji ne razumiju, nije omladinska. Jer stariji ne moraju, iako mogu, omladinu razumjeti. Da se razumije generaciju ispred sebe treba imati duh iznad prosječnosti i treba imati prirodne sklonosti za uživljavanje i — praštanje. A većina ljudi nije, na žalost, takova. I zato omladini ne smije smetati »nerazumijevanje«. Omladina je uvijek i svuda kročila novim putovima i onda kada je dolazila u sukobe sa starijima.

A ako omladina uspije da upozna dobra koja su starije generacije priborile i da uz to bude prožeta barem minimalnim poštovanjem koje se duguje starijima, a ako se stariji što češće spomenu svoje mladosti, tada može nastati i izvjesna harmonija između generacija koje odlaze i ovih koje dolaze.

A ako je neko u položaju kao što smo mi, tada je ta harmonija neophodno potrebna da se postigne zajednički cilj — cilj za koji se starija generacija borila i koja još ne napušta fronte — koji je isti onaj za kojega se bori i omladina. — (p.)

DESET ZAPOVIJEDI OMLADINCU

1. Vjeruj u svoje društvo, jer ti je u njemu mjesto.
2. Nežeš sretan biti dok se ne budeš mogao u rodnim krajem vratiti.
3. Sjeti se da i ti imaš dužnosti prema emigraciji.
4. Svom svojom snagom podupri svoj omladinski pokret.
5. Nezaostaj sa članarinom društva ni s pretplatom za svoj list »Istru«.
6. Ne grijesi prema društvu, jer se sve to piše.
7. Ne štetuj društvu, jer time štetiš i samom sebi.
8. Nemoj da bilo šta hotimično krivo postaviš.
9. Ne pokušavaj niti u mislima da tvoj narod zavlada drugim narodom.
10. Ne budi izdajnik svoga roda.

B. K.

ZADACI I CILJEVI EMIGRANTSKE OMLADINE

Mi, istarski omladinci, radnici, studenti, djeca, vraćamo se svake subote s naših skupnih sastanaka na kojima se drže predavanja, diskusije, a nedjeljom sa skupnih izleta kući, puni snage i poleta. Oduševljenje koje mi, mladi ljudi, nosimo je bezgranično. Uspjehe koje mi postizavamo na tim sastancima, izletima premašili su i najoptimističnija očekivanja. Nepopravljivi skeptici dolaze kao vatreći pristaše i pobornici k nama pomažu nas, a okorijeli neprijatelji omladine, istarske omladine, kojih imade na svu sreću malo, šute i čekaju na daljnji razvitak našega plodonošnog rada. Sutinje će, čekaće i napokon će se povratiti k nama kao izgubljene ovce, jer će uvidjeti da takvim radom samo štete radu cijelokupne emigracije, jer će uvidjeti da emigrantska omladina radi i da ona želi dobrobit našoj emigraciji. Oni će uvidjeti da omladina misli na budućnost.

Sva naša omladina, bez razlike, uvidjela je usprkos današnjeg teškog i bijednog stanja, da do nje same stoji, hoće li ostvariti nov život, život rada, život kulture, život prosvjete i znanja. Emigrantska omladina je uvidjela, da će jedino vlastite snage donijeti ono za čim teži, da će joj donijeti bolju budućnost, budućnost napretka, budućnost mirnog i nesmetanog razvijanja. Pred našom omladinom bljesnuo je novi putokaz u njenu životu.

Stranica naše emigrantske povijesti se okrenula. Za emigrantsku omladinu je otpočelo jedno novo doba u kojem omladina nije više promatrač u našem emigrantskom životu, ona je odsada važan faktor u njemu. I kao takova ona će u buduću sama pripremati svoju sudbinu. Njene želje i misli, njeone težnje i napor, njeni osjećaji i čuvena slijiva se danas u jednu jedinstvenu pjesmu, koja se jednako ori našim istarskim selima, kao i ovdje gdje živi naša raštrkana emigracija.

Zelja za emigrantskim radom u kojem

MORA DA JE DIVNO ŽIVJETI

Sjećam se svoga djetinjstva u mojoj selu u srcu Istre nedaleko Pazina. Skromni su tamo ljudi, mnogo su pretrpjeli — svega, a i glada. Ali ih ipak još niko pobijedio nije.

Da mi je samo sa tim ljudima živjeti. Nekako mi se čini da sam ja izdajnik kada sam ih ostavio — jer oni su najbliži mjestu srcu. Ali vratiti će se ja vama, hoću, i možda baš u pravi čas.

*

Jednog se dogodjaja za vrijeme svjetskog rata naročito sjećam. Nas je bilo sedmero braće i sestara. Jednog sunčanog dana mi smo se igrali u dvorištu kada je iznenada došao poštar. Mi smo se preplašili, jer kod nas je poštar strogo službeno lice. Zove na mamu. Vidim je kao sadu kako je zaprepaštena dotaćala na vrata. Poštar joj pruži telegram, a ona je problijedila. Traži da se potpiše i pokazuje joj prstom, ali ona mašće glavom i veli da ne zna pisati. (A ni ja nisam znao dok sam bio doma, jer nisam isao u školu. Naučio sam poslije sam). Mi djeca smo se približili i očekujemo što će piše u tom malom zamotuljku. Moli poštaru da pročita. On otvara telegram i skanjuje se da čita. Mami je bilo jasno. I mi djeca samo strepmo i čekamo. I kao danas se sjećam tih riječi iz teleograma:

»Muž vam je pao za domovinu!«

Majka je kriknula i zavapila: »Djeco, ubili su vam oca — nikada više ga nećemo vidjeti!«

Svi smo plakali. A istog dana su plakale još dvije obitelji u našem selu. A sve one koje mi nismo čuli.

MOJE SELO

Moje selo
— to je vela crkve
i žuta podeštarija
i malinica
i pijana oštarija
i dvajsjetak maleh kućic.
I kazarma je va mojen sele,
va kie karabinieri bivajo;
va nje je anka pržun,
va kiega ljudi zapirajo.

I mižijeriji je va mojen sele,
trukinjevega kruha kmeti želije,
ač svaki čantezem kiega moro kade gdadanat,
Govijernu va Romu muorajo dat.

IVAN ČRNJA

Opaska: dialekтом kojim je pisana ova pjesma govori se na Žminjštini.

JUGO I NAŠE STENE

Jugo poleva i tuće va škure dane stene na more,
prihaja od daleka i vaja se put Opatije,
ma trde su stene, črsto pul mora stoje
i jugo se va kapjah zelenih razbije.

Ne more jugo pasat te naše stene i domaće šume
z seh škureh dani one će čršće ovako se stat.
Jutro, va samu zoru, daleko preko mora široka
od juga ni senja neće ostat.

Zaplavat će bela barka po tihe bonace,
sunce će past po celen kraje, po šume domaće, zelene.
a tamo pul mora, ponosite će stat
naše trde stene.

IVAN BOSTJANČIĆ.

Zidarić — Linorez
U DUHU S NJIM

NA CESTI KOJA VODI U PREDGRADE

Večer je bila divna. Zvijezde su sjale, dok bi srpkasti mjesec po katkada veselo zadrijetu u izmeku iza nekog mlijecnog i brzog oblaka. Rijeka je u dolini šumjela. Njen šum je te večeri bio nekako lijep, izgledao je kao da se je s nekim nagodio da mu pjeva uspavanje.

Najprije je prehlađena tvornička sirena zapišila, a potom su neka stara i razlupana crkvena zvona počela da klepči. Pisak tvorničke sirene pa klepka crkvenih zvona i monotonu šum rijeke, to je bio život, to je bilo disanje ove proljetne večeri.

Sirokom, ali vijugavom cestom, koja vodi u predgradje, a koja je bila asfaltirana, šetao se je jedan ljubavni par. Dvoje zaljubljenih sakriva se pred dosadnom dremom grada. Čuo se šapat, pa smijeh, usklik pa opet šapat te slatki i blagi šum vatrenog poljubca.

Pojavio se je mlaz svjetla. Iza toga je prošao veliki i razlupani vojnički automobil, pred čijom dremom se je dvoje zaljubljenih sklonilo u obliži gaj.

Crna i umorna asfaltirana cesta ostaje na čas prazna. Ona uzdiše i jeca i sluša do-sadni šum brze rijeke....

U tamj se pomole siluete dvoje ljudi. Dvoje se radnika vraća kući. Muž i žena.

Oni su do sada bili sudionici onih koji u gradu prave luku, a sada ih, evo, grad odbacuje i šalje ih kući u predgradje. On ih za danas više ne treba.

Muž je vec dugo, dugo bio nezaposlen. Žena je na mršavim ramenima nosila svežan trulih dasaka, a muž je, s rukama zarenim duboko u poderane džepove, kracao uz nju odlučno i tvrdoglavo. Dronici su bili odjeća obojice, obojici je želudac bio prazan.

Crna asfaltirana cesta slušala je tutanjihovih koraka, te viku, psovke, dremu, prijetju... To je on gredio ženu, koja je dalje šutjela, nosila breme i bezglavo kročila — jurila.

»Svi-i-i-njo! Prokleta svinjo-o-o!«

I muž se je dalje žestio, psovao i prijetio. A ulica je dalje stenala. Večer je dalje disala. Tvornička sirena je zviždila, crkvena zvona su klepetala a šum rijeke je pjeval uspavanke.

»Svi-i-i-njo-o-o! Svijo prokle-e-eta...!« Drečio je muž. A žena je najednom stala, jače pritegla svoje breme i progovorila. Progoverila je muškaračkom psovkom, prijetnjom i urljanjem.

Sada je najednom sve utihlo. Začuli su se samo neki mukli udarci i žena je u gorom plaća ležala na masnoj asfaltiranoj cesti. Nad njom je muž udarajući je nogom u rebra drečio:

»Svinjo-o, gade prokle-e-e-eti!«

Ivan Črnja

EH, DA BIZNALI

Mnogi zato ne haju
kako nikli fino živit znaju.
a kad bi to znali.
oni bi se puno rabijali.

Kada smo svinju ubili.
prišute smo u dimu sušili,
a potle hi u Poreč i Vrsar nosili
i s tih šteuru platili.
Kada su se pulastri zgojili
Bumbari su njih i jaja oduvili,
nama su crni kruh pustili
i još smo njih zahvalni bili.

Jer mi tača nismo znali
Kakav su fin život drugi imali
A sada sve to znamo
Ali se zaludu rabijamo.

B. K.

IZ OMLADINSKE SEKCIJE »ISTRE« U ZAGREBU

Uzmene novine neće se održati dne
16. IV. već se iste odgadjaju za 23. IV.
ODBOR.

Korporativni sistem v Italiji

Fašistični režim v Italiji je v času svojega vladanja uvedel v vsem notranjem življenju mnogo sprememb, ki ga jasno karakterizirajo. V tem svojem delu je šel tako daleč, da je skušal često popolnoma zbrisati sledove dela prejšnjih rodov in celo ustaviti naravni razvoj, ali ga pa usmeriti v popolnomo novo smer. Zlasti je to izvršil v najtemeljnji in naitežnih notranjih zadevah države. Stopil je torej s tem na navidez novo pot, ki jo smatra kot edino pravilno, čeprav v podrobnostih še ne preizkušeno. Že samo to dejstvo je važno, in vse pozornosti potrebitno, zlasti se, ker je vse začel izvajati kot nekaj, kar je potrebno v višjem interesu skupnosti in naroda. V tem je tudi bistvo vseh reform; vse naj se izvrši v nekem discipliniranem redu ljudstva in preprečijo naj se čim bolj trenja, ki nastajajo, ko gre za važne družbene reforme. Doseči te discipline in reda pa ni bilo težko, saj si je režim znal pridobiti in obdržati moč, in nič čudnega ni, če se v vseh reformah odražajo, kot vedno in povsod, da so delo onih, ki vlado.

Skoro v vseh državah in družbah, povroča največja nesoglasja ureditev razmerja med delom in kapitalom, delojemalcem in delodajalcem, delavcem in podjetnikom. To vede često do krvavega medsebojnega obračunavanja. Tudi v Italiji se je takoj po vojni vprašanje ureditve teh razmer izredno zaostrovalo in dobivalo vedno bolj revolucionarni značaj. Na eni strani industrijski velekapital in zemljiska veleposest, na drugi strani pa delavec in kolon; vmes pa prehodni razredi meščanstva in malomeščanstva, ki nagibajo med ta ali oni gornji ekstremni razred. Delitev obeli taborov je postajala vedno ostrejša, in akcija obeh, vedno zavednejša. Nastop fašizma pa je razvoj k zaostritvi kmalu zavrl in pričel iskati novega načina rešitve tega razmerja. Našel je ta način in 3 aprila 1926 je izšel zakon o juridični disciplini kolektivnega delovnega razmerja. Ta zakon beležimo lahko kot prvo važnejšo stopnjo na prehodu od sindikalizma do korporativizma, do korporativne države. Seveda so bili storjeni, preje, da se je lahko pričela izvajati ta reforma, se drugi predhodni koraki.

Korporativna država, oziroma korporativni red? To je postal od tedaj geslo fašizma in mnogih držav, kakor da bi bil ta način rešitev najtežjega vprašanja države najboljši in najidealnejši. Sistem namreč temelji na predpostavki, da se bodo doseđani razredni boji izločili in onemogočili in da se bodo vse produktivne sile združile k skupnemu, složnemu delu. Ne bo odveč, če v okviru možnosti, tudi mi pogledamo na kratko to vprašanje in ves razvoj do danes, zlasti ker se stalno o tem vprašanju sliši in ker nekatere države celo posnemajo to ureditev.

Ko je bil izdan gornji zakon, je bil s tem ustvarjen monopol, s katerim so dobili le fašistični sindikati vse pravice. To je tudi razumljivo, saj se fašizem istoveti z državo in ne le kot vlado neke skupine, morda kapitalistične. Zakon je po tem dejstvu tudi označen, saj zakoni nikdar ne morejo biti kaj drugega kakor izraz misijenja ljudi, ki vladajo, ali pa kot rezultat sil trenji, ki se v tistem času bore. Že v letih od 1922 do 1925 je fašizem postopoma ukinil socialistične, komunistične in katoliške sindikate, kar seveda ni šlo brez sile. Že v tem času, torej pred gornjim zakonom, je hotela vlada pripraviti delodajalce na to, da bi priznali kot zastopnike delavcev le fašistične sindikate. Znamenit je v tem oziru takozvan sporazum v palači Chigi, sklenjen avgusta 1923, ko so priznali te sindikate veleindustriji. Ta sporazum pa je bil le delen in šele s sporazumom v palači Vidoni dne 2. oktobra 1925 je sledil popolen sporazum med fašistično stranko in kapitalom in končno priznanje fašističnih sindikatov kot edinega predstavnika delavstva. Generalna industrijska zveza je tako priznala fašistične sindikate kot edine, ki imajo sklepati za delavce kolektivne pogodbe, nasprotno pa so fašistični sindikati priznali gen. ind. zvezo kot edino, s katero se imajo pogljati. Delokrog tovarniških komisij, ki so bile razpušcene, je bil prenešen s tem na fašistične sindikate, ki jih bomo imenovali kratko odslei le sindikati. Ta točka je bila za delavce najvažnejša. Sporazum sam pa, ki je bil sklenjen med dvema silama časa, je bil sklenjen brez ozira na kakve doktrinarne ali ideološke osnove.

S tem je bila rešena zunanja stran tega vprašanja in fašistični sindikati so postali edina delavska organizacija, ki je imela odločati o interesih organiziranega delavstva, pa tudi neorganiziranega, kakor bomo videli. Toda ti novi sindikati so s tem popolnoma zgubili značaj pravotnih samostojnih delavskih organizacij in postali odvisni. Saj to je bil tudi njih namen, da namreč izločijo razredne boje. Sindikati stote nameč pod stalnim in neposrednim nadzorstvom in v službi državnih oblasti, ki so kot take najvišji predstavniki oblasti, na voljo. Biti morajo državi celo na razpolago, če se jih hoče poslužiti. Zato raziščno sledi, kar je sicer posebe določeno, da sme biti za vsako kategorijo delavcev v vsakem kraju le po en sindikat, ki zastopa vse, ki po svojem poklicu spadajo pod njega, če so ali niso člani. Prispevek za organizacijo znaša letno eno dnevno plačo delavca.

Sindikati so organizacije prve in najnižje stopnje, nad njimi je zvezza sindikatov

(Federazione), nato pa tvori več zvez konfederacijo (confederazione), nad tem pa je predvidena še generalna konfederacija. Člani federacij in konfederacij, ki vrše nadzorstvo nad sindikati, so le sindikati, federacije, torej pravne osebe ne pa posamezniki. Poleg mnogih važnih pravic imajo sindikati pravico imenovati zastopnike v politično upravo. S tem je vlada ustvarila podlago za nadaljnji korak v notranji preureditvi, po katerem se fašistični parlament ne voli več po političnih strankah, temveč po sindikatih in naj bi bil tako izraz delovnih in pridobitnih slojev države. Slično velja to za pokrajinske svete in večje občine. Iz te stopnje se je naglo prešlo nato do korporacij, ki naj bodo popolna organizacija vseh činiteljev produkcije, ki naj torej obsegajo vse delavce in delodajalce. V nasprotiu z razrednimi boji, naj pomeni ta organizacija rešitev sodelovanja med vsemi sicer najbolj sovražnimi tabori. Ustanovljenih je bilo za to 22 korporacij, za vsako vrsto narodne proizvodnje, ali za eno ali več vrst podjetij iste panoge. Korporacije obstojo poleg državnih oblasti kot državnih organij pod nadzorstvom države in pod državno zaščito. S tem naj bi bil zaščiten socialni red z izločitvijo, saunoobrambo razredov (straik, izprtje, črna lista...).

Tako se kaže korporativni sistem v svojih glavnih in končnih potezah, k čemer pa je potrebnih še nekaj pojasnil, ki bodo najbolj razvidne pri kratkem pregledu nadaljnega razvoja. Po zakonu z dne 3 IV 1926, je bilo izdanih še več uredib in statutov, ki naj bi ustvarili končno zgradbo korporativizma. Tako je bil izdan l. 1929 statut, ki predvideva volitve tajnikov pokrajinskih sindikatov in njih odobritev po predsedniku konfederacije ter končno po ministarskem dekretu ter imenovanje tajnikov pokrajinskih združenih sindikatov po predsedniku konfederacije in vladi. Pokrajinski tajniki pa imajo zelo ozek delokrog in skoro le načelo izvrševati načele centrale. S tem so bili sindikati tesno povezani med seboj, zlasti v smerni proti središču in na vlado. Tudi načela sindikatov sprva ni bila dovolj jasno določena in njih namen je bil najprej ustvariti v delavstvu navdušenje za fašistično revolucijo. Generalni tajnik stranke Turatti, je l. 1927 poudaril, da je načela sindikatov prekvasti se s fašistično idejo, ne pa da se po politične stranke navzamejo sindikatskega duha. Sindikati naj bi postali torej nosilci fašistične ideje v svojem delokrogu. Do ustavnovitve korporacij je prišlo precej pozno in je že l. 1926 napovedana korporativna država ostala brez korporacij celih 7 let. Šele 14 novembra 1933 je Mussolini, v enem svojih najznamenitejših govorov, ki ga smatrajo za najvažnejšega v njegovih političnih karrieri in ga označujejo kot »Mussolini odpravlja kapitalizem«, napovedal ustavitev korporacij. Tako je 5. februarja 1934 izšel zakon, kateremu je sledilo več uredib in s katerim so se ustavile korporacije. Teh je bilo ustanovljenih kot rečeno 22. Delimo te korporacije v 3 razrede. V prvem razred spada 8 produktivnih korporacij kmetijstva, industrije ali trgovine in sicer so to: 1) korporacija za

vrtnarstvo in sadjarstvo, 2) za vinogradništvo, 3) za olje, 4) za sladkorno peso in sladkor, 5) za živinorejo in ribolov, 6) za les, 7) za tekstilne proekte in 8) korporacija za žita. V drugi razred spada 8 korporacij za žita. V tretji razred spada 8 korporacij in razreda industrije in trgovine. Te so: 1) gradbena korporacija, 2) kovinska in mehanična, 3) tekstilna, 4) za steklo in keramiko, 5) kemična, 6) za papir in tisk, 7) za industrijske ekstrakte, 8) plinska, vodna in električna korporacija. V tretji razred spada 6 korporacij in sicer so te: 1) korporacija za svobodne poklice in umetnike, 2) za notranji prevoz, 3) za promet po vodi in po zraku, 4) hotelska, restavracijska in kavarniška korporacija, 5) za zavarovanje in kredit, in 6) gledališka korporacija. V teh korporacijah so združeni zastopniki delodajalcev in delavcev. To razmerje pa je zelo različno, ter prevladujejo v njih večinoma le zastopniki delodajalcev. Kot ilustracija tega razmerja naj služi naslednja slika korporacij, v katerih je delavsko zastopstvo največje. Korporacija za les šteje 34 članov, od katerih sta dva delavca, tekstilna korporacija šteje 59 članov z dvema delavci, gradbena 32 članov, nobenega delavca, kovinska in mehanična 68 članov, 2 delavca, oblačilna korporacija 50 članov 3 delavci, steklarski in keramični 34 članov z 2 delavci in korporacija za prevoz 51 članov z 2 delavci. Iz te slike je jasno razvidno, da prevladuje o korporacijah kapital. Kot nekako varnostno sredstvo za uravnoteženje, pa morajo biti sprejeti v korporacijski svet trije predstavniki fašistične stranke, ki so poleg tega smatrali kot zastopniki »splošne koristi«. Predsednik teh korporacij je bodisi minister za korporacije, bodisi eden od ostalih odgovarjajočih ministrov, če teh ni pa eden izmed članov stranke. Delovni program korporacij mora biti vedno odobren od uprave, ki lahko vedno določi svoje člane kot preglednike, ali komisarje. Člani korporacij so voljeni od federacij sindikatov, ki so pa zopet imenovani po vladu in je torej ves na videz precej komplikiran sistem, tesno povezan med seboj, zlasti pa tesno naslonjen na vlado samou.

Kakšne izpremembe so nastale vsled tega sistema v vsej državni zgradbi, je danes težko govoriti. Eno je morda najbolj jasno, in to je dejstvo, da so se ustalile plače delavcev, s tem ker so se popolnoma onemogočile vse njegove akcije in vsa trena. Tako je postal v tem gospodarskem sistemu spremenljiv le delodajalčev dohodek, oz. dobiček, ne pa kot sicer normalno, ko se sprememljajočim se gospodarskim prikljajem vzoredno spreminja tudi plača delavstva in seveda tudi dohodek podjetja. Cela zgradba od sindikatov do korporacij je silno hierarhična in morda tudi birokratična. Poslovjanje organizacij samo na sebi je v življenju, lahko recemo silno enostavno, in vsi sestanki oz. skupščine zgledajo na zunaj kot enoglasni izraz volje vseh. Do trzanih sploh ne pride. Preblizu pa smo v času, da bi mogli predvideti vse posledice tega poskusa, kljub temu da je našel mnogo navdušenih prijateljev in posnemalcev.

t. Toda ravno zaradi tega, ker smo tako delali in ker se lahko pojavljamo z marsikaterim končanjem delom, vam moremo mirne duše reči, da je ostalo se marsikaj, kar se mora storiti, in to bomo storili in dosegli za vsako ceno! Mi ne maramo vedeti za iluzije in utopije. Zato smo tudi zapustili ženevski lokal, kjer se krčmari s temi dvearti artikli. Ono, kar je veden o odločevalo v odnosu na tudi danes odločuje, to je v vojni potencial vsakega naroda. A ocenjujoč svoj vojni potencial, jemljejo kot prevo v glavno merilo za stopnjo duha našega naroda. Mislim, da ni bil duh italijanskega naroda nikoli tako močno ukoreninjen, tako dovršeno razvijen na vse sloje naroda, tako močan z voljo, in tako poln zavesti, kakor je danes. Ali je mogel Napoleon Buonaparte, ta Italijan, ki je v Franciji našel primerno sredino za razvoj svojega genija, sploh kedaj to predvideti? Ko je zahteval za časa španske vojne maršal Suché od njega italijansko divizijo Palombini kod zelo zanesljivo: mu je cesar odgovoril: Prav pravite, maršal. Ti Italijani bodo nekoč prvi vojaki na svetu! In mi hočemo to sedaj postati. Zelimo, da se nekdanja Napoleonova prerokba pretvori v sodobno stvarnost, v stvarnost, fašistično in rimsko!

Vsi narodni poslanci in pa številni mestnički so na trgu Venezia poslušalo po rodiču ta Mussolinijev govor, ki je bil namenjen tudi ostalemu svetu. Poslušale so ga tudi vse fašistične organizacije v Italiji, ki so se zbrale v svojih domovih.

SMUČARSKE TEKME NA KANINU

Dne 30. marca so se vrstile na Kaninu smučarske tekme, katerih se je udeležilo med drugimi tudi 10 Slovencev, ki so na tekmi nastopili. Na visini 1850 m je bil start za tekmovalno progno, ki je bila silno težka. Manjkal je tudi dovolj snega in sneg je bil zmrznen. Tekem bi se moral udeležiti tudi Nemci in Avstrije, ki pa so svojo udeležbo odpovedali, tako da so tekmovali samo nasi in Italijani. Naši pa so dosegli razmeroma zelo slab rezultat in je prvi dosegel šele 9 za Italijani na cilj.

NOVA POSTAJA POSVEČENA ADOLFU HITLERJU V RIMU

Italijani so pričeli z gradnjo velikanskega spremembenega paviljona za Hitlerja. Paviljon bo dolg 155 m in visok 15 m. Stal bo na kolodvoru Ostiense ter naj bi bil kot trajen spomin na srečanje med Hitlerjem in Mussolinijem v Rimu. Vsa zgradba bo iz sekana kamna. Od tirov do paviljona vodi 300 m dolg hodnik, ki je tudi pokrit z monumentalno streho. V paviljonu bo 10 m dolga dvorana, v kateri se bo vršila sprememba svetlosti. Zgradba bo na zunaj in znotraj okrašena s simboli, ki bodo kazali pohod obih fašizmov in alegorično prijateljstvo obih narodov.

DEMOGRAFSKO GIBANJE IN VOJASKA MOČ DRŽAVE

Po statistikah, na podlagi katerih je Mussolini ugotovil vojaško moč Italije, steje Italija moč v starosti od 21 do 55 let 5 milij. 850.000. Mladenci od 18 do 20 let pa je približno 850.000. Skupno znaša torej število za poziv sposobnih mož 10.700.000. Če se od tega odšteje 15 posto, ki bodisi niso sposobni za vojaško službo, bodisi so potrebeni pri drugih opravilih, znaša vojaška moč dejansko 9.100.000 mož. Od tega odpade 8 milij. 400.000 na leta 21 do 55, 700.000 pa na najmlajše letnike od 18 do 21.

MLČI, HODI...

Trudna sen
Teške su nogi moje
Počinut bin otela
Put je gerd
Ne znan kadi bin se sela
Pek iščen puti kraće
Sama sen.

Sence je na zahoju
A ja se strašin mraka.
Kantat éu
Da nimam veče straha.
Zabit éu misel svoju
Al ku?
Da počen sedaj evdi
Va tujen kraju, svitu?

Mlči, hodi...

nadaljnih 4 letih pa se je italijansko letstvo dvignilo med prve na svetu. Okoli 58.000 ljudi se nahaja zapošlenih pri konstrukcijskih aparatu in motorjev. Napori gredu za tem, da se zgradijo aparati iz metalja z dvema ali tremi motorji. Vsi italijanski letali uživajo pravljeno slavo in izvajajo splošno občudovanje radi svoje sposobnosti in hrabrosti. Italija ima lahko 20 do 300.000 pilotov in kar se tiče suhozemskoga letalstva, je organizacija že gotova. Številni aerodromi, razne ravnine, ki lahko služijo v to svetu, večje število skritih letališč in ostalo, je že gotovo, kakor tudi vse zaloge za gorivo in strelico. Načela letalske vojne gredo za tem, da se v čim večji meri izvize panika pri nasprotnikih, da se gospodarji v ozračju nad nasprotnikovim ozemljem in da se ubije pri nasprotniku samozavest. Kar se tiče obrambe pred napadom, pa Mussolini poziva vse one, ki si lahko omogočijo bivanje v manjših mestih, na vasi ali kje zunaj mesta, da podzamejo potrebitne korake, ker bi sicer istočasna evakuacija velikih mas iz mest, lahko oteževala mobilizacijo, če bi se ji pristopilo šele v začetku vojne. Ko je povdariščel še raznost fašističnega miličnika, je Mussolini dobesedno dejal: »Po vsem kar sem vam danes povedal, se nadejam, da sem v vas uvrstil neko močno preprčanje in to preprčanje je, da so vojaška v prazanju osovana, državna in narodna v prazanju in da radi tega posvetujem jaz tem v prazanju v prazanju največji del svojega dnevnega dela. To delo mi je zelo olajšano radi stalne dragocene pomoči, ki mi jo nudijo državni tajniki... Z njimi skrbno razpravljam in proučujem vsako materialno in osebno vprašanje iz področja državne obrambe. Mislim, da se je v vaših dušah ustvarilo še neko drugo preprčanje — preprčanje da bi vsi vsekodobno skrivajoči razvijajoči pomorska zavest v imperialnem smislu besede.«

Dalje je govoril o mornarici. Dejal je,

da so stare križarke obnovljene, in da se

grade 4 drednoli po 35.000 ton, ki bodo skoro dograjeni. Trdil pa je, da ima Italija najmočnejšo floto podmornic na svetu in da bo

vojno v tem oziru le težko odevzeti prvenstvo. Vsi napori rezima gredu za tem, da se ljudstvu vzgoji pomorska zavest v imperialnem smislu besede.

Zrakoplovstvo je pričelo še po prihodu

fašizma na vlogo ž

TRST V NOVEM POLOŽAJU

S priklicitvijo Avstrije Nemčiji bodo nastale, poleg političnih, marsikater druge posledice, zlasti gospodarske. Avstrija je postala sestavni del velike Nemčije in je tako vključena v njen gospodarski sistem. Zginili bodo tako vsi mednarodni gospodarski problemi med njima in postali bodo narodni. Posledice pa bodo nastale tudi v zvezi z drugimi državami, ki so imeli stike z Avstrijo. Toda to ni naše vprašanje, ki naj bi ga danes razmotrivali. Zanima nas vprašanje Trsta, ki je bil kot tak silno vezan na bivšo Avstrijo in je tvoril njen glavno izvozno in uvozno luko, uživajoč pri tem razne ugodnosti.

Položaj Trsta v zadnjih, zlasti povojnih letih nikakor ni bil rožnat in se je pravzaprav stalno slabšal. Nič čudnega ni, če so morali gospodarski krogi skrbeti, da se položaj zboljša, ali pa vsaj vdrži na isti višini. To pa je v teh časih najhujša konkurenca in pa omejevanja prometa z raznimi carinami, ugodčo le na ta način, da se pritegne čim več prometa, ki se mu mora nuditi čim več ugodnosti. V Trstu se je to v polni meri poskušalo, vendar pa rezultat ni bil zadovoljivo. Tekma z drugimi pristanišči je bila silno težka in Trst je zgubljal. Nič boljše ni tudi v zadnjih časih, ko se splošne gospodarske razmere, po mnenju, ki vobče vlada, a kar smatrajo le kot navidezno, ali vsaj začasno, zboljujejo. V jeseni je morala celo vlada priskočiti tržaškim javnim skladisciem na pomoč in jih je odredila 10 milijonov lir subvencije.

Da si je mesto skušalo ponagati se vidi iz mnogih naporov zlasti pri modernizaciji pristaniških naprav. Kljub temu, da so te bile vedno na višku. Samo v zadnjih desetih letih je bilo v ta namen investiranih preko 200 milijonov lir. Zgradili so nov pomol, pet dvonastropnih skladis, 28 žerjavov z nosilnostjo od 2,5 do 10 ton, skladisce za tobak, potniško postajališče in pristanišče za vodna letala ter druge naprave. Važne pa so poleg pomorskih zvez in naprav tudi zvez in naprave za promet z zaledjem. Da se tu ni počivalo se vidi jasno iz tega, ker se je do meji vsa železniška mreža elektrificirala; tako iz Trsta proti Gorici in Postojini. Stara želja Trsta je neposredna zveza z zaledjem preko Predila z dvotirno železnico. S tem bi odpadla dvojna meja od Jesenice do Bohinjske Bistrike, carinske ovire bi s tem skoro popolnoma odpadle, poleg tega pa bi se stroški sorazmerno zmanjšali. Italijansko-avstrijske tarife bi se s tem določile lahko neposredno, ravno tako pa tudi tarife z Nemčijo in Čehoslovaško. Med bivšo Avstrijo in Italijo so se tudi končala toždevna pogajanja za Trst precej ugodno. Vendar pa stare sanje Trsta, da bi dobil dvotirno železnico preko Predila, do danes niso šle niti za korak naprej. Kljub temu se je seveda vsled tehničnega napredka precej povečala hitrost zlasti tovornih vlakov, ki prihajajo iz zaledja. Ta hitrost pa je razmeroma povečana le za malenkost. Vlak z Dunaja in z Prage je pred vojno rabil do Trsta 33 oz. 61 ur, sedaj pa 32, odnosno 54 ur.

Konkurenčna sposobnost tržaške luke je klub vsem naporom z dneva v dan manjša in okolnosti so vedno težje. To se je še povečalo nadomino, skoro preko noči, z združitvijo Avstrije z Nemčijo. Saj so ravno nemške luke one, ki Trstu, zlasti po vojni, ne mnogo manj tudi pred vojno, silno komurirajo in mu onemogočajo razvoj. Predvsem gre za Hamburg in Bremen, pa tudi Gdinijo, Gdansk, Brailo, Konstanco. Njim se v manjšem obsegu pridružujejo še luke Sušak, Solun in Benetke. Nekatere sicer konkurirajo Trstu v zelo majhnem obsegu, a vendar je skupno vzeto njih delež precej znaten. Tako je na pr. šlo lani preko Gdinije 600.000 ton blaga iz severne Češkoslovaške, ki se je včasih usmerjal preko Trsta. Kreko Hainburga in Bremena gre sedaj pretežni del češkoslovaškega prekomorskega izvoza. Leta 1913 je šlo preko Trsta iz sedanje češkoslovaške okrog 700.000 ton blaga, leta 1927 še 538.000 ton, 1936 pa le še 287.000 ton. V tem je pridobil pristanišče Hamburg in Bremen, preko katerega je šlo 1927 leta n. pr. 1.921.000 ton češkoslovaškega blaga. Dočim sta si bila pred vojno Trst in Hamburg v konkurenčnih, oziroma precej na istem, oz. je Trst s Hamburgom laiko tekmoval, se je po vojni obrnilo popolnoma narobe. Leta 1913 je n. pr. znašal blagovni promet v hamburski luki okrog 16.000.000 ton, v tržaški nekaj preko 5 milijonov. Leta 1935 v Hamburgu 20, v Trstu pa 2,5, leta 1936 22 oz. 2,2 milijona ton. Tako je bil hamburski luški promet pred 25 leti približno 3 krat, leta 1936 pa že 9 krat večji, kakor tržaški. Med tem pa se je že promet v Gdiniji povspel na 13 milijonov ton. Vidimo torej jasno, v kakšen položaj je Trst nadomino vsled novih razmer zalezel. Ni čudno torej, če se je vsled teh razmer pojavila v gospodarskih krogih misel, da bi se Trst spremenil v industrijsko središče in da bi se kot pristanišču ne povzdigovalo več čez mero. Pojavilo se je zato tudi čisto stvarno mnenje, da bi se pričelo predvsem podpirati industrijo, ki jo je v Trstu in okoliči precej, tako plavži, ladiedelnice, čistilnice petroleja itd. V tem oziru so oblasti pričele izvajati nekakšno racionalizacijo in pričele so obstoječa podjetja moderno urejevati ter njih obseg razširjati.

Tako vidimo, da je Trst kot pristanišče v času po vojni izredno mnogo zgubil, da mu je bil vsak normalen razvoj, vsaj v primeru, kot smo to videli n. pr. pri Ham-

burgu, Gdiniji itd. nemoguč. Ves problem je bil v povojnih letih bistveno v tem, da se kolikor mogoče prometa, ki je stal preko Trsta, tudi obdrži in da se po možnosti pritegne nanj še novega. Vendar pa so bili ti napori več ali manj umetni oz. je bil ves promet, ki je šel na ta način preko Trsta, le nekako unetno, ne pa naravno vezan na luko. Pri najmanjšem tresljaju, se je to lahko obrnilo v nasprotno smer.

Ko je nenadoma nastal tako važen političen preobrat, in se je Avstrija združila z Nemčijo, je seveda nujno morala nastati v tržaških gospodarskih krogih velika neravnost. To se je tudi na zunaj pokazalo. Saj je razumljivo. Najbližje svetovno pristanišče Avstrije je bil naravno Trst. Z novim položajem pa se je to spremeno. Nemčija sama bo seveda najprej skušala kriti vse potrebe, ki jih ima, v svoji lastni državi. Tako n. pr. bo sedaj les, ki ga je morala v ogromnih količinah uvažati, dobavljala z nove pokrajine. Ceprav je bila Avstrija včasih eden glavnih izvoznikov lesa v Evropi, bo vendar njeni produkcija komaj krila potrebe velike države in bo morala Nemčija celo velike količine uvažati še z drugih držav, in sicer od 700.000 do 800.000 m³ letno. Seveda bo morala tudi Italija iskat novih tržišč, ker z Avstrije ne bo mogla več dobavljati dovoli lesa. Od tu pa je lani uvozila 74 odsto vsega uvoženega lesa. Kakor izgleda in je tudi naravno, bo postala odsej Jugoslavija njen glavni dobavitelj. Brez dvoma je, da bo tudi Trst s tem nekoliko pridobil, vendar pa ne toliko, kolikor je izgubil.

S tem v zvezi je brez dvoma nova smer, v katero so pričeli uvajati tržaški gospodarstveniki svojo gospodarsko politiko. Prvič so napisali v svojih časopisih, za Slovence izredno važno, a tudi staro znano ugotovitev in dejstvo, da je Trst za slovensko gospodarstvo okno v svet. Računačoč, da so nameni te ugotovitve iznešene dne 15 marca t. l. v »Il Piccolo di Trieste« odkriti, smatramo, da bi moralno biti to načelo tudi načelo našega slovenskega gospodarstva, ki hira ravno na tem, ker nima odprte zveze z morjem. Tako se

je zgodilo, da so tržaški gospodarstveniki opozorili Slovenijo na svojo luko, in to ravno v trenutku, ko je prispela kriza tržaške luke do vrhuncu. Zgodilo pa se je to še v zvezi z goričevanjem dogodka, ko bo moralna vsled tega Italija iskati novega tržišča za nakup lesa, za kar ji je zopet najbližje Slovenija, ki šteje, kakor navaja članek v citiranem »Piccolo«, 2000 zag in ki »zalaga med jugoslovanskimi pokrajinami največjo količino lesa za gradbe v svrhu izvoza in je dejansko največja prizvajalka lesa v absolutnem smislu«. Tako bi s to popolno preusmeritvi tržaškega gospodarstva Trst pridobil v dvojem smislu: prvič, pridobil bi novo tržišče lesa, drugič pa navezel nase zopet svoje naravno gospodarsko zaledje, ki mu je leta 1914 še, ko je bil njegov promet najvišji, izpopolnjevalo nad tretino njegovega celokupnega prometa. S tem bi se pa na drugi strani oživelio tudi slovensko gospodarstvo, ki že dve desetletji išče izhoda na morje.

Kljub temu, bo seveda ostalo za Trst še vedno odprtje vprašanje, kako se približati čim boljši načelu točki, ki jo je kedaj dosegel v prometu t. j. leta 1914, in pridobiti si še ostalo zaledje. To je pa gotovo danes zanj zelo neugodno vprašanje in rešitev se je vsled zadnjih dogodkov silno otežkočila. Domnevne o tem, kako naj bi se rešilo to vprašanje za Trst in kakšne so možnosti, sicer spadajo v okvir tega članka, vendar pa se jih z ozirom na razne okolnosti, danes ne boemo dotikal. Jasno pa je, da se bo ves promet Avstrije ugaslo usmeril proti nemškim pristaniščem, kar je edino naravno in zlasti za totalitarne države, ki vodijo osamosvojeno politiko, razumljivo. Trst pa bo vedno predstavljal točko, na katero bo silil ves srednjeevropski promet in s tem tudi politika.

Trst je v teku zadnjega leta in zadnjih dogodkov začel v položaj, ki mu ustvarja sicer izvesno negotovost, kar se tiče bočnosti. Okoli njega se bodo odigravali marsikaki važni in odločilni dogodki in jasno je, da bomo o njem tudi v javnosti vedno več slišali.

Emigracija v Mariboru

Maribor, aprila 1938. — Veliku mariborsko emigrantsko družino množi vrste tukajšnjih emigrantskih društev. Ker živimo na severni meji, je aktivnost in organizacija našega dela prepotrebna iz dveh razlogov:

Prvič, da razširimo svoje notranje delovanje med vrste vseh emigrantov; drugič, da poglabljamo vezi z domačimi, lokalnimi društvami in organizacijami, ki zasledujejo isti smotr in stope na braniku narodne časti in narodnoobrambne zavesli.

Večkrat naletimo na očitke, če, da se držimo ob strani in zase. Če pogledamo malo globlje v društveno delovanje našega mesta, bomo našli ravno nasprotna dejstva. Skoro v vseh društvenih delujejo naši ljudje in imajo odgovorne funkcije z ozirom na njih vztrajnost in zavest društvenih dolžnosti. To je povsem prirodno. Človek, ki je izgubil dom in je izkoreninjen iz tal, kjer je rastel, si skuša usvariti novo duhovno in skupnostno življenje, da uteši svojo bol. Zato predpostavlja lastnemu jazu nekaj višjega in globljega, kamor zre v idealizmu svojih stremljenj, od katerega pričakuje svoje rešenje. Zato se opaža posebno pri naši mladini nekaj nestrosti, požrtvovanja udanosti in nemir. Ona hoče živeti, v njej prirodna sila in iniciativa isčeta razmaka in doživejti. Nevarnost je v tem, če je neznamo ali nemoremo usmeriti. V tem slučaju grozi nevarnost, da zapade duhovni mladičnosti in potresi, iz katere jo je težko dvigniti in prikleniti k skupnemu delu in stremljenju. Ravnova usodna malodružnost se je vrnila v naše vrste, ideali se zbrisujejo. Življenske razmere poostrojujejo in tako opazujemo toliko sklenjenih, povešenih glav, mravnih, trdnih obrazov, ki ne najdejo nikjer pravega oslonca in pravega življenskega obstanka. Vsakdo živi malo življenje poedinca in nikje ne pogleda za kuliso negovega ožrega zasebnega življenga, kjer vladata često žalost in razpadanje. To je moralni, idejni in gospodarski zločin izvršen od nujnih razmer današnjega časa nad življenjem naših mladih upalnih in siromašnih brezdomcev. Vrniti te ljudi k dostojnemu življению vrednemu človeku, bi bila naša primarna naloga in sveta dolžnost. Če pa ne moremo pomoći gospodarsko, lahko storimo to idejno in duhovno. Naši ljudje bi morali vedeti in se zavedati, da imamo pred človeštvo in samim seboj iste pravice od življenga in svobode, kakor jih uživajo člani velikih narodov. Malodružnost in čul morebitne manjvrednosti mora iznas! Kajti vse, kar nas razdelja in teži imamo en izraz — brezdomec. Mi pa smo učlanjeni v reliko tela jugoslovenskega naroda, njemu pripadamo po krv in rojstvu, njemu moramo pripadati tudi po svojem kontentju in stremljenju. Uklonjen duh hira in životari, se udaja pesimizmu in zametuje višje cilje in ideale od sebe kot mrtve stvari. Samo svoboden duh raste v prid sebi in skupnosti, deluje in se v delu spodbuja in prebljuje cilju in resnicu, ki jih nosi v sebi kot težišče svojega bistva in naroda. V tem prvem je naša dolžnost, da se udejstvujemo povsed, kjer se pojavijo aktivno in tvorive sile naše bodočnosti. Proč z malodružnostjo in indiferentizmi, bodimo vredni nalog in dolžnosti, ki nas čakajo, služimo višjim ciljem bratstva in narodne skupnosti. Večkrat se naš društveni prapor skloni nad svoje gomile naših rojakov in rojakinj. V tej prilikai nas tesni misel, da umiramo kot list v vetru. Burja je zamajala drevo trpečih bratov in sester, utrgala list, ga v svojem nezdružnem vrtincu nekaj časa loivila pred seboj, dokler ga bolesno ne odloži v grobove.

Tako je utrgala list iz življenga naše emigrantske družine. Bila je to naša dobra rojakinja Marija Fornazaric eva. Tihod je odšla, kakor je tihod in delavno njen življenje. Velika množica jo je spremlila k počilku, zapele so lopate, gruda je zdrcala in udarila ob les. Zamolilo mrmrjanje ljudi sklonjenih glav in ih šepet jesenskih travi se je bolestno poslovil od nje v hladen grob. Vse je vzelca s seboj, le bolečina je ostala in zavest, da ni živelca zaman. Zopet je udaril ob našo družino in odnesel s seboj našega dobrega očka Ivana Majcenja.

Mi se živimo, delo je pred nami in mi smo mladi! — L. B.

SREČNE VELIKONOČNE PRAZNIKE želite naročnikom, čitateljem in oglasovalcem

UREDNIŠTVO IN UPRAVA

JUGOSLOVENSKA MATICA U ZAGREBU održat će svoju glavnu skupštinu dne 24 aprila 1938 u 10 sati ujutro u dvoranji »Jadranske Straže« u Zagrebu, Gajeva ulica 28/I, uz slijedeći dnevni red: 1. Pozdrav predsjednika, 2. Izveštaj tajnika, 3. Izveštaj blagajnika, 4. Izveštaj delegata Podružnice i Povjereništava Jugoslovenske Matice, 5. Izveštaj nadzornog odbora, 6. Apostolarij upravnog i nadzornog odbora, 7. Biranje novog upravnog i nadzornog odbora, 8. Prijedlozi.

U FOND „ISTRE“

N. N. Sušak	D * 20.—
Istra, Sl. Brod	D 9.—
Prof. J. Jakac, Kastav, povodom prve godišnjice smrti nezaboravnog druga in prijatelja blagopok. prof. Mate Šepčića, daruje u fond »Istre«	D 50.—
N. P., Zagreb	D 6.—
U prošlom broju objavljeno	D 42.736.60
Ukupno	D 42.821.90

JOSIP SMERDEL
TRGOVINA DELIKATESA
I AUTOMATSKI BUFFET
SUŠAK
TELEFON BROJ 85.

MILAN FÜRST
TRGOVINA ŽELJEZA
I ŽELJEZNOM ROBOM
SUŠAK

Trg Kralja Aleksandra
Telefon 50

Največje skladiste željeza, limova, raznog alata, okova za kuće ipuščištvo, čavliča, žica itd. Sanitarni urednici. Stednjaci tvorn. »Triumph« največji izbor.

ZALOST U KUĆI DR. LOVRE SKALJERA

U Sv. Lenartu umrla je Ivka Skaljer, rođ. Boršnik, supruga dr. Lovre Skaljera, v dobi od 54 godine. Pokojnica je bila u svakom pogledu rijetka žena. Odlično je poznavala sedam jezikova, odgovarjala pobornica ženskog pokreta, na prednjih idejih. Pokojnica je bila kroz dugi niz godina dobra družica syome suprugu, uzorna majka i u svakom pogledu odlična žena. — Pokojnica je bila nečakinja poznatog trageda zagrebčkega kazališta Ignjata Boršnika.

Rastuženom suprugu dr. Lovri Skaljera, kćerkama, sinu i ostaloj rodbini naše saučešće, a pokojnici bila laka gruda koju je toliko voljela.

IZLET OMLADINSKE SEKCije ISTRE

Omladinska sekcija priredjuje 24 IV skupni izlet na Oštrac. Do Samobora iči će se vicinalnom željeznicom uz popusne cijene. Sve potrebitne informacije mogu se dobiti u sekciji društva »Istre«, Žerjaviceva 7.

BUFFET „VIS“**SUŠAK**

STROSSMAYEROVA ULICA

PRODAJA VLASTITIH VINA
VUGAVA, PLAVAC I DEZERT**JURAJ GALOVIĆ
SUŠAK**

**Uvoz - izvoz južnog
suhog i svježeg voća
i zemaljskih
proizvoda**

Tel.: 196 - Brzovaj: Svevoće

**GRADJEVNO PODUZEĆE
BOREN EMILI
OVL. GRADITELJ
SUŠAK**

A. LORENCIN**„AUTOPREVOZ“**

I AGENTURNA
I KOMISIONA
SKLADIŠTA
SUŠAK
TELEFON 437

„PROSVJETA“

KNJIŽARA I PAPIRNICA
JOSIP A. AHMETOVIĆ
SUŠAK

PISAČI PRIBOR, NAJVEĆI IZBOR I
NAJNIŽE CIJENE

TELEFON: 373

**Sapunara
„REČINA“**

Ing. KONRAD MOHOVIĆ

— Sušak —**Za Uskrs**

19.-
Dječje gumene cipelice na špangu praktične za školu djece koja daleko idu u školu. Vel. 27-30 Din 25.-, 31-34 Din 29.-, Ženske Din 35.-

39.-
Najviše bračela dječja cipelica od finog laka sa špangom i crvitim kožnim djonom. Od br. 24-26 Din 49.-, od br. 27-30 Din 59.-, od br. 31-34 Din 69.-

45.-
Nestašno djeti za školu i igru najpodesnije su ove polucipele od jake kože sa nepoderivim gumenim djonom. Od br. 31-34 Din 49.-, od br. 35-38 Din 59.-

45.-
Dobro djece za proljeće ova fina fleksibilna sandala sa ukrasom i špangom preko rista. Od br. 27-30 Din 49.-, br. 31-34 Din 59.-, br. 35-38 Din 69.-

45.-
Najbolja dječja prozračna obuća za proljeće. Jesu ovi sandale od jake kože sa kožnim djonom. Br. 27-30 Din 49.-, br. 31-34 Din 59.-, br. 35-38 Din 69.- Muške Din 99.-

49.-
Za Vaše najmljive fine luke cipelice u srednjem boji sa ukusnim ukrasom i špangom preko rista. Bi 27-30 Din 59.-, br. 31-34 Din 69.-

29.-
Ugodna platnena poluci-pela na špangu sa gumenim djonom i niskom petom. Radjene u drap sivoj boji

69.-
Novi proljetni model. Laka i udobne ženske cipelice izradjene u srednjoj boji, za Vaš novi kostim u najpodesnije.

89.-
UDOBNOST PRIJE SVEGA
Iskrojene u ristu i bogato ukrašene cipele. Vezuju se sa ukrasnim pertlama. — Vrlo su lagane, zato ih kupite za šetnju.

89.-
Ženske cipelice sa širokom špangom preko rista, kožnim djonom, niskom potpeticom. Udoban oblik, i uška pete očuvaju Vaše noge.

99.-
Odlična djevojačka cipela izradjena od srednjeg boksa i kombinirana sa tamno srednjim semišom. Iste cipelice izradjene od crnog laka, kombinirane sa crnim semišom.

59.-
Laka damska cipelica izradjena od jakog plitnja sa ukrasom od diftina. Vrlo su luke, udobne i nadesne za lijepo vrijeme.

79.-
Elegantna laka i prozračna damska sandala. Izradjena od jake bijele kože kombinirane sa plavom kožom preko rista.

89.-
Ukusno i bogato perforirana poluci-pela koja će potpuno odgovarati Vašem kostimu. Izradjene su od crnog ili srednjeg boksa

129.-
POSLJEDNJI BECKI MODEL!
Dekotirana cipelica od plavog šveroa sa ukrasom preko rista i visokom potpeticom. Mašna je kombinirana sa semišom.

149.-
Ukusne damske cipelice od plavog semiša sa bijelim ili plavim ispletanim ukrasom na licu. Neophodno potrebne uz proljetne kapute i kostime.

169.-
NAS PONOS!
Finu mušku cipelu izradjenu od fine srednje ili crne kože sa kožnim djonom i kožnom potpeticom.

99.-
Jake muške poluci-pele, sa potpuno novim ukrasom, od smedje kože sa kožnim djonom. — Kostaju samo Din 99.-

99.-
Lake muške poluci-pele izradjene od smedje kože sa kožnim djonom. Bušeni ukras pospešuje zračenje noge. Kostaju samo Din 99.-

99.-
Novi model. Elegantnom gospodinu uz proljetno odijelo ove fine cipele u drap-srednjoj kombinaciji.

129.-
Bogato ukrašene muške cipele izradjene od sivog semiša ili drap kože sa kožnim djonom. Pristaju uz svako ljetno odijelo.

169.-
Finu mušku cipelu izradjenu od fine srednje ili crne kože sa kožnim djonom i kožnom potpeticom.

Bata

GRADJEVNO PODUZEĆE
FRANJO GAŠPAROVIĆ
OVLAŠTENI ZID. MAJSTOR

SUŠAK

KUMIČICEVA 32 A

**HOTEL
„JADRAN“**
SUŠAK

TELEFON BROJ 120

TOPLE MORSKE KUPKE

**BRAĆA
MARČELJA**

VELETROGOVINA ZEMALJSKIH PROIZVODA I KOLONIJALNE ROBE

SUŠAK

Pošt. pretinac: 1S1 — Telefon: 38

VLASTITI MLIN

Stanica — ŠKRLJEVO
Telefon — SV. MATEJ 1
Telefon — BAKAR 17

**POŠTANSKA ŠTEDIONICA
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE**

FILIJALA SUŠAK

Prima uloge

na štedne knjižice uz 4% kamata i vraća ih na zahtjev.

Podjeljuje lombardne zajmove

na podlozi državnih vrijednosnih papira.

Otvara čekovne račune

I obavlja preko njih plaćanja u cijeloj državi kao i inozemstvu
brzo i jeftino.

Za uloge jamči država

Blagajna je otvorena od 8-13 sati u Strossmayerovo ul. 9

TELEFONI 461 i 462

Automehanička radiona

„Jadran“

Gumiklinika

Sušak

Telefon 89